

DEEL 1: WETENSCHAPSTHEORIE, ETHIEK, ONTOLOGIE: INLEIDING IN DE CAPITA SELECTA.

Hoofdstuk 1: Inleiding.

1. WIJSBEGEERTE: WAT IS FILOSOFIE?

- Moeilijk te beantwoorden: in het verleden en het heden veel uiteenlopende uitspraken over wat filosofie is.

Aristoteles	<i>"Of men nu het standpunt verdedigt dat we moeten filosoferen of het standpunt dat we niet moeten filosoferen: we moeten filosoferen. Want wie over deze vraag nadenkt, filosofeert reeds."</i>
Wilfrid Sellars	<i>"Filosofie is abstract geformuleerd: te begrijpen hoe dingen in de breedst mogelijke betekenis samenhangen in de breedst mogelijke betekenis van het woord."</i> > Geeft aan dat het object dat de filosofie probeert te beschrijven uiterst algemeen en abstract is. > Het gaat over kennis en begrip.
Oxford	<i>"Het is de studie van de meest algemene en abstracte aspecten van de wereld en van de categorieën waarin we denken."</i>
Allen Buchanan	<i>"I don't think it's any one thing, but I think generally it involves being critical and reflective about things that most people take for granted."</i>
Simon Blackburn	<i>"[Philosophy is] a process of reflection on the deepest concepts, that is structures of thought, that make up the way in which we think about the world. So it's concepts like reason, causation, matter, space, time, mind, consciousness, free will, all those big abstract words and they make up topics, and people have been thinking about them for two and a half thousand years and I expect they'll think about them for another two and a half thousand years if there are any of us left."</i>
Michael Sandel	<i>"Philosophy is reflecting critically on the way things are. That includes reflecting critically on social and political and economic arrangements. It always intimates the possibility that things could be other than they are. And better."</i>
Robert Rowland Smith	<i>"I think the Greek term has it exactly right; it's a way of loving knowledge."</i>

- Filosofie is in de eerste plaats een vak, maar is het ook een wetenschap?

Materieel voorwerp	Formeel voorwerp
= De studieobjecten.	= Hoe we naar het materieel voorwerp kijken.
- Het studieobject is niet iets specifiek aangezien het letterlijk over alles kan gaan. - Ze zijn abstract en algemeen.	- Ze gebruikt niet enkel begrippen en termen zoals elke wetenschap, maar reflecteert ook op deze begrippen. - Filosofie biedt een reflectie van de tweede orde.

⇒ Filosofie onderscheidt zich van andere wetenschappen door haar formeel object/voorwerp.

- Filosofie heeft talrijke sub-disciplines:

- Er bestaan 'speciale' filosofieën die dus wél hun eigen materieel object hebben.
  - > Bv. *Filosofie van het recht, filosofie van de geschiedenis, filosofie van de biologie, etc.*
  - > Niet gericht om vraagstukken op te lossen maar wel om de concepten en categorieën te onderzoeken waarmee deze disciplines opereren, hun grondslagen hebben en hun resultaten te interpreteren.

⇒ De grens van intra-disciplinaire en de filosofische reflectie erop is zeker ook niet altijd duidelijk.

- De zogenaamde eerste filosofie = de metafysica.

- In het verleden pretendeerde de filosofie vaak de grondslagen voor andere wetenschappen
- De wetenschap was pas legitiem nadat de filosofie hun principes fundeerde.

⇒ Ze was vroeger een soort eenheidswetenschap die talrijke domeinen bestreek die later zelfstandig werden (Bv. *religie, biologie, psychologie, etc.*)

2. WIJSBEGEERTE ALS WETENSCHAP.

- Eerst bepalen wat wetenschap is:
  - > “Op een methodologisch streven naar waarheid waarbij beweringen met argumenten onderbouwd en zo duidelijk mogelijk weergegeven worden, zodat er door anderen op hun deugdelijkheid kunnen worden onderzocht.”
- Het is een wetenschap, en is zoals alle andere wetenschappen uit op kennis.

3. WAT IS EEN DEFINITIE?

- De vraag naar ‘Wat is filosofie’ is eigenlijk een vraag naar de definitie.
- Achterhalen wat de voorwaarden zijn voor een geslaagde definitie.
  - > Begon doen Plato de ‘Wat is X’-vraag van Socrates veralgemeende en doordacht.

➤ Definities van filosofie:

- Een etymologische definitie: de letterlijke betekenis van de woorddelen:
  - > Filo = houden van. + sophia = wijsheid/kennis.
  - > Letterlijke betekenis is dus houden van kennis/wijsheid.
  - > Etymologische drogredenen: het is een veel gemaakte fout te denken dat we de ware aard van het wezen begrijpen door de oorspronkelijke betekenis te achterhalen.
- Een lexicale definitie: woordenboek der Nederlandse taal (1856).
  - > ‘Wetenschap der begrippen in hun hoogste algemeenheid’.
  - > Woordenboekdefinities geven aan hoe we een woord gebruiken in de taal.

➤ Een definitie ≠ verwijzing

- Onze eerste reactie bij een vraag naar een definitie is zeggen wat is ding abstract is en kijken naar waar het woord verwijst.
  - > Refereren: waar verwijst het naar, dingen die aangeduid worden door een bepaald woord.
  - > Maar een definitie vraagt naar de betekenis en niet naar waar het verwijst.
- Dit verschil werd voor het eerst aangehaald door G. Frege.
  - > *Bv. Voorbeeld: de morgen planeet en de avondplaneet. Planeet die verschijnt s ’morgenvroeg en s ’avondlaat, en dat is venus. De manier waarom het gegeven is. De voorstelling is anders maar de betekenis het voorwerp was hetzelfde. Zoeken naar de zin en niet naar de referentie*

➤ Een goede definitie dient aan een aantal voorwaarden te voldoen:

1. De extensie van het definiens mag niet breder zijn dan die van het definiendum.
2. De extensie van het definiens mag niet enger zijn dan die van het definiendum.
3. Het definiens zou dezelfde graad van vaagheid en precisie moeten hebben als het definiendum.
4. Een definitie mag niet circulair zijn. Dit is het geval wanneer het definiendum deel uitmaakt van het definiens.

Definiendum = gene dat we definiëren.

Definiens = dat wat definieert/ hetgeen dat verklaard.

➤ Een definitie bakent af (definire) maar moet het ook een deel van het wezen tot uitdrukking brengen?

- Het afbakenen is niet de hoofdredenen, maar de essentie benoemen wel.
- Het verschil in louter afbakenen en het zoeken naar de essentie van iets komt neer op het onderscheid tussen een pragmatische definitie en een wezensdefinitie.

➤ Verschillende soorten definities: wat beoogt een definitie.

1. Nominale definitie:
  - > Geeft de linguïstische definitie van een naamwoord
  - > Zeggen iets over de manier waarop we bepaalde woorden gebruiken.
  - > Benoemd de nominale essentie.
2. Reële definitie:
  - > Benoemd de noodzakelijke en de voldoende voorwaarden om datgene te zijn wat het naamwoord benoemd.
  - > Geeft de reële essentie aan.
3. Lexicale definitie:
  - > Zijn definities die passend zijn voor woordenboekdefinities van termen uit de natuurlijke taal.
  - > Ze geven de conventionele betekenis van termen.

4. Stipulatieve definities:
- > Postuleren een bepaalde inhoud i.p.v. een bestaande betekenis te vatten.
  - > Wanneer er bij 1 woord verschillende gedachtegangen mogelijk zijn om dan 1 karakteristiek te stipuleren.
  - > Bv. mantel = bleke persoon. Er zijn 2 gedachtegangen 'persoon' en 'bleekheid'. Het stipulatieve karakter in de verf zetten door de uitdrukking 'laten we stellen dat' toe te voegen.
- Verschillende soorten definities: hoe gaat m'n tewerk bij het formuleren van een definitie.
1. Definitie aan de hand van een voorbeeld:
- > Dit gebeurt inductief: trekken een algemene conclusie uitgaand van een of meer particuliere gevallen.
  - > Voldoet niet aan de vereisten van een wetenschappelijke definitie.
2. Ostensieve definitie:
- > Gepaard gaand met het aanwijzen of tonen.
  - > Bv. *Dit is een hond.*
3. Definitie aan de hand van genus en species.
- > Alleen op die manier is het mogelijk om een correcte reële wezensdefinitie te vormen.
    - » Wordt geacht de reële essentie van het definiendum zo uit te drukken.
  - > Uitgangspunt: de werkelijkheid in genera en species in te delen.
    - » Genera's: zijn types waarvan de species subtypes zijn: het is een aanduiding voor een genurieke (niet unieke) zaak.
    - » Species: unieke zaken.
  - > Een species valt slechts onder precies één aangrenzend genus.
  - > Een species (een soort) van een bepaald genus kan op haar beurt een genus zijn voor verdere subtypes.
    - » Infima species = De laagste species.
    - » Differentia specifica = Benoemt het kenmerk dat de soort binnen een genus van andere soorten afbakent en daarmee de soort constitueert.
  - > Bv. *De mens is een rationeel levend wezen: Levend wezen benoemd het genus, rationeel is de differentia specifica die binnen het genus van de dieren de mens als soort afbakent.*
- 4. TEGEN DE ESSENTIE: WITTGENSTEIN.**
- Ludwig Wittgenstein reflecteerde over taal.
    - > Zei dat filosofische problemen te wijten zijn aan het feit dat wij de logica van de taal verkeerd begrijpen.
- 2 periodes van denken die m'n onderscheid:
- Boek 1: tractatus logico-philosophicus (1921)
    - > Overtuigd dat taal de werkelijkheid afbeeldt.
  - Later werk: Filosofische onderzoekingen (1953)
    - > Taal is veel veelvuldiger en wordt vaak heel anders gebruikt dan voor het weergeven van de werkelijkheid.
    - > Neemt dus afstand van de denotatieve taalopvatting van de tractatus.
    - > Conclusie: beschrijven is maar een klein aspect van taal, het heeft veel meer doelen (Bv. bevelen, wensen, vertellen etc.)
- Hoe definiëren volgens hem:
- Kijken niet naar de essentie van het woord, maar naar het gebruik.
  - De betekenis van een woord is zijn gebruik in de taal.
  - We begrijpen een woord als we de regels voor het gebruik ervan kunnen naleven.
  - Wanneer we de context weghalen, zijn er vaak geen gemeenschappelijke kenmerken.
  - Het is meer een netwerk van gelijkenissen.
    - > Familiegelijkenissen/ familieverwantschappen.
    - > Bv. Stoel: kan veel verschillende vormen hebben (niet persé 4 poten), kan geen gemeenschappelijk kenmerk benoemen dat ze allemaal hebben.

5. WAT IS FILOSOFIE?

- Filosofie heeft geen wezen
  - > In plek van naar het wezen van de filosofie te zoeken kan men beter kijken naar welke aard, bezigheden en praktijken feitelijk tot de filosofie gerekend worden.
- Geven dus geen definitie maar kijken naar het gebruik

- Beperking tot Westerse Filosofische traditie die ontstond in het Oude Griekenland.
- Demarcatie t.a.v. andere denksystemen:
  - > Door misplaatst superioriteitsgevoel.

- De vele sub-disciplines van de filosofie.
  - Christian Wolff: deelde op het hoogtepunt van de dogmatische filosofie de wijsbegeerte op in 2 takken:
    - De praktische wijsbegeerte: over het menselijke handelen.
      - Moraal: *individuele handelen: later spreken we van ethiek*
      - Politiek: *handelen in een politieke context*
      - Jurisprudentie
      - Economie: *hoe prijzen bepalen, hoe transport, etc.*
    - De theoretische wijsbegeerte: omvat 3 onderdelen
      - Ontologie of eerste metafysica: *wetenschap die algemene structuren van werkelijkheid onderzoekt.*
      - Speciale metafysica:
        - *Filosofische kosmologie.*
        - *De psychologie.*
        - *Natuurlijke godsleer.*
      - Natuurkunde

- ⇒ Deze indeling is achterhaald omdat veel van deze disciplines nu zelfstandig zijn.

- Er zijn dus heel wat sub-disciplines in de wijsbegeerte.
  - De Voornaamste domeinen die we nu hanteren: *metafysica, de kernleer, de logica, de wetenschapsleer, de ethiek en de politieke filosofie.*
    - > Geen uitputtende lijst.
  - Er is geen eenduidig indelingscriterium
    - > Éne gaat uit van bepaalde maatschappelijke bekommernissen: *feministische of postkoloniale wijsbegeerte.*
    - > Éne gaat uit van domeinen van het menselijk handelen
    - > Éne gaat uit van methodologische indelingen: *Taal analytische filosofie, de ordinary language filosofie, de experimentele filosofie.*

- ⇒ De geschiedenis van de filosofie is een eigen discipline.

Hoofdstuk 2: Wetenschapsleer.

---

1. WETENSCHAP.

- Het begrip is moeilijk te definiëren.
  - > Een essentie is moeilijk grijpbaar.
  - > Er kan slechts een benaderende omschrijving worden gegeven of een niet-uitputtende opsomming van de diverse wetenschapsvormen.
- Er zijn heel veel verschillende soorten wetenschappen.
- In het Engels wordt een onderscheid gemaakt tussen:
  - Humanities/Scholars
  - Sciences/Scientist

⇒ Dat heeft natuurlijk gevolgen voor als er Engelstalige publicaties van wetenschapsfilosofie (*philosophy of science*) worden geraadpleegd.
- Indeling (1) dat wij maken:
  - Alfawetenschappen:
    - > Worden de geesteswetenschappen mee bedoeld die zich met de geestesproducten van de mens inlaten.
    - > Bv. *geschiedenis, wijsbegeerte, archeologie, cultuurwetenschappen, etc.*
  - Bètawetenschappen:
    - > Is een synoniem voor exacte wetenschappen of positieve wetenschappen.
    - > Bv. *natuurkunde, chemie, wiskunde, geneeskunde, biologie, etc.*
  - Gammawetenschappen:
    - > Wetenschappen die zich bezighouden met de maatschappij en het gedrag van de psyché.
    - > Bv. *Sociologie, criminologie, antropologie, economie, etc.*

⇒ Vaal wordt ervan uitgegaan dat enkel in de bètawetenschappen algemeen geldende wetten worden gevonden. Die stelling is fout (Harold Kincaid). Ook de gammawetenschappen bestudeerd wetmatigheden.
- Indeling (2) die wij maken:
  - Natuurwetenschappen:
    - > Studieobject: de levenloze natuur.
  - Levenswetenschappen:
    - > Studieobject: levende wezens.
  - Menswetenschappen:
    - > Studieobject: geestelijke vermogens van de mens en hun producten.
  - Formelen wetenschappen:
    - > Studieobject: abstracte entiteiten zoals getallen en formele stellingen.

⇒ Soms niet altijd even duidelijk waar welke wetenschap thuishoort.
- De indeling tussen de geesteswetenschappen en de exacte wetenschappen is al vroeg ontstaan
  - Door 2 Filosofen: Schleiermacher (1768-1834) & Dilthey (1833-1911)
  - Ze zeiden dat de doelen van de 2 wetenschappen verschillend waren:
    - > De geesteswetenschappen had als doel: te begrijpen (Verstehen).
    - > De exacte wetenschappen had als doel: te verklaren (Erklären).
- Kan wetenschappen ook indelen volgens andere criteria:
  - De graad van abstractheid
    - > Formele wetenschappen (Bv. *wiskunde*) zijn heel abstract, andere zijn heel concreet.
  - Verschil tussen fundamentele en toegepaste wetenschappen.
    - > Fundamentele wetenschappen willen kennis nastreven
    - > Toegepaste wetenschappen willen kennis toepassen (Bv. *beleidgericht onderzoek in de criminologie*).
  - Opdeling naar hoe fundamenteel de wetenschap is
    - > Een wetenschap is fundamenteeler dan een andere wanneer de eerste een aantal beginselen van de tweede aanlevert, maar niet omgekeerd.

- Is er iets dat deze disciplines met elkaar gemeenschappelijk hebben en daardoor behoren tot de 'wetenschap'?
  - Bètawetenschappen: moeilijk te specificeren wat de verschillende wetenschappen daarbinnen gemeenschappelijk hebben.
  - Gammawetenschappen: hun methodologie lijkt op die van de exacte-wetenschappen maar hun object lijkt meer op dat van de alfawetenschappen.

⇒ Dit is was Wittgenstein een familiegelekenis noemt.

  - De wetenschap wil de wereld kennen, begrijpen, verklaren en voorspellen.
    - > De wetenschap probeert betrouwbare kennis te vergaren.
  - Deze opvatting is niet voldoende op van een definitie te kunnen spreken.
    - > Bv. Religie wil deze dingen ook maar is geen wetenschap.
  - Methodologie: het gebruiken van een bepaalde methode van kennisvergaring.

⇒ Wetenschappen worden gekenmerkt door hun wetenschappelijke methode van kennisverharing.

2. WETENSCHAP EN PSEUDO-WETENSCHAP: HET DEMARCATIEPROBLEEM.

- Wetenschapsfilosofen hebben geprobeerd de wetenschap van de pseudowetenschap af te bakenen.
- Karl Popper:
  - Hij noemde zijn positie: kritisch Rationalisme
    - > Keerde zich tegen het empirisme van zijn voorgangers die beweerde dat wetenschap gebaseerd was op observaties en inductie.
    - > Observaties en inductie kunnen namelijk geen uitsluiting geven over een theorie
    - > *Bv. Alle zwanen zijn wit.*
  - De wetenschappelijkheid van een theorie zit in haar falsificeerbaarheid.
    - > Één tegenvoorbeeld volstaat om een gehele theorie onderuit te halen.
    - > *Bv. het Observeren van 1 zwarte zwaan.*
  - Dit maakt dat theorieën slechts op indirecte wijze kunnen worden getest: ze moet principieel falsificeerbaar zijn.
    - > Ze moeten open staan voor falsificeerbaarheid: op een dergelijke manier geformuleerd zijn dat de hypothese kan weerlegd worden.
    - > De waarschijnlijkheid van een hypothese neemt toe naarmate ze meer falsificatiepogingen overleefd.

⇒ Dit geeft het feilbare karakter van wetenschappen weer.
- In de pseudowetenschappen is falsificatie niet mogelijk.
  - Vage formuleringen waardoor ze niet falsificeerbaar zijn.
  - Voor elke falsificatie kan men ook een ad-hoc verklaring geven.
- Popper beschouwde zelfs de psychoanalyse van Freud & de geschiedenistheorie van Marx als pseudowetenschappelijk:
  - Kritiek op de psychoanalyse van Freud:
    - > Ze komen altijd met verklaringen af die in lijn liggen met zijn theorie.
  - Kritiek op de geschiedenistheorie van Marx:
    - > Kwamen ook af met ad-hoc verklaringen toen bleek dat zijn voorspellingen niet juist waren.
  - Hij bewonderde wel de relativiteitstheorie van Einstein.
    - > Formuleerde precieze voorspellingen waardoor ze falsificeerbaar waren.
- Popper zijn theorie is niet 100% correct:
  - Goede wetenschappers doen net hetgeen wat Popper Laakt: wanneer de observaties niet met de theorie in overeenstemming zijn, zoeken wetenschappers naar redenen/ ad-hoc verklaringen waarom dat zo zou zijn en gooien hun gehele theorie niet zomaar weg.

3. DE LOGICA VAN HET REDENEREN.

- Om tot een conclusie te komen, doen we op basis van redeneren. Er zijn 3 vormen van redeneren:
  - > Deductie, inductie, abductie.
- Via al deze vormen redeneert men van premissen naar een conclusie.
  - > Die conclusie wordt daarbij uit de premissen geïnfereerd.
  - > De verschillende redeneringsvormen onderscheiden zich door de manier waarop de premissen met de conclusie verbonden zijn.
- Redeneringen gebruiken argumenten.
  - > Argumenteren betekent dat men beschouwingen aanvoert die bedoeld zijn om een conclusie te ondersteunen.
- Onder Argument verstaan we:
  - Het proces dat erin bestaat beschouwingen aan te voeren ter ondersteuning van de conclusie.
  - De verzameling van proposities samen met het inferentieschema en de bereikte conclusie.
    - > Een propositie = de informatieve inhoud van wat in een bewerende zin gezegd wordt.
      - » Beweren doet men door een predicaat (gezegde) van een subject te prediceren.
    - > Inferenties = gevolgtrekkingen.
      - » Inferentieschema: heeft te maken met de manier waarop de verschillende proposities binnen een argument zich tot elkaar verhouden.
- Geldigheid ≠ waarheid:
  - Waar = als de premissen ook waar zijn.

DEDUCTIE

- Als de premissen waar zijn, is de conclusie noodzakelijkerwijs ook waar.
  - > De conclusie wordt door de premissen geïmpliceerd (betekend dat de conclusie dwingend is).
- Redeneringen van dit type zijn geldig.
- Aristoteles:
  - Een klassiek syllogisme = elke redeneervorm waarbij iets geponereerd wordt (de premissen) en daaruit met noodzaak iets anders volgt (de conclusie).
  - Zowel de premissen als de conclusie zijn proposities die bestaan uit een subjectterm en een predicaterm:
    - > Het predicaat wordt gezegd (geprediceerd) van het subject.
    - > Het subject en het predicaat zijn termen, die met elkaar verbonden worden.
    - > Het geponeerde en het geconcludeerde zijn telkens proposities.
  - ⇒ In de predicatenlogica staan de variabelen voor termen?
  - ⇒ In de propositielogica staan de variabelen voor hele zinnen (proposities).
- De klassieke predicatenlogica: verloop altijd volgens hetzelfde principe:
  - Een argument bestaat uit 2 premissen waaruit de conclusie met noodzaak volgt.
  - Premissen en conclusie zijn proposities waarin termen met elkaar verbonden worden.
    - > Telkens staat er een term in de subject- en de andere in de predicaat-positie.
    - > De middenterm laat toe de 2 premissen met elkaar te verbinden.
  - De eerste premisse wordt de maior genoemd, de tweede premisse wordt de minor genoemd.
  - De lijn tussen de premissen en de conclusie wordt de 'inferentiële implicatie' genoemd.
- 4 mogelijke combinaties:
  - Universeel bevestigend: *Alle A zijn B.*
  - Universeel ontkennend: *Geen A zijn B* of *Alle A zijn niet B.*
  - Particulier bevestigend: *Sommige A zijn B.*
  - Particulier ontkennend: *Sommige A zijn niet B.*

Deductie

Alle mezen zijn vogels.
Alle vogels zijn gewerveld.

Alle mezen zijn gewerveld.

➤ De plaatsen van de A's en B' zorgt opzich ook voor verschillende combinaties:

Barbara:	Darapti:	Modes ponens:
Alle A zijn B. Alle B zijn C.	Alle M zijn A. Alle M zijn B.	Als P dan Q. P.
Alle A zijn C.	Sommige B zijn A.	Dus Q.
<i>VOORBEELD.</i>		
Alle mezen zijn vogels. Alle vogels zijn zoogdieren.	Alle Londenaren zijn Engelssprekend. Alle Londenaren zijn mensen.	Als het dinsdag is, gaat Jan vissen. Het is dinsdag.
Alle mezen zijn zoogdieren.	Sommige mensen zijn Engelssprekend.	Jan gaat vissen.

INDUCTIE:

- We gaan uit van waarnemingen en trekken daar een conclusie uit.
  - > Redeneren van particuliere gevallen naar een algemene conclusie.
  - > Trekken een algemene conclusie op zaken die we nog niet hebben waargenomen.
- Ook inducties zijn inferenties, maar de conclusie wordt niet geïmpliceerd.
  - > De premissen impliceren de conclusie niet.

Inductie

De eerste vijf eieren in de doos waren vers.
Alle eieren in de doos hebben dezelfde datumstempel.

Dus zal ook het zesde ei vers zijn.

➤ Francis Bacon

- Stelde dat de nieuwe wetenschap inductief moest zijn.
  - > Wetenschap zou volgens hem empirisch te werk moeten gaan: ze moet uitgaan van waarnemingen en daaruit algemene conclusies genereren.
- Volgens Aristoteles konden dergelijke conclusies niet wetenschappelijk zijn, aangezien ze niet deductief geldig zijn en bijgevolg geen zekerheid kunnen bieden.

➤ Het is duidelijk dat bij inductieve argumenten niet de zekerheid wordt verschaft die deductieve argumenten wel bieden.

- Deductie: zijn we zeker dat als de premisse waar zijn, de conclusie ook waar is.
- Inductie: kunnen ware premissen hebben, maar een onware conclusie.
  - > Om aan de onzekerheid van inductie tegemoet te komen ontwikkelde de 20^e E positivisten van de Wiener Kreis een methode voor de verificatie:
    - » Rudolf Carnap: de wetenschapper dient te specificeren onder welke omstandigheden de gemaakte veralgemening waar is.

➤ Een beetje geschiedenis: *ter zijde*

- De filosofie van de Wiener Kreis wordt het logisch positivisme genoemd. Het is een variant van het empirisme.
  - > Uitgangspunt: alle kennis komt uit de ervaringen.
- Het oorspronkelijke Positivisme werd ontwikkeld door Comte.
  - > Een wetenschap die haar onderzoek beperkt tot het gegeven (het positieve), feitelijke en zekere.
  - > Comte zelf is bekend voor de these dat de menselijke geest 3 stadia doorloopt:
    1. Een theologische fase:
      - > Hier verklaard de mens fenomenen door een wil die in de dingen zelf schuilt.
      - > Met de achtereenvolgende sub-fazen: fetisjisme, het polytheïsme; het Monotheïsme.
    2. Een metafysische fase:
      - > Hier worden abstracte oorzaken, ideeën en krachten ingeroepen.
    3. Een positivistische fase:
      - > Hier beperkt de mens zich tot waarnemingen en experimenten.
- Het neopositivisme van de Wiener Kreis is een logisch positivisme:
  - > Alle geldige beweringen dienen observationele beweringen te zijn of logisch daarop kunnen worden teruggevoerd.
- Methodologische uitgangspunten van het neopositivisme:
  1. De eenheid van de wetenschappelijke methode.
    - » Met een sterke neiging tot het deductief-nomologisch model.
  2. Anti-essentialisme:
    - » Het enige wat bestudeerd wordt zijn verschijnselen.
  3. Instrumentalisme

4. De absolute scheiding van feiten en waarden.

- Poppers kritiek op inductie
  - Hij afkeerde het principe van verificatie en introduceerde het principe van falsificatie.
  - Hij liet alleen de deductieve methode als wetenschappelijk gelden.
- ⇒ Deductie en inductie hebben het volgende kenmerk gemeen: zij vertrekken van gevallen die we al kennen en trekken een conclusie voor gevallen die we nog niet kennen.
- ⇒ Abductie verloopt anders.

ABDUCTIE

- Redeneerstijl die Sherlock Holmes ook toepaste.
- Abductie = redenering naar de beste verklaring (*inference tot the best explanation*).
- Abducties werden door Charles Sanders Peirce geanalyseerd en tot een bestanddeel van de moderne logica gemaakt.
- ⇒ Abductie is een inferentie van een observatie of een set van observaties naar een hypothese of theorie.

Abductie

De kaas in de kast is verdwenen.
 Gisteren hoorden we een schrapend geluid dat vanuit de kast kwam.

Dus heeft een muis de kaas opgegeten.

- Abductie houdt een element van raden in.
  - Als je meent de conclusie hier mee aan te duiden maak je je schuldig aan de drogreden ex consequentia (*zie hieronder*).
  - Toch is de inferentie redelijk.
  - Wetenschappers hanteren vaak dit principe:
    - > Men redeneert van de data waarover men beschikt naar een hypothese die deze data verklaart.
    - > Op deze wijze kwam ook Darwin aan zijn evolutietheorie.
- Maar wat maakt de ene verklaring beter dan een rivaliserende verklaring?
  - Theoretische spaarzaamheid: hoe minder hypothesen men nodig heeft, dus hoe eenvoudiger de theorie, hoe beter.
  - Dit principe wordt het ‘scheermes van Ockham’ genoemd (naar de filosoof Willem Van Ockham).
    - > “Men mag de zijnde (de binnen een hypothese gepostuleerde objecten) niet zonder noodzaak vermenigvuldigen.”
  - Misschien kiezen we wel de eenvoudige oplossing uit gemakzucht?
- In de sociale wetenschappen wordt de abductieve redeneervorm geregeld toegepast.
  - De volgende redeneerwijze is er namelijk vrij typisch:
    1. Het verassend fenomeen X is waargenomen.
    2. Als algemene regel A waar zou zijn, zou X gemakkelijk te verklaren zijn.
    3. Dus hebben we een goede reden om aan te nemen dat A waar is.
  - ⇒ Het verschil tussen abductie en inductie: de abductie suggereert een generalisatie, terwijl de inductie deze confirmeert.

ONGELDIGE REDENERINGEN

- Mensen maken vaak redeneerfouten.
  - > Deductie: als de premisse waar zijn, is de conclusie ook waar = een geldige redenering.
  - > Inductie en abductie zijn weliswaar feilbaar: hun conclusie kan fout zijn.

- De drogreden ex consequentia of stating the consequent:
  - Het lijkt op een geldig syllogisme (de Modus Ponens), maar het heeft een andere form waardoor het ongeldig wordt.
  - Bij deze redeneervorm ziet men een voldoende voorwaarde aan voor een noodzakelijke voorwaarde.
    - > Wat is nu een noodzakelijke en een voldoende voorwaarde:
      - » In ‘ $A \rightarrow B$ ’ is A een voldoende voorwaarde voor B en B een noodzakelijke voorwaarde voor A.
        - Als A een noodzakelijke voorwaarde is van B ($A \leftarrow B$ dus $B \rightarrow A$).
        - Als A een voldoende voorwaarde is van B ($A \rightarrow B$) dan is, gegeven dat A waar is, B ook waar.

Drogredenen

	Lijkt op:
Als ik in Rome ben, eet ik een ijsje.	$p \rightarrow q$
Ik eet een ijsje.	<u>p</u>
	q
<hr style="width: 50%; margin-left: 0;"/>	
Dus ben ik in Rome	(geldig)
	Maar is in feite:
	$p \rightarrow q$
	q
	<u>p</u>
	(ongeldig)

- De drogreden Denying the antecedent:
  - Een redeneervorm die ontwikkeld is op grond van associaties:
    - > We associëren A met B omdat we beide vaak samen hebben aangetroffen.
    - > En als we één van beide opnieuw aantreffen, verwachten we ook het anderen.
  - Bv. De grond kan ook nat worden door het sproeien met water.

Drogredenen	
Als het regent wordt de grond nat.	$p \rightarrow q$
Het regent niet.	$\neg p$

Dus wordt de grond niet nat	$\neg q$
	(ongeldig)

⇒ Conclusie: Redeneringsvormen van ‘ex consequentie’ en ‘Denying the antecedent’ zijn redeneringen die ongeldig zijn. Ze lijken op deducties maar zijn dat niet. Een bestaat niet zoiets als een ongeldige deductie: een redenering is oftewel geldig, ofwel is zij geen deductie.

4. WETENSCHAPPELIJKE VERKLARINGEN

- Wetenschap heeft als doel de werkelijkheid te verklaren.
  - > We willen weten waarom zaken zijn zoals ze zijn.
- Wetenschappelijke verklaringen zijn een stap verder dan wetenschappelijke beschrijvingen.
  - > Hierbij wordt een deel van de werkelijkheid in kaart gebracht.
- ⇒ Aristoteles stelde dat mensen van nature streven naar kennis. Kennis is een doel opzich en wetenschap is daarvan de natuurlijke uitloper.
- Verklaringen:
  - Hierbij worden verbanden gelegd tussen feiten en toestanden.
  - De verbinding tussen het explanans (het verklaarde) en het explanandum (het te verklaren feit) is asymmetrisch.
  - Het is een afhankelijkheidsrelatie:
    - > Wanneer A B verklaard, staat B op een of andere manier in een relatie van afhankelijkheid tot A.
    - > De afhankelijkheid kan causaal van aard zijn, maar is dat niet altijd.
  - Er berusten vaak misverstanden omtrent de notie ‘verklaring’.
    - > Mensen denken dat wetenschappers fenomenen zo goedpraten.
    - > Bv. *Dat men jeugd delinquentie verklaard door te wijzen naar het milieu waarin de betrokken is opgegroeid.*
    - > Terwijl: Wetenschappelijke verklaringen leggen uit hoe en waarom een bepaalde fenomenen optreden.

HET COVERING-LAW-MODEL

- Ook wel het deductief-nomologische model of nomisch-subsumptieve model genoemd.
  - > Een formele kijk op wetenschappelijke verklaringen als deductieve argumenten met tenminste één natuurwet onder de aannames.
- Van Carl Hempel en Paul Oppenheim.
  - > Verklaringen geven antwoorden op waarop-vragen.
  - > Volgens hun neemt een verklaring de vorm van een argument aan.
    - » Meebepaald een argument van de volgende vorm:
      1. De conclusie stelt dat het te verklaren fenomeen optreedt. Het is een propositie die het fenomeen beschrijft en zegt dat dit het geval is (het Explanandum).
      2. De premissen, een verzameling proposities, geven aan waarom de conclusie waar is (het Explanantia).
  - > Een dergelijk argument geeft een correcte wetenschappelijke verklaring wanneer aan volgende voorwaarde voldaan is:
    1. Het argument is deductief geldig.
    2. De premissen zijn waar.
    3. Minstens één van de premissen bestaat in een algemene wet.
  - > Dit geeft de volgende structuur:

- Enkele principes bij het covering-law-model:
  - Het explanandum kan zowel particulier als algemeen zijn.
  - Elliptische verklaringen:
    - > Niet alle wetenschappelijke verklaringen kunnen in deze vorm gerepresenteerd worden.
    - > Bv. Waarom waren er dit jaar zoveel muggen? Omdat we een warme winter hebben gehad.
      - » Dit klopt, maar de uitleg omvat geen algemene regel.
      - » Dit zijn elliptische verklaringen: het is een vereenvoudigde versie van een verklaring die eigenlijk zeer complex is.
  - Er bestaat een enge samenhang tussen verklaringen en voorspellingen:
    - > Elke betrouwbare voorspelling is een potentiële verklaring en elke verklaring is een potentiële voorspelling.
- Enkele problemen met het covering-law-model:
  1. Het probleem van de asymmetrie van de verklaring versus de symmetrie van het model:
    - Voorbeeld van de schaduw en de vlaggenmast (lees pagina 29 boek).

Waarom is de schaduw 10 m lang?
Omdat:

- het de schaduw is van een vlaggenmast van 5 m lang,
- de Zon op een hoek van $\text{Arctan}(5/10)$ boven de horizon staat,
- en de wetten van de optica gelden.

Verklaring voor de vraag:
Waarom bedraagt de schaduw 10 meter?

- Particuliere feiten (hoek zon, lengte vlaggenmast)
- plus algemene wetten (rechtlijnigheid van lichtstralen, trigonometrie)
- leiden tot een conclusie die bestaat in het explanandum (lengte schaduw).

Maar net zo goed een verklaring voor de vraag:
Waarom is de vlaggenmast 5 meter hoog?

- Particuliere feiten (hoek zon, lengte schaduw)
- plus algemene wetten (rechtlijnigheid van lichtstralen, trigonometrie)
- leiden tot een conclusie die bestaat in het explanandum (hoogte vlaggenmast).

- Het covering-law-model is symmetrisch. Een verklaring is asymmetrisch.
  - > Asymmetrie van een verklaring: als X een verklaring biedt voor Y, dan biedt, bij dezelfde wetten en feiten, Y geen verklaring voor X.
  - > Bv. we weten dat de explanantia van de 2^e verklaring niet werkelijk maken dat de vlaggenmast 5 meter hoog is. De vlaggenmast is zo hoog omdat iemand hem zo hoog heeft gemaakt.
- Het model is met andere woorden te breed.
  - > Het model zou dus moeten worden aangevuld met een element dat de asymmetrie waarborgt.
  - > Oplossing: het aspect van causaliteit invoeren.
    - » Causaliteit wordt meestal als asymmetrisch beschouwd aangezien de oorzaak het gevolg voorafgaat.
- 2. Het probleem van de irrelevantie
  - Voorbeeld van de man die niet zwanger is.

Kindje zit in de wachtkamer van een gynaecoloog waarin nog 5 andere zwangere vrouwen zitten. Hij vraagt aan de gynaecologe "Waarom is die man niet zwanger", waarop hij antwoord "Hij neemt al jaren de pil, en wie dat doet wordt niet zwanger."

- > *De juiste verklaring is natuurlijk dat mannen niet zwanger kunnen worden.*
- > *Toch klopt de eerste verklaring: de dokter die zegt dat je door anticonceptie niet zwanger kan worden. Het is een algemene wet die zegt dat de pil een zwangerschap verhindert.*
- > *Het particuliere feit is waar, de aangehaalde wet klopt en het deductieschema is geldig.*
- > *Doch kan deze redenering niet las verklarend aanvaard worden...*

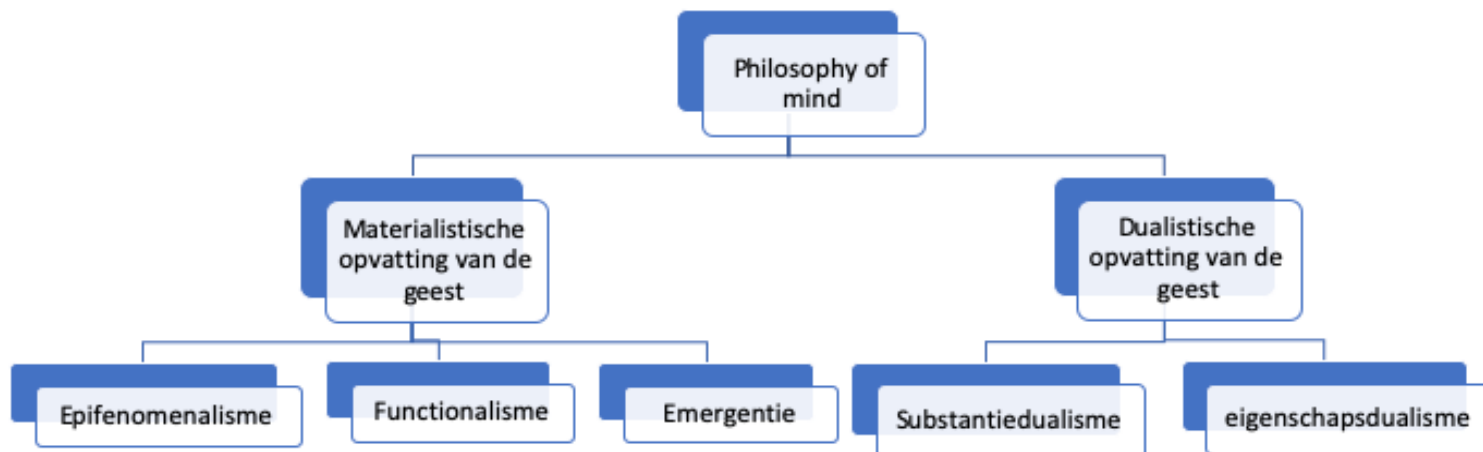
- De verklaring moet relevante informatie geven.
  - > *De verklaring van de dokter is niet relevant aangezien de man wanneer hij de pil niet zou nemen, ook niet zwanger zou zijn.*
- Relevantie is bijgevolg een cruciaal element dat in Hempels model ontbreekt.
  - > Anderzijds is het begrip 'relevantie' ook moeilijk te definiëren en kunnen we het niet zomaar oplossen.

VERKLARING EN CAUSALITEIT

- Plato en Aristoteles zijn van mening dat verklaringen in termen van oorzaken moeten worden gegeven.
    - > Verklaringen moeten deductief zijn en de middenterm levert de oorzaak van de conclusie.
    - > Kan inderdaad veel fenomenen verklaren door te zeggen wat het veroorzaakt heeft.
  - Gaat dus oorzakelijke verklaringen geven voor fenomenen (In de middenterm van het syllogisme).
- **Probleem:** Niet alle verklaringen zijn causaal van aard.
- Ter verklaring kan men namelijk ook constitutieve relaties aanhalen:
    - > Wanneer A constitutief is voor B (d.w.z. het mede constitueert, het maakt tot wat het is), kan A gebruikt worden als verklaring voor B.
  - ⇒ Causaliteit en het covering-law-model moeten niet persé alternatieven van elkaar te zijn:
  - ⇒ De 2 modellen komen op hetzelfde neer: het afleiden van een fenomeen uit een aantal premissen waaronder minstens één algemene wet is volgens hen niets anders dan het geven van een oorzaak.

VERKLARING EN REDUCTIE

- Reductie = terugvoeren, herleiden, reduceren.
  - Wanneer men A door B verklaart, voert men A op B terug.
    - > Men herleidt A tot B.
  - Wanneer A door B reductionistisch wordt verklaard, betekent dit dat we A eigenlijk niet meer nodig hebben omdat we het volledig tot B hebben herleid.
- Deze redenering stoot op een aantal problemen:
- Het is onrealistisch: door het bestaan van onze menselijke geest.
    - > Kunnen we de menselijke geest reduceren?
    - > Om dit probleem toe te lichten, schetsen we de hoofdlijnen van de debatten in de filosofie van de geest (Philosophy of mind):
1. Materialistische opvatting van de geest:
    - > Gaan ervan uit dat de geest herleid kan worden tot materiële configuraties.
    - A. Epifenomenalisme:
      - » De geest is zelf niet materieel van aard, maar hangt volledig af van materiële configuraties.
      - » De geest is niets meer dan een nevenverschijnsel van het materiële.
      - » In dit geval kan de geest dus volledig herleid worden.
    - B. Functionalisme:
      - » Wanneer één en dezelfde geestelijke toestand door verschillende materiële configuraties kan worden gerealiseerd.
      - » Elk verschil in geestelijke gaat terug op een materieel verschil.
      - » Superveniëntie: men zegt dat de geest op de materie supervenieert.
      - » Ook hier kan de geest dus herleid worden tot een materie.
    - C. Emergentie:
      - » Geestelijke processen die op hun beurt materiële veranderingen kunnen veroorzaken.
      - » Het is de combinatie van top-down causaliteit en superveniëntie.
      - » In dit geval is reductionisme wel uitgesloten.
  2. Dualistische opvatting van de geest:
    - > Gaan ervanuit dat er geen reductie mogelijk is bij de geest.
    - A. Substantiedualisme:
      - » Beweren dat de geest als entiteit radicaal verschillend is van de materie.
    - B. Eigenschapsdualisme:
      - » Geestelijke eigenschappen verschillen radicaal verschillen van materiële eigenschappen.

⇒ De verschillende posities binnen de Philosophy of mind toont aan dat het niet duidelijk is of het geestelijke tot het materiële kan worden herleid.

⇒ Desondanks blijft het reductionisme problematisch.

➤ Kan men aannemen dat de fysica ooit alle wetenschappen in zich zal opslokken?

- Bv: *biologie bestudeerd organisme, organisme bestaan uit cellen en moleculen die bestudeerd worden in de natuurkunde, deze kleinere deeltjes worden vervolgens dieper bestudeerd in de chemie, en daarna in de fysica die de meest kleine elementen bestudeerd (pg 33 laatste paragraaf).*

- Dat is de droom van eenheidswetenschappers:

> Als de fysica het gedrag van elk deeltje in het universum perfect zou kunnen voorspellen, zouden dan alle andere wetenschappen overbodig zijn?

» Zo goed als alle filosofen verwerpen deze gedachten.

➤ Hoe komt het dat wetenschappen die objecten bestuderen en dus fysisch zijn, niet tot de fysica herleid kunnen worden:

- Superveniëntie = meervoudige realiseerbaarheid (Multiple realizability).

> Bv. het fenomeen 'pijn' dat gerealiseerd kan worden in verschillende fysische types.

- Functionalisme: functies die centraal staan en op veelvoudige manieren materieel gerealiseerd worden.

> Wat hetzelfde blijft is telkens de functie.

> Lees voorbeeld van de tafel pagina 35.

5. REALISME EN INSTRUMENTALISME

- In de wetenschapsleer bestaat een realistische en een anti-realistische of instrumentalistische stroming.

> Dit onderscheid is verwant aan de metafysische onderscheiding tussen realisme en idealisme.

▪ De Metafysische realisten:

» Stellen dat de wereld onafhankelijk van menselijk denken en waarneming bestaat.

▪ De Idealisten:

» Beweren dat de fysische wereld in zekere zin bewustzijnsafhankelijk is.

▪ De (Wetenschappelijke) realisten:

» Stellen dat de wetenschap beoogt een zo getrouw mogelijke beschrijving van de wereld voort te brengen en daarin meestal ook slaagt.

▪ De Anti-realisten:

» Menen dat theorieën vooral empirisch adequaat moeten zijn en correcte voorspellingen dienen te genereren.

⇒ De meeste wetenschappers zijn realisten: zij nemen eenvoudigweg aan dat de entiteiten die zij postuleren bestaan.

⇒ De meeste realisten zijn fallibilisten: zij stellen dat wetenschappelijke kennis in principe altijd feilbaar is.

➤ Het debat tussen realisten en instrumentalisten gaat over niet-observeerbare entiteiten.

A. Argumenten realisten:

> Wetenschappen zouden onverklaarbaar zijn als de gepostuleerde entiteiten niet ook echt zouden bestaan.

> Theorieën zijn volgens hun gewoon waar.

> Dit is het zogenaamde 'no miracles' argument van Putnam.

- » Het empirisch succes van theorieën kan alleen worden verklaard door het feit dat ze fundamenteel juist en in grote lijnen waar zijn.
- > Reactie van de anti-realisten hierop:
  - » Theorieën worden steeds verder verfijnd.

B. Argumenten instrumentalisme/ anti-realisme:

- I. Stellen dat vele wetenschappelijke theorieën werken met modellering:
  - » Modellen maken geïdealiseerde aannames waarvan we weten dat ze onnauwkeurig zijn.
- II. Stellen de onder-gedetermineerdheid van wetenschappelijke theorieën vast:
  - » Het idee is dat geobserveerde data vaak met meerde theorieën compatibel is.

6. WETENSCHAPPELIJKE VERANDERINGEN EN DE SOCIALE CONTEXT VAN DE WETENSCHAP.

De theoretische keuzes van het logisch positivisme.

- Uit hun standpunt vinden we 2 grote theoretische keuzes terug die de basis leggen van het logisch positivisme.
  1. De context van de ontdekking $\neq$ context van rechtvaardiging.
    - De logisch positivisten beweren dat de wetenschappelijke bedrijvigheid twee verschillende momenten inhoud.
      - > Wanneer een wetenschapper iets ontdekt, is daarom nog niet gezegd dat hij daarvoor reeds de nodige bewijzen en/of evidentie heeft verzameld.
    - De rechtvaardiging van een overtuiging valt niet samen met de manier waarop de opvatting tot stand is gekomen.
      - > De context van de ontdekking kan niet genormeerd worden. Hoe een bepaalde opvatting ontwikkeld wordt is onderhavig aan toeval.
        - » Daarom is volgens hun ook alleen maar de context van rechtvaardiging van belang.
      - > De context van ontdekking is volgens hen een louter subjectief psychologisch gegeven waarvoor helemaal geen regels te formuleren zijn.
        - » Bijgevolg: hechten ze helemaal geen waarde aan de geschiedenis van de wetenschap.
    - ⇒ Doorgaans verlopen wetenschappelijke ontdekkingen en ontwikkelingen wel degelijk volgens regels en is het contrast tussen de context van de ontdekking en de context van de rechtvaardiging minder dramatisch.
  2. Observeerbare feiten staan los van theorieën.
    - Theorieën kunnen en moeten volgens hen geverifieerd worden door observeerbare feiten die zelf los staan van de theorie.
    - Op basis van observaties kan men evalueren welke rivaliserende theorie het meest adequaat is.
      - > Dit veronderstelt echter dat de observaties kunnen worden gedaan los van de theorie in kwestie.
- ⇒ De filosofie van Thomas Kuhn kan worden gezien als een reactie tegen deze twee aannames:

Kuhns theorie van wetenschappelijke revoluties.

- Kuhn bekritiseerde de twee genoemde vooronderstellingen van het logisch positivisme:
  - > Kritiek op de strikte scheiding tussen context van de ontdekking en context van de rechtvaardiging.
    - » Kuhn: in de praktijk is de scheiding niet zo strikt als volgens de logisch positivisten het geval zou moeten zijn.
  - > Kritiek op de strikte scheiding tussen theorie en observeerbare feiten.
    - » Kuhn: feiten kunnen niet los van theorieën geobserveerd worden.
- Hij was ervan overtuigd dat de logisch positivisten veel te weinig aandacht schonken aan de wetenschapsgeschiedenis en stelde daarom de sociale context van de wetenschappen centraal.
- Onderzoek wordt bedreven in de context die hij 'de normale wetenschap' noemt.
  - Routinematig onderzoek.
  - Wetenschappers werken binnen een paradigma: een schema aan de hand waarvan ze de werkelijkheid interpreteren.
    - » Wetenschappers binnen een gemeenschappelijk paradigma zijn het er over eens; hoe onderzoek in hun domein dient te gebeuren, welke problemen relevant zijn, welke methodes er moeten worden gebruikt, hoe oplossingen eruit zien, etc.

- » Tot de kern van een paradigma behoren:
  - Een reeks theoretische aannames die door alle leden van de wetenschappelijke gemeenschap worden gedeeld.
  - Een reeks type-voorbeelden (exemplars), d.w.z. concrete wetenschappelijke problemen die op grond van de genoemde theoretische aannames werden opgelost en die in de handboeken van het vak gecanoniseerd werden.
- 'Normale' wetenschappers zijn bijgevolg conservatief:
  - > Ze blijven netjes binnen de lijnen van het paradigma (en proberen hooguit het toepassingsgebied van het paradigma wat uit te breiden).
  - > Ze zijn niet uit op theoretische vernieuwing: ze beschouwen zichzelf succesvol wanneer alles mooi binnen de heersende theorie past.
- Het is echter nooit zo dat alle data mooi probleemloos met het paradigma overeenkomen.
  - > Anomalieën: verschijnsel dat niet binnen een bepaald paradigma past.
  - > Naarmate anomalieën toenemen begint een crisis die het begin kan zijn van een revolutionaire fase.
    - » Veel theoretische opties komen op tafel te liggen en alternatieve hypotheses duiken op.
    - » Na verloop van tijd vormt er zich zo een nieuw paradigma.
- Om een aantal redenen zijn Kuhns ideeën erg controversieel:
  1. De keuze voor een bepaald paradigma is zelf niet rationeel, maar komt neer op een daad van geloof.
    - » Goede argumenten kunnen een wetenschapper niet overhalen om voor een bepaald paradigma te kiezen.
    - » Het is de sociale druk (peer pressure) die meestal bepaald voor welke paradigma wordt gekozen.
  2. Wetenschap kan volgens Kuhn niet als geschiedenis van rechtlijnige en cumulatieve vooruitgang worden gezien.
  3. Kuhn trekt het concept van objectieve waarheid in vraag.
    - » Het is onjuist aan te nemen dat er objectieve feiten zijn die los staan van elke theorie en die kunnen worden gebruikt om een paradigma van buitenaf te beoordelen.
    - » Kuhns theorie is om deze reden relativistisch.
- Kuhn geeft 2 redenen voor zijn controversiële stellingen:
  1. Paradigma's zijn volgens hem incommensurabel met elkaar:
    - » Ze zijn onderling zo verschillend dat ze geen gemeenschappelijke standaards delen.
    - » Dat maakt dat paradigma's niet rechtstreeks met elkaar vergeleken kunnen worden.
    - » Consequentie van deze stelling:
      - Zo kunnen wetenschappelijke veranderingen niet als vooruitgang worden begrepen: als we paradigma's niet met elkaar kunnen vergelijken, kunnen we evenmin zeggen dat het ene beter is als het andere.
  2. Contaminatie van feiten door theorieën:
    - » Objectieve pre-theoretische feiten zijn een fictie: waarnemingen worden beïnvloed door wat wij reeds geloven (background beliefs).
    - » Consequentie van deze stelling:
      - Als er geen neutrale, theorievrije observaties mogelijk zijn, kunnen er geen feiten zijn die toelaten tussen theorieën te adjudiceren.
      - Het idee van objectieve waarheid zelf wordt twijfelachtig: om waar te zijn moet een theorie aan de feiten beantwoorden, maar dat is problematisch wanneer die feiten zelf mee door de theorie gevormd zijn.
- Kuhns positie is relativistisch en is daarom ook kwetsbaar voor de gebruikelijke bezwaren tegen het relativisme.
  - > Het voornaamste probleem is dat van de zelf-weerlegging: de stelling dat we een relativistische positie aannemen wordt namelijk met een niet-relativistische stelligheid geponeerd.
- Kuhn heeft weinig aanhang onder de filosofen, maar zijn invloed in andere academische disciplines is groot:
  - > Bv. Sociologie, cultuurwetenschappen, antropologie, etc.

7. WETENSCHAPSTHEORETISCH ANARCHISME

- Paul Feyerabend:
  - Boek: *Against method*. Slogan: Anything goes.
  - Uitgangspunt: geen enkele wetenschapstheoretische theorie kan alle gangbare benaderingen, praktijken en methodes beschrijven.
    - > Het is onbegonnen werk universeel-geldende regels te formuleren.
    - > Hij pleit ervoor de wetenschap volledig vrij te laten in hoe ze te werk gaat
    - > Men kan best het idee van een prescriptieve wetenschappelijke methoden opgeven.
  - Hij bekritiseert (net als Kuhn) het positivisme.

8. FILOSOFIE VAN DE SOCIALE WETENSCHAPPEN EN SOCIALE FILOSOFIE

- Filosofie van de sociale wetenschappen ≠ sociale filosofie.
  - > Sociale filosofie is de filosofie die het brede veld van 'het sociale' onderzoekt.
- Uiteraard zijn er wel raakvlakken en overlappingen tussen beiden.

Wat is filosofie van de sociale wetenschappen?

- Het is een reflectie van de 2^e orde.
- De filosofie van de sociale wetenschappen wordt geconfronteerd met 3 soorten vragen:
  - Methodologische vragen:
    - » Onderzoeksmethodes en uitgangspunten van het onderzoek.
    - » *Bv. in de filosofie van het recht worden de grondslagen van het recht bestudeerd.*
  - Ontologische vragen:
    - » Is de vraag naar de status van sociale entiteiten (maatschappijen, groepen, instituties).
    - » *Bv. bestaan ze, kunnen ze als zelfstandige actoren worden beschouwd, etc.*
  - Epistemologische vragen:
    - » De vraag of een individu kennis kan hebben van andere geesten, d.w.z. van het bewustzijn en denken van andere.
    - » *Bv. in de sociale praxis schrijven we voortdurend verlangens en bewustzijnstoestanden toe aan anderen. De wetenschapsfilosoof vraagt zich af of dit ook gerechtvaardigd is.*

Filosofie en de eigenheid van de sociale wetenschappen.

- De sociale wetenschappen nemen een tussenpositie in tussen de geesteswetenschappen en de exacte wetenschappen.
- Deze positie werd lange tijd begrepen in het kader van schematische tegenstellingen (dichotomieën)tussen wetenschappen:
  - Erklären (verklaren) // Verstehen (begrijpen).
  - Objectief // Subjectief.
  - Bewijzen // Beweren.
  - Determinisme // vrijheid.
  - Algemeen // Particulier.
  - Universeel // Situationeel.
  - Nomothetisch // Ideografisch.
- Deze manier van denken is achterhaald. Het is beter deze tegenstellingen als polen van een continuüm te begrijpen dan als echte dichotomieën.
  - > Gezien hun positie in het midden is het evident dat sociale wetenschappen al deze elementen combineert.
  - > *Bv. passen natuurwetenschappelijke-methodes toe op onderwerpen uit de alfawetenschappen.*
- Een andere dubbelheid die de sociale wetenschappen karakteriseert: ze heeft 2 functies:
  - Waarheid-zoekende functie:
    - » Ze probeert hier zowel te verklaren als te begrijpen. Het gaat om blootleggen van feiten en verbanden wat tot inzichten in de bredere samenhang leidt.
  - Oriënterende functie:
    - » De interpretaties van feitelijke toestanden.
- Common sense opvattingen worden vaak door de wetenschappen tegengesproken.
  - > De sociale wetenschappen ontdekken feiten en leggen onvermoede verbanden bloot + ontmaskeren verbanden waarvan vele spontaan van uitgaan.
- Een methodologisch probleem: het onderzoek is zelf deel van de onderzochte werkelijkheid.
  - > Ian Hacking noemde dit: het looping effect.

Filosofie van het sociale.

- Sociale filosofie is heel eng met politieke filosofie verbonden.
  - > De politieke filosofie bestudeert normatieve aspecten van diverse politieke systemen.
  - > In de politieke en sociale filosofie staat de vraag naar rechtvaardigheid centraal.

- Enkele invloedrijke werken uit de politieke geschiedenis:
  - John Rawls: A theory of Justice (1972).
  - Robert Nozick: Anarchy, State, and Utopia (1974).
    - » Hij (en Rawls) waren voorstanders van het politiek liberalisme: waarin de vrijheid van het individu centraal stond.
    - » Het communitarisme, dat de gemeenschap en niet het individu primair stelt is ontstaan als reactie op het liberalisme.
    - » Belangrijke auteurs die aanleunde bij, maar zich ook deels afzetten tegen het communitarisme:
      - Alasdair MacIntyre: After Virtue (1981).
      - Charles Taylor: Sources of the Self (1989).
      - Michael Walzer: Spheres of Justice (1983).

⇒ De hedendaagse debatten in de politieke en sociale filosofie worden gedomineerd door deze Noord-Amerikaanse auteurs.

- Toch is er ook een belangrijke Europese traditie van de politieke en sociale filosofie:
  - > Een leidende rol hierin speelde de Frankfurter Schule, waarvan volgende namen de voornaamste vertegenwoordigers waren:
    - Jürgen Habermas (1929).
    - Theodor Adorno (1903-1969).
    - Max Horkheimer (1895-1973).
  - > Zij waren verbonden aan het institut für Sozialforschung te Frankfurt.
  - > In hun publicaties verwerkte de leden van de school inzichten van: Hegel, Marx en Freud.
  - > De school ontwikkelde kritische theorieën (die zich politiek links situeerde).
  - > Vandaag zet Axel Honneth deze traditie voort.

- De leden van de Frankfurter Schule bekritiseerde het wetenschapspositivisme:
  1. De beperking van de rationaliteit tot instrumentele rationaliteit houdt een verarming van de menselijke rede in.
  2. De wetenschap plaatst zich in de visie van de positivisten buiten de werkelijkheid omdat ze deze van buitenaf onderzoekt.
  3. De positivisten miskennen de historische dimensie en beschouwen de samenleving als een statisch systeem.

⇒ Habermas: dialectische zelfreflectie (betrokken op de geschiedenis) binnen de sociale wetenschappen.

Hoofdstuk 3: Causaliteit.

INLEIDING

- Causaal = de relatie tussen oorzaken en gevolg.
- Het begrip causaliteit is alomtegenwoordig in ons dagelijks taalgebruik.
  - > Woorden die direct naar causaliteit verwijzen: *oorzaak, gevolg, effect, veroorzaakt, etc.*
  - > Woorden die indirect naar causaliteit verwijzen: *genereren, bewerken, tot stand brengen, resultaat, invloed, etc.*
  - > Translatieve werkwoorden die naar causale processen verwijzen: *breken, duwen, doden, deviëren, etc.*
- Ook het zoeken naar en geven van verklaringen houdt vaak verband met causaliteit.
  - > Het geven van verklaringen = identificeren van de oorzaak.
  - > Het maken van voorspellingen: gebeurd door inzichten in causale mechanismen die bepaalde effecten veroorzaken.

1. ARISTOTELES EN DE KLASSIEKE CAUSALITEITSOPVATTING

- De wetenschap zoekt verklaringen voor allerhande gebeurtenissen en fenomenen.
- De filosofie gaat het fenomeen 'verklaring' *zelf* beter proberen te begrijpen.

➤ Plato

- Maakte een onderscheid tussen 2 soorten oorzaken:
  - o Oorzaken in de eigenlijke zin.
    - » Oorzaken hebben een actieve rol.
    - » Ze zijn expliciet gericht op het tot stand komen van iets: oorzaken zijn op hun werking gericht.
    - » Er bestaat m.a.w. een essentiële band tussen oorzaak en gevolg.
  - o Noodzakelijkheidsvoorwaarden (*conditio sine qua non*).
    - » Wijzen op omstandigheden of factoren zonder welke een gegeven gebeurtenis of ding niet tot stand kan komen.

➤ Aristoteles

- Hij systematiseerde de leer van de oorzaken door 4 types te onderscheiden.
- De leer van de oorzaken werd door hem oorspronkelijk ontwikkeld om zo bewegingen & veranderingen van natuurlijke dingen te verklaren.
- Iets dat iets anders tot stand brengt, voortbrengt: deze beweging moet ergens beginnen:
  1. De bewerkende oorzaak: De eerste oorsprong van de verandering. Iets dat de beweging in gang zet.
  2. De doelloorzaak: Het te bereiken doel van de verandering.
  3. De vormoorzaak: Verandering impliceert dat een voorwerp een bepaalde vorm verliest en een nieuwe vorm verwerft.
  4. De stofoorzaak: Het is nooit zo dat alles verandert. Bij elke beweging of verandering is materie datgene wat constant blijft m.a.w. het is het substraat van de verandering.
- ⇒ Wat als vorm en materie geldt is dus relatief aan de beweging die men bestudeert. Het zijn functionele begrippen (en geen absolute begrippen).
- ⇒ Het gebruik van de leer van de 4 oorzaken buiten haar oorspronkelijke context leidt tot conceptuele verschuivingen.

1. De bewerkende oorzaak	⇒ <i>Causa efficiens</i>
2. De doelloorzaak	⇒ <i>Causa finalis</i>
3. De vormoorzaak	⇒ <i>Causa formalis</i>
4. De stofoorzaak	⇒ <i>Causa materialis</i>

➤ Aristotelische theorie loopt in lijn met de klassieke theorie van causaliteit.

- Oorzaken worden gezien als; dingen, objecten (levend of levenloos), voorwerpen, substanties.
- Als we deze analyse verfijnen zal men de oorzaak in sommige gevallen zien als: dingen in een bepaalde toestand of de toestand van dingen.
- *Lees het voorbeeld van het huis en de architect pagina 51 onderaan.*
- ⇒ Dit staat in tegenstelling tot de moderne causaliteitsconcepten: zij zien zowel oorzaken als gevolgen als gebeurtenissen.

- De klassieke theorie van de causaliteit
  - Is geïnspireerd op Aristoteles theorie van de oorzakelijkheid.
    - > Hebben wel een verenging van het oorzakelijkheidsconcept doorgevoerd.
  - Alleen datgene wat effectief iets doet en daardoor iets bewerkstelligt kan nog als oorzaak gelden.
    - > Zo blijft dus enkel de *causa efficiens* over als eigenlijke oorzaak.
    - > Omdat zij het enige element is dat op grond van haar activiteit ook daadwerkelijk iets tot stand brengt.
  - De andere types die Aristoteles onderscheidde, worden in de klassieke theorie gedegradeerd tot mede-oorzaken.
    - > Al deze oorzaken verhelderen allerlei verbanden tussen dingen en aspecten van dingen en dragen daardoor bij tot een beter begrip.
    - > Zij maken deel uit van een verklaring van de werkelijkheid.
  - Zo ontstaat er een nieuw onderscheid tussen oorzaak en verklaring.
    - > Verklaringen zijn talig terwijl oorzaken tot de orde van de dingen behoren.
    - > Alle Aristotelische oorzaken (d.w.z. dingen), kunnen deel uitmaken van een talige verklaring in de zin dat een verklaring naar hen verwijst.
    - > Een complete verklaring levert alle elementen die nodig zijn om een gebeurtenis te begrijpen.
- Algemene principes van de causaliteit:
  - Binnen de klassieke opvatting gaat men op zoek naar wetten/principes van de causaliteit:
    1. Het transmissiemodel: de idee dat een oorzaak iets van haar eigen natuur overdraagt.
      - » “Gelijke oorzaken hebben gelijke gevolgen, tegengestelde oorzaken hebben tegengestelde gevolgen.”
    2. Elke gebeurtenis heeft een oorzaak (*nihil fit sine causa*).
      - » “Niets bestaat dat geen oorzaak heeft.”
      - » Leibniz noemde dit; het principe van voldoende reden.

2. HUMES OPVATTING OVER CAUSALITEIT

- De antieke en middeleeuwse filosofen stelde dat oorzaken geïdentificeerd konden worden door waargenomen natuurlijke processen en in menselijke handelingen.
- De antieke sceptici (Hume) hadden hier kritiek op:
  - > Onmogelijk om oorzaken zintuigelijk te identificeren.
  - > Gaven ook kritiek op het concept van causaliteit zelf.
  - > Volgens Hume kan de filosofie nooit verder gaan dan wat we ervaren (=empirisme).
    - » Hume pleite voor een empirische wetenschap van de natuur die op observatie is gebaseerd.
- Kritiek van Hume
  - A. Verstand noch zintuigen kunnen ons zekerheid geven dat er een noodzakelijk verband bestaat tussen oorzaak en gevolg
    - Ze tonen nooit dat het ene voorwerp (de oorzaak) op zodanige wijze verbonden is met een ander voorwerp (het gevolg) dat de aanwezigheid van het eerste de aanwezigheid van het tweede met zich meebrengt.
    - Oorzakelijkheid kunnen we niet ontdekken door onze zintuigen. We kunnen niet waarnemen wat causaliteit is.
    - *Bv. Wanneer we kijken naar een diamant, kunnen we niet zien dat deze is ontstaan ten gevolge van hoge temperaturen en druk.*
    - *Bv. Het gedachten-experiment van Adam: Hij heeft geen enkele ervaring en zal geen voorspellingen kunnen maken. Wanneer hij 2 ballen naar elkaar ziet rollen zal hij niet weten dat ze zullen botsen. Als je geen ervaring hebt kan je niet weten dat er regelmatigheden en wetmatigheden in causaliteit zijn.*
  - B. Constante conjunctie
    - De voorwerpen zijn in tijd en ruimte aangrenzend (contigu).
    - De oorzaak gaat vooraf aan het gevolg.
      - > Als we gebeurtenissen van A waarnemen, stellen we vast dat deze gevolgd worden door gebeurtenissen van type B.
      - > Het gaat om de invariante opeenvolging van paren van types voorwerpen en gebeurtenissen.
    - Dit is het enige waarneembare aspect van de oorzakelijke relatie.
      - > We spreken van een oorzaak wanneer we op basis van ervaring een constante conjunctie tussen twee soorten gebeurtenissen zien, waarbij beide gebeurtenissen contigu zijn en de ene aan de ander voorafgaat.
  - C. Door herhaalde waarnemingen van constante conjuncties ontstaan verwachtingen.
    - Verwachten/geloven dat een bepaalde gebeurtenis (oorzaak) gevolgd wordt door een andere gebeurtenis (gevolg).
    - Regelmatigheid van waarnemingen leidt tot associaties.
    - Maar een rationele rechtvaardiging ontbreekt:
      - > Hebben geen Epistemische rechtvaardiging voor onze overtuiging dat 2 gebeurtenissen causaal verbonden zijn

- > Zo kunnen we niet zeggen dat we weten dat ze causaal verbonden zijn, we hebben slechts een geloof (overtuiging), geen kennis.

D. Het probleem van Inductie

- Inductie = een veralgemeende gevolgtrekking vanuit particuliere gevallen.
  - > Het inductieve probleem heeft betrekking op de gevolgtrekking (inference) vanuit geobserveerde gevallen naar niet-geobserveerde gevallen.
- Antieke filosofen waren al tot de conclusie gekomen dat inductieve gevolgtrekkingen nooit tot zekerheid kunnen leiden.
- Humes kritiek op inductie:
  - > Inductie vertrouwd op regelmatigheden uit de natuur die zijn waargenomen in het verleden en het heden.
  - > We kunnen onmogelijk weten dat zulke verbanden in de werkelijkheid bestaan en we kunnen evenmin weten wat deze verbanden eventueel zouden kunnen zijn.
  - > In plaats van Epistemische zekerheid hebben we slechts gewoonte en conventie.

➤ Humes causaliteitsopvatting stoot op 3 grote problemen:

1. De moeilijkheid causale wetmatigheden van louter accidentele regelmatigheden te onderscheiden.
2. Het probleem van de directionaliteit van oorzakelijkheid.
  - Oorzakelijke verbanden hebben inherent een richting: de causale relatie gaat van de oorzaak naar het gevolg. M.a.w. de oorzaak is prioritair.
  - Dit idee is echter afwezig in het concept van constante conjunctie.
3. Het probleem van de probabilistische causaliteit.
  - Kunnen we alleen van constante conjunctie spreken als oorzaak en gevolg altijd samen optreden of is het voldoende dat zij met grote waarschijnlijkheid samen optreden?

⇒ Door Hume een duidelijke verschuiving in concept van oorzakelijkheid zelf.

⇒ Niet meer dingen maar gebeurtenissen worden gezien als oorzaken.

3. HEDENDAAGSE MODELLEN VAN CAUSALITEIT

➤ Hedendaags beeld: ontologie van de relata.

- Causaliteit wordt gezien als een relatie tussen gebeurtenissen (event causation).
  - > Het gaat dus om gebeurtenissen, niet om voorwerpen of substanties.
- Gevolgen kunnen ook geanalyseerd worden in termen van toestanden of 'standen-van-zaken' (states-of-affairs).
- Gebeurtenissen impliceren een verandering
  - > daarom de benaming 'causale processen'.
  - > Oorzakelijke relaties houden dus verband met het veranderen van eigenschappen.
- Causaliteit is asymmetrisch.
  - > Asymmetrisch ≠ niet-symmetrisch.
  - > A staat in een bepaalde relatie tot B, maar B staat niet in dezelfde relatie tot A.
  - > Door manipulatie van de oorzaak kan het gevolg gemanipuleerd worden maar niet omgekeerd.
- Tijdsfactor: oorzaken gaan vooraf aan gevolgen.

➤ Problemen:

- Agent causation: causaliteit van handelende actoren.
  - > Als het handelen van een persoon een verandering opwekt.
  - > De vraag of agent causation altijd kan teruggevoerd worden naar event causation is omstrden.
- Causale ketens.
  - > Wanneer een bepaalde gebeurtenis een andere gebeurtenis veroorzaakt, kan deze wederom een volgende gebeurtenis veroorzaken.

➤ 5 modellen (A/B/C/D/E) die causaliteit proberen te verklaren

- Elk model heeft zijn voor en nadelen.
- 2 soorten vragen die ze zich stellen:
  - Epistemologische vraagstelling: Hoe we oorzaken en oorzakelijkheid kunnen herkennen.
  - Metafysische vraagstelling: op grond waarvan is iets een oorzaak? Wat maakt een oorzaak een oorzaak?

- 1) Causaliteit verklaard vanuit regelmaat en wetmatigheid
- 2) Het tegenfeitelijke model
- 3) Het interventiemodel
- 4) Probabilistische analyses
- 5) Causale mechanismen

A. Causaliteit verklaard vanuit regelmaat of wetmatigheid.

- Uitgangspunt: causaal gebeurtenissen dienen een algemene regelmatigheid of wet met zich mee te brengen.
  - > De relatie tussen oorzaak en gevolg wordt bepaald door een wet of regelmaat.
- Regelmatigheid en wetmatigheid: komt neer op gehele of gedeeltelijke co-variatie tussen gebeurtenissen van type A en gebeurtenissen van type B.
  - > De co-variatie wordt 'gevat onder' een wet: Subsumtie.
  - > Dit model staat in traditie van Hume en John Stuart Mill.
- Regelmatigheid = wanneer er een feitelijke conjunctie is tussen de 2 type gebeurtenissen. Wanneer zij co-variëren.
- Wetmatigheid = wanneer de regelmatigheid geldt krachtens een nomologische noodzakelijkheid.
  - > Volgens het nomologische model worden particuliere gevallen onder een causale wet gevat/gesubsumeerd.
  - > Dit komt dus eigenlijk neer op het covering-law model.

➤ Het covering-Law-model:

- Ook wel genoemd: het nomisch-subsumptieve-model of deductief-nomologisch-causaliteitsmodel.
- Dit model werd uitgewerkt door Hempel & Oppenheim.
- Het model leidt het explanandum op logische wijze af uit het explanans.
  - > Het explanans omvat een algemene wet en een antecedente conditie.

Het explanandum is het te verklaren fenomeen.

➤ Voorwaarden covering-law-model herhaald:

- Het argument moet deductief geldig zijn.
- Al de premissen moeten waar zijn.
- Het explanans moet minstens 1 natuurwet als essentiële premisse hebben.

Het explanans is het geheel aan zinnen die aangevoerd worden om het fenomeen uit te leggen. Het zijn algemene wetten en particuliere feiten.

- ⇒ Hier wordt het covering-law-model op een bijzondere manier gebruikt, namelijk als model voor de causaliteit.
- ⇒ Het is de bedoeling te bepalen waarin causaliteit bestaat (ontologische verklaring).

➤ Voordelen van het model:

- Het covering-law-model doet recht aan basale intuïties omtrent causaliteit.
  - > Kunnen controleren of er spraken is van causaliteit door gebeurtenissen opnieuw te laten plaatsvinden.
- Het beantwoordt aan een courante praktijk in bepaalde wetenschappen.

➤ Bezwaren tegen het model:

- De moeilijkheid causale en niet-causale samenhang van elkaar te onderscheiden.
  - Kunnen ook een causaal verband hebben waar geen spraken is van een algemene wet (= probabilistische wetmatigheid).
    - > Bv. besmetting met covid-19 & contact met drager.
  - Er zijn regelmatigheden en wetmatigheden die niet causaal van aard zijn.
    - > Bv. De opeenvolging van dag en nacht: de nacht is de oorzaak van de dag..?
  - Dezelfde oorzaak kan een opeenvolging van verschillende effecten hebben.
    - > Bv. twee opeenvolgende symptomen van dezelfde ziekte.
- Het probleem van directionaliiteit.
  - Causaliteit is asymmetrisch terwijl het covering-law-model symmetrisch is.
    - > Asymmetrisch = Als A een oorzaak van B kan B niet de oorzaak zijn van A.
  - Oplossing: een tijdsfactor toevoegen.
    - > De oorzaak gaat vooraf aan het gevolg.
    - > Niet iedereen is het eens over deze oplossing.
- Het probleem van de probabilistische causaliteit.
  - Moeten een verschil maken tussen wetmatigheden en regelmatigheden.
  - Wetmatigheden zijn generalisaties zonder uitzonderingen.
  - 'Wetten zijn niets anders dan generalisaties.' Dit is een problematische stelling:
    - > Empirische generalisatie (= een generalisatie op basis van geobserveerde data) ≠ een wet.
      - » Wetten zijn normatief en modaal: gelden algemeen en dus ook voor niet-geobserveerde data.
    - > Accidentele generalisaties (= een contingente uitspraak: het had ook anders kunnen zijn)
      - » Er is geen enkele wet die het fenomeen verhindert.
      - » Bv. Geen enkele bol van goud heeft een diameter van 100 meter.

- Domeinspecifieke problemen
  - In de geesteswetenschappen: talrijke gevallen lijken niet onder wetten subsumeerbaar.
  - Er wordt betwijfeld er in het domein van het sociale en politieke strenge wetten zonder uitzondering zijn.
    - > Bestaan er wel wetten/wetmatigheden in de menswetenschappen?
  - Oplossing: wie empirische regelmatigheden graag als wetten zou beschouwen, kan een alternatieve strategie aanwenden om uitzonderingen te verklaren:
    - > Zoeken naar verdere oorzakelijke factoren die de werking van de primaire oorzaken of oorzakelijke mechanismen blokkeren.
- Conclusie m.b.t. het nomologisch-deductieve model:
  - Uitgangspunt: oorzakelijkheid wordt gereduceerd tot de geobserveerde regelmatigheid of wetmatigheid.
  - Het model laat toe te begrijpen welke correlaties oorzakelijk relevant zijn, maar kan de oorzakelijkheid zelf niet vatten.
    - > Het model dient daarom aangevuld te worden; door beroep te doen op causale mechanismen.
    - > Anders kan mijn hooguit zeggen dat er vermoedelijk een oorzakelijk verband is, zonder dat men de oorzakelijkheid zelf heeft verklaard.
- B. Het tegenfeitelijke model.
  - Uitgangspunt: A is de oorzaak van B op grond van het feit dat als A zich niet zou hebben voorgedaan B zich niet zou voordoen.
  - Uitgewerkt door David Lewis
  - Bv: *Wanneer C en E twee verschillende gebeurtenissen zijn, dan is E causaal afhankelijk van C als en slechts als;*
    - *Als C voorgevallen was, dan zou E ook voorgevallen zijn.*
    - *Als C niet voorgevallen was, dan zou E ook niet voorgevallen zijn.*
- Principes:
  - Een oorzaak is een noodzakelijkheidsvoorwaarde.
  - Het gaat om een voorwaardelijke wijs: 'zou'
    - > Dit is geen beschrijving van een feitelijkheid.
    - > Voorwaardelijke wijs $\neq$ feitelijkheid.
  - Het model is tegen-feitelijk. De vraag is eerder 'Wat zou er gebeuren als C er niet was'.
    - > Tegenfeitelijk: Wanneer het anders geweest zou zijn, dan zou E niet gebeurd zijn.
- Voordelen:
  - De gedachte dat een oorzaak een noodzakelijke voorwaarde is, sluit aan bij onze intuïties omtrent causaliteit.
  - Het probleem van de relevantie in het covering-law model wordt opgelost.
- Bezwaren:
  - Je kan tegenfeitelijke proposities niet verifiëren.
    - > Tegenfeitelijke beweringen zijn niet waarneembaar.
    - > Indien de wereld er anders had uitgezien dan hij nu is...
  - Kennis van tegenfeitelijke toestanden veronderstelt een causale wet.
    - > Aangezien causale wetten en regelmatigheden de waar-makers zijn (truth makers) voor tegenfeitelijke proposities.
- C. Het interventiemodel.
  - Het interventiemodel = Analyse op basis van manipuleerbaarheid (manipulation).
  - Uitgangspunt: er wordt door zelf in een situatie in te grijpen gekeken wat in een situatie die van de feitelijke situatie verschilt verandert om zo oorzakelijkheid te infereren.
    - > Bv. Je kan kleine veranderingen aanbrengen in het oorzaak-type en kijken of het gevolg verandert.
    - > Het idee is dat we door een intentionele ingreep een bepaalde toestand kunnen doen ontstaan of een gebeurtenis kunnen laten plaatsvinden die dan een andere toestand of gebeurtenis tot gevolg zal hebben.
  - Het is een variant van de tegenfeitelijke analyse.
- Bezwaren:
  - Circulariteit:
    - > De notie van inherentie of manipulatie veronderstelt namelijk reeds causaliteit.
    - > Dit is dus problematisch.

- Antropomorfisme:
  - > De manipulaties of interventies zijn niet persé menselijke handelingen.
    - » Bv. een variabele die verandert van waarde, een volledig natuurlijk proces (natuurlijk experiment), etc.
  - > De kritiek dat het model antropomorf is, is dus niet problematisch voor het model.

D. Probabilistische analyses.

- Ze vervangen de notie van een absoluut determinerende oorzaak door die van een probabilistische oorzaak.
- Kernidee: Oorzaken veranderen de probabilliteit van hun gevolgen.
- Uitgangspunt: A is een probabilistische oorzaak van B als de waarschijnlijkheid dat B zich voordoet stijgt doordat A zich heeft voorgedaan.
  - > A is met andere woorden de verschilmaker.
  - > Het optreden van A verhoogd de kans dat B optreedt: maar A is geen noodzakelijke voorwaarde, noch een voldoende voorwaarde.

➤ Problemen:

- Hoe gevallen uitsluiten waarbij A en B effecten zijn van dezelfde oorzaak?
  - > Want ook dan stijgt de waarschijnlijkheid dat B zich voordoet wanneer A zich voordoet.
- Probabilistische causaliteit onderscheiden van loutere correlaties.
  - > *Bv. het fenomeen dat er een correlatie bestaat tussen het tijdstip waarop films met Nicholas Cage getoond worden en het aantal verdrinkingen. Uiteraard kan hier geen causaal verband bestaan omdat er geen causaal mechanisme is dat beide fenomenen aan elkaar linkt.*
  - > Oplossing:
    - » Ingrijpen en bepaalde variabelen veranderen (interventies).
    - » Modelleren: d.m.v. een gerichte acyclische grafiek (directed acyclic graph).
    - » Bijkomende informatie is noodzakelijk wanneer we loutere correlaties willen onderscheiden van oorzaken
      - Kennis van de chronologische verhouding.
      - Kwantitatieve noties m.b.t. causale mechanismes.

➤ Voorbeelden:

- (1) Obesitas & depressie & armoede: lees pagina 63 alinea 2.
- (2) Het geval Rouget: lees pagina 64.

E. Causale mechanismen.

- Uitgangspunt: Door welk mechanisme heeft A een impact op B?
  - > Door dit te begrijpen kunnen we hopelijk de causale relatie tussen beide vatten.

➤ Meestal worden causale mechanismen voorgesteld als alternatief voor het covering-law-model.

- Aangezien in vele wetenschappen nauwelijks of geen strikte wetten van toepassing zijn.
- Oplossing: invoeren van ceteris paribus clausules (= Onder voor het overige gelijke omstandigheden).
  - > Om zo empirische generalisaties tegen uitzonderingen te beschermen.
  - > De geldigheid van de generalisatie berust dan op uiterlijke omstandigheden en condities binnen het mechanisme.

⇒ Daarom kunnen we regelmatigigheden beter door mechanismes verklaren.

➤ Mechanismen hebben niet alle karakteristieken van wetten:

- Mechanismen zijn niet dwingend.
- Mechanismen houden geen dwingende noodzaak in.
- Mechanismen hebben een beperkte reikwijdte.

⇒ Toch zijn mechanistische verklaringen populair in de sociale wetenschappen en in de psychologie.

➤ Kenmerken van mechanismen:

1. Mechanismen zijn teleologisch.
  - > Ze zijn mechanisme voor iets: voor het tot stand komen van een bepaald resultaat.
  - > 'A is een mechanisme voor B'

2. Mechanismen zijn onherleidbaar causaal.
  - > Het zijn primitieve elementen van de causaliteit.
3. Mechanismen hebben een vaste structuur.
  - > De causale elementen zijn dus op een welbepaalde manier geordend.
4. Mechanismen treden op in hiërarchieën.
  - > Het idee daarbij is dat een kleinschaliger mechanisme in een grootschaliger ingebouwd kan zijn.

➤ Voordelen:

- Modelleren van mechanismes laten precieze beschrijvingen van componenten van complexe fenomenen toe.

➤ Problemen:

- Het is niet duidelijk of deze mechanisme niet zelf door wetten verklaard kunnen worden.
  - > Het is duidelijk dat de analyse in termen van causale mechanismen geen ultieme verklaring voor causaliteit biedt.

4. CAUSALE COMPLEXITEIT

- Welke types oorzaken worden er in de hedendaagse debatten onderscheiden en hoe hengen die met elkaar samen?

1.	Causale overdeterminatie	<ul style="list-style-type: none"> - Als een effect tot stand wordt gebracht door 2 of meer onafhankelijke oorzaken die elk voor zich voldoende zouden zijn geweest voor het veroorzaken van ditzelfde effect. - <i>Bv. Je hebt 2 revolvers die op een levend wezen zijn gericht, elk van deze kogel zou voldoende zijn om het levend wezen te doden.</i>
2.	Preëemptieve oorzaken	<ul style="list-style-type: none"> - Is een oorzaak die een bepaald effect bewerkstelligt en daardoor verhindert dat een alternatieve oorzaak hetzelfde effect zou bereiken. - <i>Bv. Een ontploffende gasfles vernield een huis voordat een bom hetzelfde huis zou hebben vernietigd.</i>
3.	Instandhoudende oorzaak (Sustaining cause)	<ul style="list-style-type: none"> - Is een oorzaak die geen verandering, maar de afwezigheid van verandering bereikt. - Is een oorzaak die iets in stand houdt (stabiel maakt) en veroorzaakt geen verandering. - <i>Bv. Een stabiele vloer op de eerste verdieping is de oorzaak voor het feit dat een stoel die erop staat niet naar beneden valt.</i> - Het gaat hier niet om gebeurtenissen-causaliteit (event causation), maar om feiten-causaliteit (fact-causation).
4.	Wederzijdse causaliteit	<ul style="list-style-type: none"> - Gaat in tegen de asymmetrie van oorzakelijkheid (Als A de oorzaak is van B, is B niet de oorzaak van A). - Toch laten sommige wederzijdse causaliteit toe (A veroorzaakt B en B veroorzaakt A).
5.	Oorzakelijkheid en tijd	<ul style="list-style-type: none"> - Is tijdelijke en ruimtelijke contiguität vereist? ❖ Achterwaartse of teruglopende causaliteit (Backward causation, retro-causation). <ul style="list-style-type: none"> - Waarbij het effect aan de oorzaak voorafgaat. - Causaliteit die in tijd achteruitgaat: nu iets doen dat in verleden iets veroorzaakt. ❖ Simultane causaliteit (concurrent causation). <ul style="list-style-type: none"> - Oorzaken die onmiddellijk een effect hebben zonder dat daar een periode over gaat.

5. LOGISCHE ANALYSE: MACKIES INUS-MODEL

- Hier wordt het concept oorzaak onderzocht via de logica, in termen van noodzakelijke en voldoende voorwaarden.

$A \rightarrow B$ = A is een voldoende voorwaarde voor B.
 = B is een voldoende voorwaarde voor A.

$a \rightarrow b$	als ... dan als a dan b
$a \leftarrow b$	alleen als a alleen als b
$a \leftrightarrow b$	als en alleen als a als en alleen als b (equivalentie)

➤ Opmerking:

- Conditionele proposities zijn op zich geen oorzakelijkheidsbeweringen.
  - > Bv. *De conditionele zin; Napoleon was in 1810 keizer, dan is 2+3 gelijk aan 5. Dit is waar, maar hier is geen spraken van causaliteit.*
- We kunnen de logica van de noodzakelijke en voldoende voorwaarden wel gebruiken om 2 type oorzaken te onderscheiden.
  - > Noodzakelijke oorzaak (Necessiterende oorzaak).
  - > Voldoende oorzaak.

➤ Noodzakelijke oorzaak: $A \leftarrow B$

- Uitgangspunt: Als A een noodzakelijke oorzaak is van B, dan impliceert het zich voordoen van B op dwingende wijze het zich voordoen van A. Omgekeerd impliceert het zich voor. Maar niet omgekeerd.
- Bv. *Zuurstof $\leftarrow$ Vuur: Als er vuur is, moet er zuurstof zijn. Maar niet andersom.*

➤ Voldoende oorzaak: $A \rightarrow B$

- Uitgangspunt: Als A een voldoende oorzaak is van B, dan impliceert het zich voordoen van A op dwingende wijze dat B zich voordoet. Omgekeerd impliceert het zich voordoen van B niet dat A zich voordoet.
- Bv. *20/20 $\rightarrow$ Slagen examen: Als je 20/20 hebt, slaag je voor je examen. Maar niet andersom omdat je ook kan slagen met 11/20.*

⇒ Dit zijn logische bepalingen, geen regels die toelaten op basis van empirische observaties tot het bestaan van oorzakelijkheid te besluiten.

⇒ Dit blijkt ook uit de vorm van de bepaling: "Als iets een ... oorzaak is, dan ...".

➤ Het kan ook zijn dat meer dan één gebeurtenis of feit een noodzakelijke oorzaak is voor een bepaalde gebeurtenis of toestand.

- Ook kan er meer dan één voldoende oorzaak zijn voor een bepaalde gebeurtenis of toestand (= Causale overdeterminatie).

➤ Medeoorzaken (contributory causes):

- Wanneer 2 of meer oorzaken tot hetzelfde effect bijdragen.
- Een medeoorzaak kan, maar moet niet noodzakelijk zijn.
- Een medeoorzaak is geen voldoende oorzaak (want dan spreken we van causale overdeterminatie).

➤ John Macky

- Geeft een invloedrijke definitie van oorzaken:

> Het is noch een voldoende oorzaak, noch een noodzakelijke oorzaak, noch een voldoende en noodzakelijke oorzaak.

- Hij ontwikkelde het INUS-model:

> Uitgangspunt: een INUS-oorzaak is een noodzakelijk onderdeel van een (complexe) voldoende, maar niet noodzakelijke voorwaarde.

> Een onvoldoende maar noodzakelijk deel van een voorwaarde die zelf niet noodzakelijk maar wel voldoende is voor een bepaald resultaat.

- Voorbeeld:

> *Er is ergens een brand geweest, brandweer komt ter plaatse en blust en gaan naar de oorzaak van de brand zoeken. Er komt een vaststelling dat de brand veroorzaakt werd door een kortsluiting.*

> *De kortsluiting is geen noodzakelijke voorwaarde: ook andere dingen (bv. blikseminslag) die de brand hadden kunnen veroorzaken.*

> *De kortsluiting is ook geen voldoende voorwaarde: Als er geen brandbaar materiaal aanwezig was geweest was de brand niet mogelijk.*

> *Er is dus een bepaalde set van voorwaarden aanwezig geweest die tezamen met de kortsluiting een complexe voorwaarde vormde die voldoende was voor het ontstaan van de brand.*

- > *Voldoende, maar niet noodzakelijk, omdat het vuur ook door heel andere oorzaken kan ontstaan. Maar voor deze concrete complexe voorwaarde was de kortsluiting een onmisbaar bestanddeel.*

➤ Voorstelling: $A \rightarrow B$

- A = complex
- = een voldoende, maar geen noodzakelijke voorwaarde van B
- = een noodzakelijk onderdeel van A, maar niet voldoende als oorzaak van B
- = een INUS-oorzaak.

6. CAUSALE EN ANDERE VERKLARINGEN

- Het is essentieel causale relaties van andere relaties te onderscheiden.

➤ Constitutieve relaties $\neq$ causaliteit.

- Constitutie = een relatie tussen eigenschappen van delen en eigenschappen van het systeem waarvan ze deel uitmaken.
  - o Het is tijdloos.
    - » Het neemt geen tijd in beslag. Daarom kunnen we ook niet spreken van constitutieve processen.
  - o Constituenten zijn geen zelfstandig bestaande entiteiten.
    - » Dat betekent dat ze qua delen niet onafhankelijk zijn. Zonder het geheel waarvan ze deel uitmaken zijn ze geen delen of constituenten.
  - o Asymmetrisch
    - » Existentiële asymmetrie.

➤ *Voorbeeld:*

- *Een voorbeeld van een constitutieve relatie is die tussen de eigenschappen breekbaarheid van een bepaalde substantie en de eigenschappen van de micro-deeltjes waaruit die substantie bestaat.*
  - > *De breekbaarheid van glas wordt geconstitueerd door de moleculaire structuur ervan.*
  - > *Het eerste is niet het resultaat/gevolg/effect van het tweede.*
  - > *Fysisch breekbaar zijn bestaat in het hebben van een bepaalde moleculaire structuur.*

7. CAUSALITEIT: EEN ONMISBAAR MAAR MOEILIK CONCEPT

- Oorzakelijkheid is ongrijpbaar: causaliteit is niet observeerbaar.

➤ Causaal nihilisme

- Causale relaties behoren niet tot de fundamentele structuur van de wereld.
- Het is een illusie.
- Mogen causaliteit niet gebruiken in de beschrijving van de wereld.

Hoofdstuk 4: Beginselen van de Ethiek.

1. FUNDAMENTELE BEGRIPPEN EN TERMINOLOGIE VAN HET ETHISCHE EN DE ETHIEK

- Ethiek en moreel hebben betrekking op het (menselijk) handelen.
- Bij elke handeling horen redenen: deze geven een antwoord op waarom iemand een handeling stelt.
  - > De reden wordt geacht de handeling te rechtvaardigen.
  - > De vraag 'waarom' vraagt naar een verantwoording of rechtvaardiging.
  - > Bij het antwoorden, verklaard hij zijn intenties en doeleinden in termen van motieven, waarden, regels of normen.
    - » Daarbij wordt het doel als een te realiseren toestand/ een te bereiken goed voorgesteld.
    - » Het goede is daarom een primaire ethische categorie
    - » Bij de verantwoording probeert hij aan te geven waarom hij zijn handeling als goed beschouwd.
- Handelingen zijn intentioneel en teleologisch:
  - > Intentioneel: dat de handeling bewust op iets gericht is (dat binnen of buiten de handeling gelegen is).
  - > Teleologisch: dat de handelingen op een doel zijn gericht.

⇒ Opmerking: Arbitraire handelingen of instinctieve reacties vallen buiten het domein van de ethiek.

➤ Terminologie:

- o Waarden: Dingen waarvan we goed vinden dat ze er zijn.
  - o Normen: gedragsregels die met deze waarden samenhangen.
    - > Zijn een subklasse van regels die bindend zijn.
  - o Motieven: Zijn redenen die individuen voor hun handelen hebben.
    - > Deze kunnen van ethische maar ook van andere aard zijn.
- ⇒ De concepten 'motief' en 'regel' zijn dus niet in se ethisch, terwijl dat wel zo is bij de concepten 'nom' en 'waarde'.
- ⇒ 'Goed' en 'slecht' worden vaak in ethische zin gebruikt, maar hebben ook een niet-ethische betekenis (bv. een goede batterij).
- Normen en waarden moeten intersubjectief zijn.
    - > Opvattingen over de te volgen regels moeten tussen subjecten gedeeld worden.
  - Normen en waarden moeten algemeen zijn.
    - > Ze moeten universeel zijn.
  - Normen en waarden moeten onvoorwaardelijk gelden.

➤ De betekenis van 'moraal' en 'ethiek' loopt soms uit elkaar:

- Beide termen verwijzen oorspronkelijk naar gewoontes.
- Vaak worden de termen 'moreel', 'ethisch' en 'zedelijk' als synoniemen gebruikt.
- Maar de zelfstandige naamwoorden 'moraal' en 'zeden' worden soms gebruikt voor regels die slechts voor een beperkte groep bindend is.
  - > 'Ethiek' verwijst dan naar regels die universeel en onvoorwaardelijk zijn.

➤ Het is nodig te onderscheiden tussen niveaus van reflexiviteit (toenemende abstractheid).

1.	Moraal, zeden, ethos.	Verwijzen naar een objectief beschrijfbaar systeem van normen m.b.t. wat als goed en slecht, geoorloofd en niet geoorloofd wordt beschouwd.
2.	Moraliteit, zedelijkheid.	Verwijzen naar deze specifieke karakteristiek van gedragingen voor zover deze het voorwerp uitmaken van een zeker handelingsbewustzijn waardoor de handelende persoon zich verantwoordelijk weet.
3.	Moraal filosofie, zedenleer, ethiek	Staan voor de wetenschappelijke reflectie over moraal en moraliteit.

➤ Deontologische begrippen:

- Het werkwoord 'moeten' is een kernbegrip in de ethiek.
- Mogen en niet-mogen kunnen geherformuleerd worden als vormen van 'moeten'
  - > Ik mag F = Ik moet niet niet-F
  - > Ik mag niet F = Ik moet niet-F

- Niet elke vorm van 'moeten' is echter ethisch van aard.
  - > In vele betekenissen heeft het niets met het ethische te maken
    - » Bv. het door de wet voorgeschreven 'moeten'.
  - > Het ethische 'moeten' ligt vervat in:
    - » Het Engelse 'ought' ($\neq$ must of to have to).
    - » Het Duitse 'Sollen' ($\neq$ müssen).
- Een belangrijke onderscheiding is die van C.D. Broad tussen:
  - o 'Ought to do': Heeft rechtstreeks betrekking op handelen.
  - o 'Ought to be': Verwijst naar een toestand waarvan we wensen dat die werkelijk zou zijn.

2. DE ETHIEK

- De ethiek als wetenschap wordt op drie niveaus beoefend:
  1. Descriptieve ethiek:
    - Is eigenlijk een empirische discipline.
    - Ze beschrijft feitelijk bestaande systemen van normen (d.w.z. van gedragsregulering, zonder zelf normatieve beweringen te doen).
    - Bv. Ze kan vaststellen dat in een bepaalde sekse het eten van bonen verboden is.
    - Echter onderzoekt ze wel niet of er goede redenen voor de talrijke verboden en geboden van een bepaald moreel systeem zijn.
  2. Normatieve ethiek:
    - Is de ethiek in eigenlijke zin (= Ethiek van de eerste orde).
    - Ze formuleert normatieve beweringen, analyseert normatieve beweringen en vraagt naar de rechtvaardiging van deze beweringen.
      - » De rechtvaardiging waarnaar gezocht wordt is van filosofische aard.
      - » D.w.z. dat ze uitsluitend een beroep doet op veronderstellingen die door alle redelijke wezens gedeeld kunnen worden.
  3. Metaethiek:
    - Onderzoekt wat gebeurd in de ethiek van de eerste orde (= Ethiek van de tweede orde).
    - Ze onderzoekt de basisconcepten en rechtvaardigingsvormen van de normatieve ethiek.
      - » Algemene vragen over hoe een rechtvaardiging van normatieve bewering eruit zou kunnen zien.
      - » Ook een begripsanalyse over de woorden 'goed', 'fair' en 'verkeerd'.
      - » Ook een analyse om na te gaan of er waarheid inzit (Bv. 'Het is verkeerd een onschuldige te doden').
    - Hun beweringen zijn zelf niet normatief en beschrijven geen bestaande systemen van normen.

⇒ Het niveau van de metaethiek en dat van de normatieve ethiek zijn eng met elkaar verweven.

➤ Algemene en bijzondere ethiek:

- Algemene ethiek:
  - > Is niet toegespitst op een specifiek domein.
- Bijzondere ethiek:
  - > Onderzoeken bijzondere situaties en domeinen.
  - > Bv. *bio-ethiek, bedrijfsethiek, ethiek van de wetenschappen, ethiek van de sport, media-ethiek, etc.*

⇒ We bespreken in dit hoofdstuk de funderingsproblematiek: waarom gelden normen eigenlijk?

3. ETHISCH RELATIVISME

- Ontkent het bestaan van universeel geldende normen.
  - > Bestaande normen zijn volgens hen steeds relatief tot een bepaald collectief of individu.
- Maken een onderscheid in:
  - o Descriptief relativisme: Verschillende groepen hanteren verschillende normen en waarden.
  - o Ethisch relativisme: Normen gelden steeds uitsluitend voor leden van een groep.
- Het individualistisch ethisch relativisme
  - Voorvechters: F. Nietzsche. // Existentialisten: J.P. Sartre. // Emotivisme: A.J. Ayer & C.L. Stevenson.
  - Uitgangspunt: De mens is een zichzelf ontwerpend individu, dat dus ook zijn eigen waarden schept.

- Het collectief ethisch relativisme
    - Varianten hiervan zijn: het cultureel relativisme & het religieus relativisme.
    - Uitgangspunt: Vele schijnbaar geldige ethische beweringen impliceren in feite een verklapte vorm van ethnocentrisme.
      - > *De verdedigers van universele normen worden gekenmerkt door vooroordelen (bias). Deze vooroordelen worden generationaliseerd en gepresenteerd als universeel geldige waarden, terwijl ze in feite slechts de particuliere belangen van een bepaalde groep dienen.*
      - > Vaak wordt het ethisch relativisme daarom verdedigd vanuit een ethische motivatie: De vraag om tolerantie en niet-inmenging.
    - Het ethisch relativisme heeft dus een belangrijke kritische functie:
      - > Het is waar dat universele claims in sommige gevallen op vooroordelen berusten en het voordeel van een bepaalde collectiviteit dienen.
      - > Maar kan dit uitgangspunt de basis vormen van een ethische theorie?
        - » Neen, denksystemen die niet consistent zijn, zijn onhoudbaar.
  - ⇒ Waarom is een consistente verdediging van het ethisch relativisme onmogelijk? Om dit te beantwoorden moeten we eerst kijken naar de argumentatieve basis van het ethisch relativisme:
- De Argumentatieve basis van het ethisch relativisme:
    1. Het ethisch relativisme gaat gepaard met een metaethische these:
      - Namelijk: dat onze dagelijkse ethische beweringen elliptisch zijn.
      - Als we zeggen dat iets in ethische zin goed of juist is, moeten we het analyseren als: 'goed voor X' of 'juist volgens standaard S'.
    2. Het tolerantiegebod (= een normatieve ethische stelling).
      - Uitgangspunt: Persoon A heeft niet het recht zich in de ethische praktijk van persoon B in te mengen door de eigen ethische standaards in te roepen, aangezien deze alleen voor A gelden.
    3. De conventionaliteitsthese (= een normatieve ethische stelling).
      - Uitgangspunt: elk individu dient zich gebonden te weten door de normen en waarden van de groep of groepen waartoe hij of zij behoort.
    4. De divergentiethese (= een empirische vaststelling).
      - Uitgangspunt: De grote verscheidenheid aan ethische opvattingen en morele praktijken, zowel tussen individuen als tussen culturen en tijdperken.
    5. De afhankelijkheidsthese (= een empirische vaststelling).
      - Uitgangspunt: De afhankelijkheid van individuele ethische opvattingen van feitelijke normensystemen.
  - ⇒ Nu we de argumentatieve basis van het ethisch relativisme kennen kunnen we antwoord geven op de vraag: Waarom een consistente verdediging van het ethisch relativisme onmogelijk is.
- Kritiek op het ethisch relativisme:
    - De ethische-normatieve these van punt 2 en 3 zijn onverenigbaar met de metaethische these van punt 1.
      - > Punten 2 en 3 maken namelijk aanspraak op algemene geldigheid, wat volgens de metaethische these van punt 1 onmogelijk is.
      - > Op grond van de tegenstelling tussen punt 1 en 2&3, kan men besluiten dat de theorie inconsistent is.
      - > De idee van tolerantie als niet-relatief, transcultureel ethisch ideaal spreekt de idee van relativisme zelf tegen.
    - Kritiek op de metaethische these (punt 1) zelf.
      - > Deze is namelijk helemaal niet zo plausibel als op het eerste zicht lijkt.
      - > Zij volgt niet uit de empirische vaststellingen die in punt 4 en 5 verwoord zijn.
    - Kritiek op het feit dat men niet altijd door vrije keuze lid is van een bepaalde collectiviteit.
      - > En men evenmin vrij is zich van een groep af te wenden zonder sancties te hoeven vrezen.

- Ethisch relativisme en tolerantie:
  - Het ethisch relativisme vestigt de aandacht op de waarde 'tolerantie'. Deze term kan echter veel verschillende ladingen hebben:
    - Relativistische tolerantie:
      - Uitgangspunt: Dat wij onze waarden en normen niet als universeel durven te poneren of als beter dan die van een persoon of groep met een afwijkende set van normen en waarden durven te beschouwen.
    - Negatieve tolerantie:
      - Uitgangspunt: De bereidheid afwijkend gedrag te accepteren (zonder dat deze bereidheid voortvloeit uit de waardering voor de identiteit van de ander of het collectief waartoe deze behoort).
    - Positieve tolerantie:
      - Uitgangspunt: De bereidheid afwijkend gedrag te tolereren (uitgaand van een positieve normatieve conceptie van de identiteit van de andere persoon of groep).
  - Tolerantie = Gedrag dat men onder andere omstandigheden zou afkeuren (op grond van goede ethische principes).
    - > We spreken alleen van tolerantie wanneer het gaat om afkeurenswaardig gedrag.
    - > Dit heeft dus geen betrekking op fundamentele rechten.
  - Tolerantie = Wanneer moreel laakbare gedragingen vrijwillig worden geduld omwille van andere morele principes.
    - > Wanneer men onder dwang bepaalde handelingen toelaat, kan men niet van tolerantie spreken.
    - > Tolerantie berust op een afweging tussen de verwerpelijkheid van de gedulde handeling en de positieve morele redenen dit gedrag toch te accepteren.
    - > Deze zuivere vorm van positieve tolerantie wordt ook principiële tolerantie genoemd.

4. ETHIEK: AFGRENZING VAN DE HOOFDTYPES

- Ethische theorieën hebben betrekking op menselijk handelen: handelingen van mensen in zoverre deze rationeel zijn.

(1) OBJECT-CLASSIFICATIE.

- Handelingen hebben verschillende aspecten. Welke aspecten staan voor de ethiek centraal?
- De beoordeling van een concrete handeling hangt op de eerste plaats af van:
  - Het ethisch relevante handelingstype.
  - De gevolgen van deze handeling.
  - Het morele karakter van de handelende persoon dat in de concrete handeling tot uiting komt.

(2) HOOFDTYPES: TELEOLOGISCHE EN DEONTOLOGISCHE ETHIEK.

- Deze indeling richt zich op het verschil tussen:
  - Een ethisch denken dat het morele 'goede' centraal stelt = Teleologische benadering.
  - Een ethisch denken dat het morele 'moeten' (*ought*) centraal stelt. = Deontologische benadering.

⇒ In de praktijk is dit onderscheid niet altijd scherp te trekken.

TELEOLOGISCHE ETHIEK

- Bij de beoordeling van een handeling wordt gekeken naar: het doel dat men met de handeling probeert te bereiken.
- Stellen de vraag: welke intrinsieke waarde door een handeling verwezenlijkt wordt.
- Een handeling is goed wanneer haar doel waardevol is.
- De criteria voor een teleologische ethiek:
  - ▶ (A1) Het doel ligt in de verwerkelijking van een bepaalde waarde.
  - ▶ (A2) Het ethisch juiste hangt af van het ethisch goede.
  - ▶ (A3) Het ethisch juiste wordt bereikt door maximering van ethisch goede resultaten.
- Wat precies als 'goed' geldt is niet gezegd.
- Verschillende teleologische theorieën onderscheiden zich dan ook onder meer door de manier waarop zij dit goede bepalen:
  - Hedonisme: Subjectieve behoeftebevrediging of genot.
  - Eudaemonisme: Objectieve zelfrealisatie.
- Extreme vormen van het teleologische moraalsysteem:
  - Consequentialisme of resultaatsethiek: De beoordeling van de handeling ligt uitsluitend in het bereikte resultaat.

DEONTOLOGISCHE ETHIEK/ PLICHTSETHIEK.

- Vormen de tegenpool van de teleologische ethiek.
- Uitgangspunt: Dat bepaalde handelingen intrinsiek ethisch of onethisch zijn en dat op grond daarvan specifieke regels kunnen worden opgesteld die bepalen welke handelingstypes geoorloofd en welke niet geoorloofd zijn.
- De criteria voor een deontologische ethiek:
  - ▶ (B1) Het doel ligt erin het ethisch juiste na te streven.
  - ▶ (B2) Het ethisch goede hangt af van het ethisch juiste.
  - ▶ (B3) Het ethisch juiste wordt bereikt onafhankelijk van de gevolgen van onze handelingen.

Verschillen tussen teleologische ethiek en deontologische ethiek	
Teleologische ethiek	Deontologische ethiek
- Is gericht op het goede en reduceert het ethisch juiste hiertoe.	- Is gericht op het juiste en beschouwd het goede als een afgeleide daarvan.
- Legt de nadruk op gevolgen en resultaten. - Formuleert een maximeringsgebod.	- Stelt de intrinsieke kwaliteiten van de handelingen zelf centraal - Neemt daarbij aan dat de kwaliteit van een handeling los van haar resultaten kan worden bepaald.

⇒ Deze 2 bepalingen laten ruimte voor een derde ethiek: Wanneer men niet uitgaat van een dichotomie tussen het goede en het juiste.

DE DEUGDETHIEK.

- Is teleologisch van aard (teleologisch in brede zin):
  - > Gaat er eveneens van uit dat de ethiek op een doel gericht is (maar beoogt geen maximalisering van goederen die buiten de handeling en buiten het morele karakter van de handelende persoon zelf gelegen zijn).
- Criteria voor de deugdethiek:
  - ▶ (C1) Het doel bestaat in het verwerkelijken van waarde(n).
  - ▶ (C2) Het ethisch goede en ethisch juiste kunnen niet tot elkaar gereduceerd worden.
  - ▶ (C3) Het ethisch juiste wordt niet bereikt door het maximaliseren van ethisch goede gevolgen van onze handelingen.

C1 ≈ A1
 C2 ontkent A2 en B2 (die beide een reductie van ofwel het goede of het juiste beoogden).
 C3 ontkent A3.

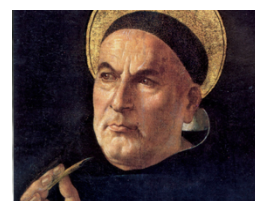
- ⇒ Verder in dit hoofdstuk worden deze 3 ethieken uitgebreider besproken.
- ⇒ Eerst bespreken we nog het ethisch denken dat de natuur als norm neemt en dat de vorm aanneemt van een natuurrechts- of natuurwetsdenken.

5. NATUURWETSDENKEN EN NATURALISTISCHE ETHIEK

- Ethici die ervoor pleiten de natuur als norm te accepteren.
  - > De term 'natuur' is volgens hen: datgene wat niet door de mens gemaakt en vormgegeven is.
  - > De mens is volgens hen dus voorgegeven.
- Doel: Willen normen en waarden uit de voorgegeven natuur afleiden.
  - > Ze gaan ervan uit dat de natuur intrinsiek normatief is omdat ze een doelgericht (teleologisch) en welgeordend zingevend systeem vormt.
  - > Hoe we ons moeten gedragen wordt dus bepaald door conformiteit met de natuurlijke orde.

5.1 Scholastiek: Thomas van Aquino.

- In de middeleeuwen werd de idee van de natuurwet vormgegeven door Thomas van Aquino.
- Hij onderscheidt:
  - o De eeuwige wet (lex aeterna).
    - » Staat gelijk met de goddelijke rede zelf.
  - o De natuurlijke ordening van het geschapene
  - o De natuurlijke zedenwet (lex naturalis).
    - » Redelijke wezens kunnen participeren aan de goddelijke wetgevende rede en stellen op grond daarvan voor zichzelf wetten op.

- Volgens hem stelt de mens de principes van de natuurlijke zedenwet zelf op, op basis van zijn inzichten in de natuurlijke orde die een afspiegeling is van de goddelijke rede.
- Het eerste principe dat de mens volgens deze wijze opstelt is formeel van aard:
  - > "Het goede moet gedaan worden en het kwade vermeden".
- Dit natuurwetsdenken heeft het denken van de rechtsgeleerden (17^e-18^e E) beïnvloed.
  - > Op basis daarvan ontwikkelden zij een natuurrechtsleer.
    - » Hugo Grotius (1583-1645).
    - » Samuel von Pufendorf (1632-1695).
  - > Voorlopers van deze beweging waren: De renaissance-filosofen van de school van Salamanca
    - » Francisco Suárez (1548-1617).

5.2 Hedendaagse naturalistische ethiek.

- Uitgangspunt: onze morele instellingen en vaardigheden, ethische waarden en normen die wij erkennen, zijn het resultaat van een evolutionair proces.
  - > Alle ethische begrippen en rechtvaardigingen zouden dan op de evolutie kunnen worden teruggevoerd, aangezien de darwinistische evolutieleer de volledige verklaring zou bieden voor de genese van onze ethische gedragingen.
  - > Het basisidee is dat de moraal het altruïsme bevordert en dat dit op zijn beurt een evolutionair voordeel voor de menselijke soort oplevert.
- Ethische begrippen worden tot het evolutionaire biologische gereduceerd.
- Kritiek: een evolutionair voordeel kan geen dwingende reden opleveren (= Het Free-rider-probleem).
- Lees pg 86.

5.3 Kritiek op het naturalisme en het natuurrechtsdenken.

- Het hoofdprobleem: de naturalistische drogreden (naturalistic fallacy).
  - > Ze bestaat in de miskennis van de dichotomie tussen feiten en waarde.
  - > Men moet namelijk een onderscheid maken tussen hoe de wereld is (feit) en hoe de wereld zou moeten zijn (waarde).
- Hume formuleerde deze regel als eerste op een duidelijke manier:
  - > Uit een set van louter descriptieve proposities kan men nooit een normatieve propositie afleiden.
  - > Dat kan alleen als de eerste set zelf minstens één normatieve propositie bevat.
- ⇒ Terwijl voor de antieke en de middeleeuwse mens de natuur klaarblijkelijk als een van zin en goedheid gevuld geheel werd gezien, is dat voor de hedendaagse westerlingen niet langer het geval. Het zijn van de dingen en de wereld wordt ervaren als normatief neutraal.
- ⇒ Vandaar dat dit minder een probleem is vanuit het premoderne wereldbeeld.

5.4 Ethische verantwoordelijkheid m.b.t. de natuur.

- Dit heeft niet te maken met natuurrechtsdenken (poging normativiteit uit de natuur af te leiden).
- Het gaat hier om de menselijke verantwoordelijkheid tegenover de natuur.
- Vanwaar komt dit idee:
  - > Utilitaristisch argument: De mens heeft de natuur nodig.
  - > Het rentmeesterschapsidee: De mens zou de plicht hebben te hoeden wat hem is toevertrouwd.

Een opmerking over Theonome moraal (kader pg 87):

- Theonome morele systemen zijn in eigenlijke zin niet ethisch.
  - > Aangezien ethiek door autonomie gekenmerkt wordt.
  - > Autonomie: betekend dat de morele actor zichzelf de wet oplegt waarnaar zijn handelen zich moet richten.
- Plato construeerde in zijn dialoog *Euthyphro* het volgende dilemma:
  - a. Houden de goden van het goede omdat het goed is.
  - b. Of is het goed omdat de goden ervan houden?
- Het antwoord op het dilemma:
  - > Antwoord (a): goden houden van het goede omdat het goed is.
  - > Bij antwoord (b): dat het goed-zijn beperkt is doordat de goden het willen, dan zijn ethische normen in zekere zin willekeurig aangezien ze afhangen van de willekeur van de goden.

6. DEONTOLOGISCHE ETHIEK

- In de deontologische ethiek staan types van handelingen centraal.
  - > Zij vormen het primaire object van ethische beoordelingen.
- Ethische normen worden vooral in de vorm van verboden en geboden geformuleerd:
  - > Verboden: ‘Gij zult niet...’ of ‘Het is verboden te...’ of ‘H-en mag niet’.
  - > Geboden: ‘Het is geboden niet H te doen’.
    - » Elk verbod genereert een verbod: ‘Het is verboden te H-en’ = ‘Het is geboden niet H te doen’.
- Filosofen gaan ervan uit dat de grondvorm van de deontologische ethiek het best gegeven wordt als: ‘Het is ethisch geboden te...’
  - > Ethische beweringen met ‘toegelaten’ kunnen ook op deze grondvorm worden teruggebracht:
  - > ‘Het is toegelaten H te doen’ = ‘Het is niet geboden niet H te doen’.

➤ Wel is er een verschil tussen:

	Cognitivisme	Niet-cognitivisme
<i>Uitgangspunt</i>	Zij menen dat ethische normen en waarden teruggaan op feiten en dat deze feiten gekend kunnen worden. Deze feiten worden in assertorische zinnen beschreven.	Moeten het verbod begrijpen als imperatieven. Volgens hen kunnen deontologische beweringen geen proposities zijn die waar of onwaar zijn. Moeten het verbod begrijpen als imperatieven.
<i>Beschrijving</i>	Assertorische/beschrijvende zinnen: ⇒ ‘Het is verboden te ...’ ⇒ ‘Het is ethisch juist te...’	Imperatieven: ⇒ ‘Steel niet!’

➤ Plichten:

- Geboden en geboden worden geformuleerd als plichten, wanneer ze beschouwd worden als normatieve eigenschappen van personen.
- Niet alle plichten hebben dezelfde status:
  1. Voorwaardelijke geboden:
    - Het zijn geboden van de logische vorm: ‘Onder voorwaarde A is het geboden te...’.
    - Immanuel Kant formuleerde hier een speciaal geval bij: de hypothetische imperatieven: ‘Als je A wilt, moet je H doen’.
  2. Niet-voorwaardelijke geboden:
    - Hebben de vorm: ‘Het is geboden F te doen’.
    - Hier worden geen voorwaarden genoemd, maar het is niet uitgesloten dat deze er wel degelijk zijn.
      - > De veronderstelling is dat de geldigheidsvoorwaarden niet geschonden worden.
    - Deze geboden worden ook genoemd: Prima-facie-geboden.
  3. Onvoorwaardelijke geboden:
    - Zijn geboden waarbij uitgesloten wordt dat er inperkende voorwaarden kunnen zijn.
    - Deze geboden zijn absoluut omdat men niet toelaat dat er iets zou kunnen zijn wat hen buiten werking zou zetten.
    - Vandaag de dag worden deze geboden als te sterk ervaren.
  4. Niet-ingeperkte geboden:
    - Zijn geboden die gelimiteerd zijn tot het logisch en causaal mogelijke, zonder aan verdere voorwaarden te zijn onderworpen.
    - Deze geboden zijn dus niet ongelimiteerd: ze zijn gelimiteerd tot wat logisch, causaal en voor de betrokkene mogelijk is.

➤ Het basisidee van de deontologische ethiek:

- Concrete handelingen worden ethisch beoordeeld: door ze af te meten aan de standaard van bepaalde ethische handelingstypes.
  - > Uitsluitend geïntendeerde handelingen.
  - > Uitsluitend ethisch relevante handelingen.
- Deze handelingstypes worden beschouwd als intrinsiek ethische geboden of verboden.
  - > D.w.z. ongeachte haar consequenties.
  - > In een strikt deontologische perspectief spelen de gevolgen van de handeling dus geen rol.

- Probleem bij dit basisidee:
  - Dezelfde handelingen kunnen op verschillende manieren worden beschreven.
    - > De ter verantwoording geroepen persoon kan niet vrij kiezen welke beschrijving van zijn handeling moreel relevant zijn.
    - > *Bv. Persoon strekt zijn armspieren met voorwerp in de hand VS Persoon probeert iemand om te kopen.*
  - Alle handelingen zijn lichaamsbewegingen (*ook spreken*).
    - > Dusdanig kan je handelingen in principe altijd als een loutere lichaamsbeweging beschrijven.
    - > Echter: minstens één beschrijving moet een intentie bevatten opdat de handeling ethisch relevant zou zijn.
  - Uitzondering op deze regel: Nalatigheid.
    - > Hier heeft de handelende persoon niet of onvoldoende rekening gehouden met een handelingstype waaronder zijn handeling valt.
- Hoe weten we welke handelingen toegelaten, geboden of verboden zijn?
  - Op grond van een typisch menselijk vermogen:
    - > Sommige menen dat mensen in staat zijn handelingstypes ethisch te beoordelen en daarom in staat zijn te weten onder welk type een concrete handeling valt.
  - Door socialisatie:
    - > Door onze socialisatie leren we welke handelingen geboden of verboden zijn.
  - Door de ontwikkeling van een intuïtie doorheen socialisatie:
    - > Door te leren omgaan met factische geboden en verboden ontwikkelen we een universeel-ethische beoordelingszin.
  - Door een testcriterium:
    - > Dat ons toelaat de intrinsieke waarde van handelingen te herkennen.
    - > I. Kant meende op deze manier de onvoorwaardelijke geldigheid van gedragsregels te kunnen bepalen.
      - » Deze gedragsregels noemde hij 'maximes': gedragsregels, persoonlijke regels waaronder een subject zich stelt.

⇒ Vervolgens gaan we dieper in op Kant: hij de belangrijkste vertegenwoordiger van de deontologische ethiek.

IMMANUEL KANT

- Hij zoekt het grondbeginsel van de zedelijkheid in de categorische imperatief:
- De Categorische imperatief:
  - Deze wordt niet empirisch vastgesteld.
  - Het wordt apriori afgeleid uit de feitelijkheid van de morele wil.
    - > Deze afleiding gebeurt op grond van de vraag naar de mogelijkheidsvoorwaarden van het morele feit.
  - Het 'goed', 'juist', 'waarde' zijn geen empirische eigenschappen
    - > Het zedelijke goede kan daarom alleen maar in het subject zelf gegrond zijn.
  - Het goede is een kwaliteit van ons willen (niet van uitwendige objecten).
    - > De goede wil = het willen van de plichtsvervulling.
    - > Het moreel bewustzijn = verplichtingsbewustzijn
  - Categorische imperatieven = Gedragsregels die zich met noodzaak opdwingen.
- Hoe kan een imperatief categorisch zijn:
  - Hij is categorisch wanneer hij onvoorwaardelijk en absoluut is.
    - > Dat kan op basis van haar vorm afgeleid worden
      - » Onze neigingen zijn particulier maar de categorische regel moet universeel zijn.
      - » Zij moeten de vorm kunnen aannemen van een algemene wet.
    - > Dat kan niet op basis van de concrete inhoud.
      - » De inhoud is altijd verbonden met onze neigingen, maar het is volgens hem essentieel dat we handelen '*nicht aus Neigung, sondern aus Pflicht*'.
- Verschillende formuleringen van de categorische imperatief:
  1. Eerste formulering: Universaliseringsformule:
    - Deze formule herinnert aan de gulden regel: '*Doe niet aan een ander wat ge niet wilt dat de ander u doet.*'
    - De categorische imperatief is preciezer en universeel, terwijl de gulden regel betrekking heeft op de empirische wil en heeft daardoor een hypothetisch karakter.

"Handel slechts naar die maxime waarvan je tegelijk kan willen dat ze een algemene wet wordt."
 "Handle nur nach derjenigen Maxime, durch die du zugleich wollen kannst, dass sie ein allgemeines Gesetz werde."

- De categorische imperatief heeft betrekking op maximes, de gulden regel op handelingen.
- Het nadeel van deze formulering: omdat deze regel zuiver formeel is kan men geen inhoudelijke plichten uit haar afleiden.

2. Tweede formulering: De-doel-op-zich-formule:

- Het feit dat ieder mens een 'doel op zich' is maakt de waardigheid (würde) van eenieder uit.
- De regel gebiedt dus respect voor de waardigheid van ieder mens.
- Die waardigheid ligt in het feit dat we de ander als morele persoon erkennen.
- Een morele handeling drukt niet enkel respect uit voor de andere, maar tegelijk ook voor zichzelf als morele persoon.

"Handel op zo'n manier dat je de mensheid, zowel in je eigen persoon als in de persoon van ieder ander, op elk moment tegelijk als doel en nooit uitsluitend als middel gebruikt."
"Handle so, dass du die Menschheit, sowohl in deiner Person als in der Person eines jeden anderen, jederzeit zugleich als Zweck, niemals bloß als Mittel brauchst."

3. Derde formulering:

- De idee dat elk redelijk wezen uiteindelijk zelf de bron is van de universaliteit van de wet waaraan het zich onderwerpt.
- De vrije wil is autonoom: de rede stelt zichzelf de wet.
- Met deze bepaling geeft Kant een algemeenheidstest voor gedragsregels.

"Handel op zo'n manier dat jouw wil zichzelf door zijn maxime tegelijk als algemeen wetgevend beschouwen kan."
"Handle so, daß dein Wille durch seine Maxime sich selbst zugleich als allgemein gesetzgebend betrachten könne."

➤ De deontologische ethiek is in wezen een plichtenethiek.

- Wij associëren plichten met iets dat anderen ons opleggen/ externe dwang (iets wat je moet doen).
- Maar die 'externe dwang' is nu net niet het essentiële volgens Kant.
  - > De drang is helemaal niet extern maar komt uit onszelf als rationele wezens.
  - > Een plicht geldt slechts omdat wij haar onszelf opleggen.

VOOR EN NADELEN VAN DE DEONTOLOGISCHE ETHIEK:

➤ Voordelen:

- Zij biedt meestal relatief eenvoudige en gemakkelijk te leren gedragsregels.
- Onvoorwaardelijkheid.
- Universaliteit.
- Rationaliteit.

➤ Nadelen:

- Ze verwaarloost volledig de concrete gevolgen van de handelingen.

➤ Strategieën van hedendaagse deontologische ethici om met dit nadeel om te gaan:

1. Rigorisme:

- Men houdt rechtlijnig vast aan de onvoorwaardelijkheid van het geboden of verboden zijn van bepaalde handelingstypes.
- *Bv. Het is absoluut verboden te liegen: Wanneer een groep moordenaars vraagt waar je zus zich schuilhoudt mag je dus niet liegen en moet je de locatie zeggen.*

2. Men geeft de onvoorwaardelijkheid van de plichten op.

- En vervangt ze door prima-facie-plichten.
- Net zoals W.D. Ross.

3. Toepassen van: De leer van het dubbel effect.

- De leer van het dubbel effect wordt verder besproken.

➤ De leer van het dubbel effect:

- Deze theorie komt van Thomas van Aquino & het Thomisme.
- Uitgangspunt: onder geen beding mag de intrinsieke waarde die in een verbod besloten ligt, aangetast worden door een handeling.
  - > Wel is het onder bepaalde voorwaarden toegelaten deze waarde op indirecte manier aan te tasten.
  - > Wanneer die aantasting onrechtstreeks met de handeling verbonden is.
- Het algemene idee is dat men een bepaalde handeling stelt met goede intenties, dat het resultaat daarvan goed is, maar dat er nog een tweede effect is dat slecht is en niet direct geïntendeerd.

- De theorie maakt gebruik van het feit dat handelingen altijd onder verschillende beschrijvingen kunnen vallen.
- Ook is er het idee dat er een verschil is tussen wat de handelende persoon intendeert (wil) en wat hij/zij daarnaast duldt.
- Een handeling kan volgens de theorie van het dubbel effect toegelaten zijn als aan de volgende voorwaarden is voldaan:
  - a. De handeling zelf is moreel toegelaten.
    - » Het handelingstype is moreel goed of neutraal.
  - b. Het goede gevolg is direct geïntendeerd.
    - » Terwijl het kwade effect niet direct gewild maar wel getolereerd is als een voorziene nevenwerking.
  - c. Het goede gevolg moet onmiddellijk uit de handeling voortvloeien.
    - » Niet bekomen door middel van het slechte gevolg.
  - d. De reden om het negatieve effect toe te laten moet in een redelijke verhouding staan tot de goedheid van het direct geïntendeerde effect.
- Kritiek op de leer van het dubbel effect:
  - Ze kan aanleiding geven voor hypocrisie en rationalisering achteraf.
    - > Test om na te gaan of er spraken is van hypocrisie:
      - » Zou de handeling ook verricht worden indien het neveneffect niet zou optreden?
      - » Welke reden zou men aangeven wanneer men naar een rede voor het stellen van de handeling gevraagd wordt?
  - Er is een conceptueel verschil tussen niet-geïntendeerde neveneffecten en geïntendeerde neveneffecten.
    - > De vraag is of dit verschil wel ethisch relevant is.
  - De toepassing van de theorie is niet intersubjectief controleerbaar.
    - > Zelfs niet introspectief controleerbaar.
    - > Wanneer er spraken is van 'redenen' of 'intentie' gaat het om wat de handeling op zich in haar essentie is, onafhankelijk van wat wij daarover weten of vermoeden.

7. UTILITARISME

7.1 Het klassieke utilitarisme.

- Grondleggers: Jeremy Bentham (1748-1832) & John Stuart Mill (1806-1873).
- De utilitaristische gedachte vormt de basis van de moderne verzorgings- en welvaartsstaat.
- Uitgangspunt: Het goede of waardevolle moet gemaximaliseerd worden door de gevolgen van onze handelingen.
- Het is een vorm van teleologische ethiek:
  - > Omdat de ethische beoordeling gebaseerd is op de gerichtheid op het goede.
  - > Bijgevolg: Het goede staat centraal, het juiste is herleidbaar tot het goede.
  - > Het gaat om de maximalisering van het goede.
- Het utilitarisme biedt een correctie op een strikt deontologische ethiek.
  - > Het utilitarisme: kijkt dus bij de beoordeling van een handeling naar de consequenties van die bepaalde handeling.
  - > Goede intenties hebben volstaat dus niet, men moet ook naar de concrete gevolgen kijken.
    - » Intenties spelen in de utilitaristische ethiek geen centrale rol, in tegenstelling tot het deontologische model.
  - > M.a.w.: handelingen moeten van een zo groot mogelijk nut zijn voor alle betrokkenen.
- Het is ook een vorm van consequentialisme:
  - > Door de centrale plaats van de gevolgen van het handelen.
- Hoe kan het goede gemaximaliseerd worden?
  - De optelsom van de nuttige effecten, afgewogen tegen de negatieve gevolgen, bepaalt het ethische gehalte van de handeling.
    - > M.a.w.: (som van de nuttige effecten) - (som van kwalijke effecten) = ethische gehalte van de handeling.
  - Grondleggers van het utilitarisme formuleren het als volgt:
    - > Het geluk van iedereen die door de gevolgen van de handeling zal worden geaffecteerd, te maximaliseren.
    - > Bentham: 'The greatest happiness of the greatest number'.
      - » Uitgaand van het idee dat lust en onlust meetbaar zijn.
      - » Dit noemt hij de utilitaristische/ hedonistische calculus.
  - Het is dus ook een vorm van eudaemonisme: Omdat het geluk de centrale intrinsieke waarde van het utilitarisme is.
  - Men kan ook van hedonisme spreken: Omdat geluk gemeten wordt in termen van lust en onlust.

7.2 Varianten van het klassieke utilitarisme.

- Het utilitarisme kent talrijke varianten.
- Een belangrijke differentiatie betreft de inhoudelijke bepaling van de te maximaliseren waarden:
  - Bentham: Hedonistische interpretatie.
    - Begreep het geluk van mensen in hedonistische zin (= Het maximaliseren van genot en het minimaliseren van pijn).
    - Hij is geen 'vulgair-hedonist' die geen onderscheid zou maken tussen hogere en lagere vormen van genot.
      - » De hedonistische calculus toont namelijk dat kwalitatief hogere vormen van genot zwaarder wegen dan kortstondige vormen van intens genot.
  - Mill: Kwalitatieve interpretatie.
    - Hij vond dat ook de kwaliteit van de menselijke ervaring een rol moest spelen.
    - Het gaat volgens hem niet om een loutere opstapeling van zo intens mogelijke genotservaringen maar ervaringen die passen in een kwalitatief levensproject.
      - ⇒ In de klassieke benadering stonden concepten van 'genot' en 'geluk' centraal.
      - ⇒ Vandaag wordt het concept 'nuttigheid' vaak verbonden met het aan de economie ontleende concept 'preferentie'.
  - Preferentie-utilitarisme.
    - Preferentie heeft betrekking op de individuele waardeoordelen die kunnen worden opgemaakt uit het gedrag van de persoon die deze preferenties hebben.
  - Regel-utilitarisme.
    - Dit wordt later toegelicht.

7.3 Moeilijkheden en verfijningen.

- Het principe van de nutsmaximalisering is niet zonder problemen in praktische richtlijnen om te zetten of in concrete situaties toe te passen:
  - 1) Wat rekent men tot de gevolgen van een handeling?
    - De vraag wat tot de gevolgen van een handeling gerekend wordt, is niet zo makkelijk te beantwoorden.
    - Het wordt niet beperkt tot de gevolgen die in de tijd onmiddellijk bij de handeling aansluiten. Ook verdere gebeurtenissen en toestanden worden eronder gerekend.
    - Alle gevolgen zijn op voet van gelijkheid te brengen:
      - > Er wordt geen onderscheid gemaakt op grond van speciale relaties tussen de handelende persoon en de betrokkenen.
      - > Er wordt geen onderscheid gemaakt op grond van de nabijheid in tijd en ruimte.
    - Op deze manier wordt de universaliteit en onpartijdigheid gegarandeerd.
      - > Dit veroorzaakt op zich weer aan ander nadeel: het onpersoonlijke karakter van het utilitarisme.
  - 2) De inschatting van waarschijnlijkheden en risico's is een probleem.
    - Wanneer het gaat om handelingen waarbij een geringe waarschijnlijkheid gecombineerd is met extreem nadelige gevolgen is het niet duidelijk hoe deze handelingen moeten worden beoordeeld.
    - *Bv. Bij het gebruik van kernenergie of genetisch gemodificeerde gewassen.*
  - 3) Het geluk van dieren.
    - Dieren kunnen net als mensen pijn en plezier beleven.
    - Maar de vraag is of deze ook deel uit moeten maken van de utilitaristische calculus?
  - 4) Hoe kan een goede kwantificatie worden doorgevoerd?
    - Het is niet duidelijk hoe de totale subjectieve gratificatie kan worden gekwantificeerd.
      - > Gaat het om de totale som van het geluk van alle betrokkenen? Mag men alleen maar rekening houden met het totaal?
      - > Het probleem van ongelijke distributie: Moet men het geluk van enkelingen of minderheden opofferen?

- 5) Het probleem van de onbegrensde negatieve verantwoordelijkheid.
  - We zouden namelijk eveneens verantwoordelijk zijn voor het ontbreken van de goede gevolgen van alle handelingen die we niet hebben gesteld.
  - Maar ook voor handelingen die wel wél uitvoert is de calculus oneindig en onuitvoerbaar.
  - We moeten dus arbitrair grenzen trekken waardoor de calculus het gevaar loopt slechts schijnbaar objectief te zijn.
- 6) Het individu torst de hele last.
  - Alle verantwoordelijkheid komt terecht op de schouders van het individu.
  - Nochtans weten we dat voor sommige problemen veeleer de gemeenschap verantwoordelijk is.
- 7) De consequentialistische tendens van het utilitarisme.
  - M.a.w. het ethisch goede is beperkt tot de gevolgen van de handeling.
  - Dit lijkt tegen onze diepste ethische overtuigingen in te gaan.
  - We houden namelijk bepaalde handelingswijzen voor verkeerd, toch zou het kunnen dat daardoor een groter goed bereikt wordt.
  - *Bv. het folteren van een onschuldig persoon om daardoor een terroristische aanslag mee te vermijden.*

⇒ Het is voor ethische theorieën altijd een probleem wanneer ze botsen met onze intuïties.

⇒ Om een aantal van de hierboven genoemde problemen om te lossen werd naast het klassieke handelingsutilitarisme (= act-utilitarisme) ook aan andere variant ontwikkeld: het regel-utilitarisme.

7.4 Een alternatieve vorm van het utilitarisme: regel-utilitarisme.

- Het klassieke handelingsutilitarisme ≠ Het regel-utilitarisme:
  - o Het klassiek handelingsutilitarisme: Hierbij werd de handeling beoordeeld op basis van de gevolgen van alleen de handeling zelf.
  - o Het regel-utilitarisme: Hierbij worden de gevolgen uitgebreid tot het feit dat er een inbreuk gepleegd werd op bepaalde morele regels.
    - > De inbreuk op regels leidt tot verlies van geldingskracht/ prestige van regels.
    - > Vandaar: Het statuut van regels wordt zelf meegerekend in de calculus.
- ⇒ Het regelutilitarisme probeert met andere woorden een centraal element uit de deontologische ethiek binnen te smokkelen in het utilitarisme.
- ⇒ Het is hierdoor geen zuivere vorm van utilitarisme.

8. DEUGDETHIEK

8.1 Geschiedenis van de deugdethiek.

- De oorsprong van de deugdethiek ligt in het Oude Griekenland en Rome:
  - > Socrates, Plato, Aristoteles, de Stoïcijnen, de Epicureeërs, Cicero, Seneca, etc.
  - > Ze stelde allemaal de deugd (Gr: *aretê*, Lat: *virtus*) centraal in hun beschouwing over ethiek.
- De deugd en de individuele deugden zijn volkomenheden.
- Sommige deugden zijn daarbij belangrijker dan anderen.
  - > Kardinale deugden: verstandigheid, rechtvaardigheid, moed en gematigdheid.
  - > Deze 4 gaan terug op het denken van Plato (dialog: De Staat).
- Een van de vragen waarmee de antieke deugdetheoretici worstelden was die van de eenheid der deugden:
  - > *Zijn de deugden specifiek verschillend of vormen alle deugden een eenheid?*
- In de moderne tijd verdween dit ethiektype op de achtergrond, maar tijdens de laatste decennia kende het een ware wedergeboorte.
- Vandaag wordt het vaak gecombineerd met inzichten uit het utilitarisme.
- Het succes van de deugdethiek wordt mede verklaard door een metaethische crisis:
  - > De deontologie en utilitarisme zijn onpersoonlijk en gaan tegen onze intuïties in.
  - > De achteruitgang van het religieus en natuurrechtelijk ethisch denken.
  - > De scientistische reactie (binnen het utilitarisme) is erg controversieel.

- ⇒ Om al deze redenen slagen de modellen er niet in te bieden waarop het in de ethiek eigenlijk aankomt: oriëntatie bieden voor wie een goed leven wil voeren.
- ⇒ Deze leemte wordt door de moderne deugdethiek opgevuld.

- Belangrijke hedendaagse vertegenwoordigers van de deugdethiek:
  - > Philippa Foot.
  - > Alasdair MacIntyre.
  - > Rosalind Hursthouse.
  - > Martha Nussbaum.
  - > Amartya Sen.

8.2 Aristoteles.

- Van de antieke theorieën heeft die van Aristoteles (Nicomachische ethiek) het meeste invloed gehad op moderne varianten van deugdethiek.
- Aristoteles' deugdethiek is eudaemonistisch en perfectionistisch:
  - > Het doel is het bereiken van geluk.
    - » Geluk wordt hier geconcipieerd als een objectieve en langdurige toestand.
(*In tegenstelling tot hedendaagse geluksopvattingen waarbij de focus ligt op episodische subjectieve toestanden*).
    - » Aristoteles ziet geluk als synoniem voor het voeren van een goed leven.
  - > Dit doel wordt bereikt door het vervolmaken van de eigen morele persoonlijkheid, het eigen karakter, dat deugdzaam moet worden.
    - » Het goede morele karakter wordt bereikt door het voeren van een goed leven.
- Uitgangspunten van Aristoteles:
  - Deugden worden gezien als constitutief voor het goede leven (d.w.z. voor het geluk).
    - > Constitutief wil zeggen dat ze een wezenlijk deel zijn van wat het betekend gelukkig te zijn.
  - Deugden zijn volgens Aristoteles ook volkomenheden:
    - > Manieren waarop de mens zijn wezen of natuur ten volle realiseert (op een goede manier).
  - Verbonden met essentialisme: het wezen van iets is tegelijk wat goed is voor dat iets.
    - > De mens dient te leven volgens wat hij wezenlijk is.
  - Wanneer men deugden verworven heeft vormen zij een 'tweede natuur'
    - > Een deugdzaam iemand zal spontaan en zonder dat het moeite kost het goede doen. Bovendien zal zo iemand plezier (genot) ervaren bij zijn deugdzaam handelingen.
  - Hij ziet deugden als activiteiten:
    - > Deugden bestaan alleen maar in hun uitoefening.
  - Deugden worden niet individualistisch opgevat, maar zijn ingebed in een sociale context:
    - > De mens is een *zōon politikon*: een levend wezen dat in de *polis* thuishoort.
    - > Goed te leven betekend daarom ook als een goede burger te leven.
- Hoe moet men handelen in een specifieke situatie:
  - De juiste handeling wordt bepaald door de particuliere deugd van het individu + de concrete omstandigheden.
    - > Kijken welke handeling een specifieke deugd en het goede karakter van de persoon articuleert.
    - > De precieze inhoud van de deugd is gerelateerd aan de eigen aard van de individuele persoon.
    - > Om in concrete omstandigheden te oordelen wat voor hemzelf het juiste is, beschikt de deugdzaam persoon over praktische inzichten (= Phronêses. Lat: Prudentia).
  - Het uitoefenen van deugden is een essentieel bestanddeel van het goede leven, maar het volstaat niet om gelukkig te worden.
  - Ook externe factoren moeten meezitten: gezondheid, welzijn van familie etc.
    - > Het Stoïcisme ontkennd dit: volgens hen volstaan de deugden voor het geluk.

8.3 De objectiviteit van het goede

- 'Het goede leven' is een kernbegrip van de deugdethiek.
  - > Een geslaagd leven is op het goede gericht en niet op de maximalisatie van nuttigheid of lust.
  - > *Bv. Moed, eerlijkheid, behulpzaamheid, sociaal engagement, toewijding, discipline, etc.*
    - » *Zij zijn niet gericht op het vermeerderen van lustervaringen en zijn ook niet gericht op het later nut.*
- Het gaat erom een leven te leiden dat: dat een leven is waarover men achteraf en op elk moment tevreden kan zijn.

- Het concept van de deugd laat ook een grote inhoudelijke rijkdom, normatieve conflicten en spanning toe:
  - > Aangezien er geen utilitaristische kwantificatie voorzien is.
- De deugdethiek laat ook toe de idee van een levensontwerp te verzoenen met de sociale dimensie van de deugd.
  - > Het ontwerpen van een eigen levensproject binnen een maatschappelijke context.

8.4 Voor-en nadelen van de deugdethiek.

➤ Voordelen:

- 1) De nabijheid tot de individuele levenswijze.
  - Het is persoonlijk.
- 2) De inhoudelijke rijkdom.

➤ Nadelen:

- 1) Essentialisme.
  - Het problematische idee van een menselijke essentie waarmee de verschillende deugden samenhangen.
  - Deugden zijn namelijk volkomenheden van aspecten van deze essentie.
  - Volgens de existentialisten (die het essentialisme verwerpen) is er geen vaste essentie van het mens-zijn.
    - > Wát we zijn bepalen we zelf door de manier waarop we leven (existeren).
- 2) De inhoudelijke opvulling van de deugden omvat talrijke historische en maatschappelijke contingente elementen.
  - Deze zijn vaak ideologisch van aard.
  - Omdat zij niet veralgemeend kunnen worden lijken ze eerder tot de moraliteit dan tot de ethiek in enge zin te horen.
  - Zo kan deugdenethiek gepaard gaan met relativisme.
- 3) Het concept van het goede leven is complex, ongestructureerd en weinig transparant.
  - Hierdoor is een duidelijke systematische benadering van dit model zeer moeilijk.
- 4) De deugdethiek lijkt vooral geschikt voor stabiele en eenvoudig gestructureerde samenlevingen.
  - Ze is dus minder geschikt in uiterst diverse en dynamische samenlevingen.
- 5) Intersubjectieve rechtvaardigingen zijn in de praktijk moeilijk door te voeren.
- 6) Ondanks de sociale dimensie van de deugdethiek is het ethisch perspectief van de deugd toch primair op het individu betrokken.
  - Het gaat m.a.w. op een eerste-persoons-perspectief.
  - De juistheid van een handeling wordt bepaald door de vraag of ze een uitdrukking is van het deugdzame karakter van een persoon.
- 7) De deugdethiek kan moeilijk verklaren hoe het mogelijk is om vanuit een moreel slecht karakter goed te handelen.

➤ Oplossing:

- De deugdethiek kan moeilijk op zichzelf staan en dient daarom aangevuld te worden met utilitaristische of deontologische elementen.
  - > Wat de goedheid van een karaktereigenschap uitmaakt kan m.a.w. niet door de deugdethiek zelf worden verklaard.

9. AMORALISME

- Een amorele persoon ontkent dat morele regels bindende kracht hebben.
  - > Het amoralisme of ethisch nihilisme stelt dat niets intrinsiek moreel of immoreel is.
- De amorele persoon ziet echter geen reden aan een ethisch bestel te participeren en plaats zichzelf buiten de ethiek.
- De amoralist stelt zich de vraag: Waarom zou ik überhaupt ethisch zijn?
- Bekende amoralisten: Callicles & Thrasymachus (twee figuren uit de dialogen van Plato).
- Een hedendaagse variant van het amoralisme is de vergissingstheorie (error theory)
  - > Volgens deze zienswijze zijn morele oordelen altijd vergissingen.
  - > Bij het vellen van een moreel oordeel schrijven we morele eigenschappen toe aan personen, handelingen of situaties, maar bestaan morele eigenschappen niet.
  - > Als morele eigenschappen niet bestaan in de wereld zijn morele oordelen altijd onwaar.

DEEL 2: GESCHIEDENIS VAN DE WIJSBEGEERTE.

- De geschiedenis van de wijsbegeerte maakt integraal deel uit van de wijsgerige praktijk.
  - Hierdoor verschilt de wijsbegeerte van vele andere wetenschappen.
  - Inzichten uit het verleden worden gebruikt om nieuwe impulsen te geven aan moderne debatten.
  - Enkele paradigmatische visies uit het verleden duiken telkens weer op.
  - De geschiedenis biedt ons: een hoop weetjes + inzichten en vruchtbare denkstructuren.
  - De geschiedenis helpt ons ook op een onrechtstreekse manier.
    - > Reflecteren over opvattingen die we vanzelfsprekend vinden.
- Niet iedereen is het eens over de rol van de geschiedenis van de filosofie.
  - Doorgaans wordt het belang wel herkend: handboeken, opleidingen, etc.
  - Willard Van Orman Quine (1908-2000) had een afwijzende houding tegenover de geschiedenis van de filosofie.

Hoofdstuk 6: Wijsbegeerte in de oudheid (6de eeuw vC- 6de eeuw nC).

- Ontstaan van de wijsbegeerte:
  - Tijd: 6^e eeuw v. Chr.
  - Plaats: In de Grieks-sprekende gebieden rond de Middellandse zee.
    - > Het huidige Griekenland + nederzettingen in Klein-Azië + Sicilië + Zuid-Italië.
    - > In deze gebieden hadden de Grieken zich gevestigd vanaf ongeveer 750 v. Chr.
- Griekenland vormde in die tijd geen staatkundige eenheid: Verbonden door andere factoren:
  - De Griekse Taal.
  - Bepaalde religieuze opvattingen, bepaalde goden.
  - Het Orakel van Delphi
  - Sportmanifestaties: de olympische spelen die al vanaf 776 v. Chr. werden georganiseerd.
- De allereerste wijsgeren
  - Plaats: In de Klein-Aziatische stad Milete (het toenmalige Ionië: Klein-Azië).
  - We spreken daarom van de Miletische of Ionische natuurfilosofie.
  - Later gingen we dit de 'Westerse wijsbegeerte' noemen terwijl het dus niet in Europa ligt.
  - Pas in tweede instantie kwam het zwaartepunt van de filosofische beweging op het Griekse vasteland te liggen.
    - > Door de wijsgerige activiteiten van Socrates, Plato en Aristoteles te Athene.
  - Later verspreide de wijsbegeerte zich over het hele Romeinse rijk
    - > Doordat de Romeinen de macht grepen in het Middellandse zeegebied (in de laatste 2 à 3 jaar v. Chr.).
- Verschillende beschavingen in het Midden-Oosten waren ouder dan de Griekse.
  - Gebieden waar het hele jaar door aan landbouw werd gedaan.
    - > Dit maakte de ontwikkeling en groei van een stedelijke cultuur mogelijk.
    - > Met tot gevolg: sociale stratificatie, centralisatie van de macht, het ontstaan van imperia.
    - > Ontwikkelde: schrijfsystemen, wetten, een professioneel georganiseerd leger.
  - Dit alles creëerde een klimaat waarin de wetenschap kon bloeien.
    - > Door het bestaan van een priesterklasse en hofculturen.
    - > Hierbinnen hadden mensen tijd vrij voor bezigheden zoals theoretische reflecties die niet direct op praktisch nut gericht waren.

1. VAN HET MYTHISCHE NAAR HET RATIONELE DENKEN

- Het ontstaan van de filosofie in Griekenland betekende een grote kwalitatieve sprong.
  - Handelaars brachten vanuit het Oosten technieken, inzichten en kunstvormen binnen in Griekenland.
  - Vanuit Centraal-Azië werden er religieuze opvattingen en theorieën over het voortbestaan en de reïncarnatie binnengebracht.

- Zesde eeuw: Het Grieks Mirakel.
  - Belangrijke vernieuwingen die ook bepalend waren voor de Europese geschiedenis en de Westerse cultuur.
  - Deze revolutie gebeurde zo snel dat het de naam kreeg: Grieks mirakel.
  - Belangrijkste componenten van dit mirakel:
    - > Een nog veel sterker functioneel gedifferentieerde maatschappij.
    - > Het ontstaan van de democratie (vooral voor mannelijke burgers).
    - > De geschiedschrijving.
    - > Meetkunde, theater, sport.
    - > De bevrijding van theocratische opvattingen.

- Culturele mythes in het ouder Griekenland.
  - Deze verschilden van cultuur tot cultuur.
  - Maar er waren onderling ook veel gemeenschappelijke zaken:
    - > De Mythes van de verschillende culturen van het Oostelijk deel van het Middellandse-Zee-Bekken vertoonden opvallende gelijkenissen.
    - > Verklaring: niet toeval maar: gemeenschappelijke tradities en contaminatie (culturele beïnvloeding).

- Mythes.
  - Geven antwoord op allerlei vragen.
    - > Vragen naar oorsprong en betekenis van allerlei fenomenen, gebruiken en ideeën.
    - > Vaak worden fenomenen verklaard d.m.v. goddelijke, half-goddelijke, legendarische of mythologische figuren.
  - Het meest fundamentele te verklaren feit is daarbij het bestaan van deze wereld zelf.
    - > Mythes verklaren dit door beroep te doen op goddelijke interventies.
      - » Deze doet de wereld ontstaan uit een chaos of 'komisch ei'.
    - > Het concept van een mooi geordende wereld wordt uitgedrukt door het Griekse woord 'Kosmos' (= Sieraad).
  - Het probleem van methodologische verklaringen:
    - > Ze zijn oncontroleerbaar.
    - > Ze verwijzen naar mysterieuze krachten, wier handelen arbitrair lijkt.

- > De verklaring komt neer op het verwijzen naar een beslissing van een bovennatuurlijke persoon.
  - > De logica is die van het verhaal (van de mythos), en niet die van de wetenschappelijke rationaliteit.
- Griekse dichters
- Homerus (8^e Eeuw).
  - Hesiodus (7^e Eeuw).
  - Zij schreven nog helemaal in de geest van de mythos.
- Hesiodus
- Schreef 'Theogonie': Dit betekent letterlijk 'Het ontstaan van de goden'.
  - De wereld (aarde, tijd, ruimte, etc.) worden gepersonaliseerd door figuren van antropomorfe goden.
    - > Ontstaan wereld: 1^e chaos. 2^e Gaia (aarde). 3^e Tartaros (onderwereld).
  - Hoe de goden ontstonden, of ze uit iets anders voortkwamen, wordt in het midden gelaten.
    - > Na de geboorte van Eros (de mooiste van de onsterfelijke goden), verliepen verdere geboortes van goden via seksuele voortplanting.
  - Het verhaal is vrij onduidelijk en verwarrend.
    - > Hij probeert orde te scheppen in de chaos van overgeleverde verhalen.
    - > Maar de verklaringen zijn ad-hoc en onduidelijk.
    - > Het explanantia (hetgeen verklaart) is nog mysterieuzer dan het explanandum (hetgeen verklaard wordt).
- Mythos
- Willen een waarheid zoeken en vertellen, maar doet dit niet op kritische wijze.
    - > De mythe reflecteert niet over haar methode en is dus ook niet zelfkritisch.
  - Typisch voor het mythische denken is de vervlechting van het descriptieve en het normatieve.
    - > Hoe het is, is hoe het moet zijn.
    - > Er is een vloeiende overgang van is naar ought.
- ⇒ Met de komst van de filosofie verandert dit grondig.
- Veranderingen door de komst van de filosofie.
- a) De filosofie deelt mee maar geeft ook argumenten.
    - > Hierdoor stelt ze zich open voor discussie en tegenwerpingen.
    - > Terwijl de mythe 'waarheden' gewoon verkondigen.
  - b) Filosofie tendeeert naar een argumentatieve, wetenschappelijke stijl.
    - > Niet naar een narratieve stijl.
  - c) Methodologische reflectie is een wezenlijk bestanddeel van de filosofische praktijk.
    - > Het is een reflectie van de tweede orde.
    - > Dit hebben de mythes niet.
  - d) De filosofie gebruikt abstracte krachten en begrippen.
    - > Ze vervangen dus de gepersonaliseerde antropomorfe actoren.
  - e) De filosofie tendeeert ernaar het normatieve en het feitelijke te dissociëren.
    - > Het menselijk handelen maakt zich los van capricieuze goden.
- ⇒ Al deze kenmerken (a, b, c, d, e) hangen samen.
- Deze omwenteling wordt voorgesteld als een transitie van mythos naar logos.
- Mythos = verhalend
  - Logos = rationeel, redelijk: het geven van verantwoording zowel theoretisch als praktisch.
  - Oppassen: mogen niet denken dat de filosofie het mythische helemaal achter zich laat.
    - > Godbegrippen blijven een belangrijke rol spelen.
    - > De normerende rol van de natuur blijft ook nog heel lang behouden.
    - > Verschillende filosofen blijven opvattingen verkondigen waarvoor geen goede evidentie/argumentatie is.
      - » Bv. Plato en Pythagoras propageerden varianten van de reïncarnatieleer.

- Anderzijds bevatten mythes ook rationele elementen.
    - > Griekse mythen bevatten vaak sporen van rationaliseringspogingen.
    - > Het is juist te spreken van mythologische (dan van mythische) verklaringen.
- ⇒ De filosofie zorgt dus duidelijk voor een cultuurschok + bredere maatschappelijke veranderingen.

➤ Heraclitus van Efese (°543 v. Chr.)

- Is een belangrijke exponent van de verandering in het geestelijke klimaat.
- Hij kaart de immoraliteit van de traditionele goden aan.
- De verhalen kunnen volgens hem niet waar zijn.
- Hij wordt opgevolgd door Xenophanes.

➤ Xenophanes van Colophon (565 – 473 v. Chr.)

- Opvattingen over de goden zijn volgens hem cultuurgebonden.
  - > Dit heeft natuurlijk gevolgen voor de normen en waarden die zij representeren.
- Hij heeft expliciet kritiek op het antropomorfe karakter van de goden.
  - > Mensen creëren voorstellingen van goden naar hun eigen beeld en gelijkenissen.
    - » *“Als Koeien konden denken en tekenen zouden ze hun goden ook voorstellen als koeien.”*
- Hij gaf niet alleen kritiek maar onderwierp ook een positief en abstract godsdienstbeeld.
  - > Hij poneert dat er 1 god is die onder mensen en goden de grootste is, en in gestalte noch denken op stervelingen lijkt.
  - > God is volgens hem louter denken.

2. DE IONISCHE NATUURFILOSOFIE

- De miletische of ionische natuurfilosofen (= de eerste filosofen) zijn vooral bekend om hun reflectie over de natuur.
- Ze waren actief in Milete, een Griekse stad in Ionië, aan de westkust van Klein-Azië.
- Het Griekse woord Physis = natuur = groei.

➤ 3 belangrijke Miletiers

- Gemeenschappelijk kenmerk: één enkele oerstof waaruit de wereld (alles) kan worden verklaard.
- Ze zijn dus materialisten (= Materialistisch monisme).
  - > Één enkele stof kan de verklaring leveren voor alles.
- Hun opvattingen waren ook gebaseerd op empirische observaties.

<p>Thales Begin 6e E.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Oerstof = Water. - Empirische observatie: water kan verschillende gedaantes aannemen. - “Alle is water” = ambigue uitspraak: bestaat alles uit water, of komt alles uit water verder? - Onduidelijk of water naast een beginsel ook een element is. - Natuur wordt beschouwd als een domein waarin met berekenbare regelmaat altijd dezelfde verschijnselen zich voordoen. <ul style="list-style-type: none"> > In plaats natuurfenomenen aan de goden tot te schrijven. > Zo voorspelde hij in 585 v. Chr. het tijdstip van een zonsverduistering. - Water als kosmologisch pendant: de aarde drijft op een reusachtige oer-oceaan. <ul style="list-style-type: none"> > Fenomeen wordt duidelijk naturalistisch verklaard en niet d.m.v. goddelijke interventies.
<p>Anaximander °547 v. Chr.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Oerstof = het onbepaalde (apeiron). - Grote stap in de richting van de abstractie. - Wellicht was zijn positie kritiek op Thales’ opvatting dat water te specifiek was. <ul style="list-style-type: none"> > De oerstof moet fundamenteel voor alle stoffen zijn, en zelf geen gedetermineerde eigenschappen bezitten. - De oerstof is een beginsel, maar geen element. - Ontwikkelde een systematische kosmologie: een primitieve verklaring voor de beweging van de belangrijkste hemellichamen, de fases van de maan en zonsverduisteringen. - De onbepaalde oerstof impliceert ook tegenstellingen (<i>Bv. Droog & nat, warm & koud, vuur & water, etc.</i>)
<p>Anaximenes Tweede helft 6^e E.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Oerstof = Luch - Zette een stap terug door 1 bepaalde stof te kiezen

	<ul style="list-style-type: none"> - Anderzijds zette hij ook een stap vooruit: hij noemde het fysische proces waardoor verschillende stoffen zich in en uit elkaar transformeren. <ul style="list-style-type: none"> > Dit kwam volgens hem door verdichting en verdunning. <i>Bv. Dingen die op grond van verdichting van lucht ontstaan, zijn nog steeds een vorm van lucht, namelijk dezelfde stof in verdichte vorm.</i> > Hij is de eerste die een kwantitatieve analyse van een natuurverschijnsel geeft (= verre voorvader van de moderne natuurwetenschappen). - Dus: de oerstof is een beginsel (archē) én een element.
--	--

3. PYTHAGORAS EN HET PYTHAGORIËSME

➤ Pythagoras (°575-500)

- Stichtte verschillende filosofische gemeenschappen in Zuid-Italiaanse en Siciliaanse steden.
- Hij was bekend om zijn wiskundige ontdekkingen en ontwikkelde een symbolische getallenleer.
- Hij legde zijn volgelingen talrijke leefregels op i.v.m. religieuze opvattingen.
- Hij verdedigde de reïncarnatieleer.
  - > De ziel is onsterfelijk en gaat van het ene in het andere lichaam over in een oneindige cyclus.

4. XENOPHANES

- Zie puntje 1 hierboven.

5. HERACLITUS

➤ Heraclitus van Efese (°543 v. Chr.) en Parmenides van Elea (°515 – 544).

- Dachten op een abstracter niveau dan hun voorgangers.
- Ze reflecteerden over de verhouding van zijn-woorden.

➤ Heraclitus

- Schreef op een aforistische stijl. Daardoor werd hij 'de duistere' genoemd.
- Uitspraken:
  - > 'Alles vloeit en niets blijft' (*panta rhei kai ouden menei*)
  - > Het is niet mogelijk om tweemaal in dezelfde rivier te stappen (de rivier verandert en wij ook).
- Hij brengt het probleem van de identiteit en het probleem van de persistentie aan de orde.
- Doorheen alle veranderingen blijft 1 ding constant:
  - > Het feit dat alles bestaat uit tegenstellingen.
  - > De eenheid van de tegenstellingen drukt volgens hem de wet uit die de hele werkelijkheid reguleert.
    - » Deze wet noemt hij: Logos.
    - » De strijd tussen de tegenstellingen geeft de werkelijkheid haar dynamiek.
- Uiteindelijk kan hij gezien worden als een materialistisch filosoof.

6. ELEATISCHE FILOSOFIE

- Parmenides wordt vaak gezien als de tegenhanger van Heraclitus, maar hebben eigenlijk ook veel gemeen.
  - > Er is een radicaal verschil tussen hoe de werkelijkheid aan ons verschijnt en hoe zij werkelijk is.
  - > Heraclitus: de logos brengt een fundamentele eenheid in de wereld teweeg.
  - > Parmenides: drijft deze eenheid op de spits.

➤ Parmenides van Elea (°515 – 544).

- Is de filosoof van het Zijn en de eenheid (= *Eerste wijsgeer die het Zijn thematiseert.*)
- Hij formuleerde zijn opvattingen in een lang leerdicht, geformuleerd als een toespraak van een godin.
  - > Formuleert een reeks argumenten die vertrekken van een openbaring (die heel abstract geformuleerd is).
    - » Stelt dat er een absolute dichotomie tussen zijn en niet-zijn is.
      - ↳ Ofwel is het, ofwel is het niet.
    - » Het Zijn is alleen dat kan worden gedacht.
      - ↳ Denken dat het niet is, is onmogelijk.
      - ↳ 'Alleen wat is kan gedacht worden.' 'Het niet-zijn kan niet worden gedacht'.
    - » Worden = een overgang van de ene toestand naar de andere.
      - ↳ M.a.w. de begintoestand is niet de eindtoestand.
      - ↳ Verandering impliceert dus niet-zijn.

- » Maar niet-zijn bestaat niet.
  - ↳ Hieruit trekt hij de conclusie dat beweging niet bestaat en een illusie is.
- » Veelheid impliceert een deling in het zijn en het feit dat het ene niet is wat het ander is.
- » Het zijn kan evenmin ontstaan of vergaan.

- ⇒ De 'weg naar de waarheid' luidt dus dat het Zijn één, onbeweeglijk, onvergankelijk, niet ontstaan is en voortdurend in het nu bestaat.
- ⇒ Ondanks zijn uiterst abstracte redeneringen slaagt hij er niet in het Zijn als iets volkomen abstract en immaterieel te denken en is hij dus een materialist.
- ⇒ Kunnen hem ook een revisionistische metafysicus noemen. Bepaalde inzichten van hem leven in gewijzigde vorm verder in de latere metafysica.

➤ Plato bekritiseerde het denken van Parmenides (*in zijn dialoog De Sofist*).

- Volgens Plato maakt hij de fout niet-Zijn alleen maar absoluut niet-Zijn te beschouwen.
  - > Parmenides: Het absoluut niet-zijn bestaat niet en kan niet het voorwerp uitmaken van het denken.
  - > Plato: Er is nog een andere vorm van niet-Zijn die denkbaar is, namelijk het niet-zijn van de andersheid.
    - » Wat anders is dan X, is niet X, maar dat betekent niet dat het absoluut niet-Zijn is en niet bestaat.
    - » Het niet-zijn van de andersheid is zelf een vorm van zijn, en staat dus niet in absolute tegenstelling tot het zijn.
- Desondanks neemt Plato enkele inzichten van Parmenides over:
  - > Het idee dat het echt Zijn een eenheid moet vormen en onveranderlijk moet zijn.

➤ Zeno van Elea (°460 v. Chr.)

- Was een leerling van Parmenides en verdedigde zijn leer.
- Hij probeerde door het formuleren van een reeks paradoxen aan te tonen dat veelheid en beweging niet kunnen worden gedacht.
  - > Bv. *Achilles en de schildpad*, *De vliegende pijl die op elk moment stilstaat*, etc.

- ⇒ Omdat Parmenides en Zeno in de stad Elea (Lucanië) actief waren, spreekt men van de Eleatische stroming in de filosofie.

7. PLURALISTEN: EMPEDOCLES, ANAXAGORAS EN DEMOCRITUS

- Volgens de pluralisten bestaat de wereld uit vele zijnden en zijn deze tot beweging in staat.
  - > Verwerpen dus Parmenides' ontkenning van veelheid en beweging.
  - > Zijn het wel met Parmenides dat de fundamentele bestanddelen zelf onveranderlijk en niet aan ontstaan en vergaan onderhevig zijn.
    - » Uit niets kan niets ontstaan en wat niet bestaat kan niet in niets vergaan.

➤ Empedocles (°485 – 425)

- Nam als fundamentele Zijnden 4 elementen: *Water, aarde, vuur, lucht*.
- Door hun vermenging ontstaat een wereld en deze vergaat weer wanneer zij zich weer van elkaar scheiden.
- Er zijn 2 fundamentele krachten die deze processen van vermenging en dissociatie sturen: *Liefde & Haat*.
- Hij schetste zelfs een primitieve evolutieleer.
- Hij geloofde net zoals Pythagoras en Plato in de reïncarnatie van de zien.

➤ Anaxagoras (°500 – 428)

- Werd geboren in het Ionische Clazomenae en bracht als eerste de filosofie naar Athene.
- Uitspraak: *Alles in Alles, behalve de geest (nous)*.
  - > De zaden van alle dingen zijn in alle dingen, behalve de geest want die is van alles gescheiden.
- Hij is de eerste die het principe van intelligentie poneert om de regelmaat en orde in de wereld te verklaren.
- Plato heeft kritiek op de opvatting van de Nous, niet omdat het niet los zou staan van de rest maar omdat Anaxagoras het principe niet consequent genoeg heeft toegepast en niet voldoende doordacht heeft.

➤ Democritus (°460-400)

- Bekend van zijn atoomtheorie (*Waarvan zijn leeraar Leucippus de grondslag had gelegd*).

- > Volgens de atomisten bestaat de werkelijkheid uit een oneindig aantal atomen die zich door de lege ruimte bewegen.
- > Een atoom is ondeelbaar, onveranderlijk maar wel beweeglijk. Ze bestaan in een zeer groot aantal verschillende vormen.
- > Om beweging te kunnen verklaren is het nodig lege ruimte aan te nemen waar de atomen doorheen kunnen.
  - » Deze lege ruimte is een vorm van het niet-zijn.
  - » Hier nemen ze dus ook afstand van Parmenides: dit niet-Zijn bestaat.
- > De atomisten gebruiken de oneindigheid als verklaringsprincipe.
  - » Als er oneindig veel atomen zijn is het bestaan van orde geen mysterie ter verklaring waarvan men goddelijke krachten moet invoeren.
  - » Het toeval gecombineerd met oneindigheid zorgt er voor dat welgeordende structuren ontstaan.
- De atomisten hadden een revolutionaire visie:
  - > De atomen hebben namelijk geen enkele kwalitatieve eigenschap (*geen kleur, temperatuur, etc. enkel een bepaalde vorm en grootte.*)
  - > Ze verschillen enkel van elkaar door hun vorm, grootte positie en beweging.
- ⇒ Voor het eerst zien we hier een reductionistisch model: een veelheid van fenomenen wordt teruggevoerd op een klein aantal eenvoudige elementen.

8. DE ETHISCHE CRISIS: SOFISME

- Archaisch-mythologisch wereldbeeld: maatschappij = Een uitvloeisel van de sacrale wereldorde + koning = gezagsdrager
  - > Bloei democratie: meer en meer in vraag stellen van het goede handelen en van de legitimatie van de heersende orde (de filosofie en geschiedschrijving hadden in het verleden een aantal zekerheden in twijfel getrokken en dit speelt ook een rol)
  - > Traditioneel gaven denkers ethische raadslagen en ook in Griekenland > traditie van de 'zeven wijzen'
    - » Het gaat daarbij om een variërende lijst van wijzen waartoe Solon (Atheens staatsman) en Thales gerekend konden worden. Filosofen die we al behandeld hebben en hieronder kunnen vallen: Heraclitus en Pythagoras
    - » Deze denkers staan nog steeds in de oude wijsheidstraditie
- Het ethische komt pas centraal te staan in het denken van een filosoof door *Socrates*: vooral wordt het goede handelen door Socrates op een systematische manier aangepakt (niet het geval bij de voornoemde denkers).
- Systematische ethiek ontstond in Athene, de stand die de democratie had uitgevonden en het verst had doorgevoerd (het is niet toevallig dat de systematische ethiek daar ontstond).
  - > Socrates' denken: Reactie tegen het ethisch relativisme: dit had een grote maatschappelijke impact
  - > In de tweede helft van de vijfde eeuw v.C.: Kennis over andere culturen nam toe, de geschiedschrijver Herodotus schreef over de zeden van vreemde volkeren.
    - » Het bleek dat deze volkeren net zoals de Grieken morele maatstaven hadden maar dat deze soms het tegenovergestelde waren van de Griekse: dit mondt uiteindelijk uit in een morele crisis.
- Morele crisis:
  - De andere volkeren hadden bijvoorbeeld tegenovergestelde regels over de omgang met de doden (begrafenis, verbranding, kannibalisme) en regels omtrent incest.
  - De beschrijving van deze verschillen (**descriptief relativisme**) spoorden bepaalde denkers tot de overtuiging dat alle morele regels relatief zijn (**ethisch relativisme**).
    - > Oude zekerheden kwamen daardoor op een helling te staan
    - > Er ontstaat een spanningsveld tussen *physis* (natuur) en *nomos* (conventie, wet) dat er voordien niet was
    - > Ook de ellende door de Peloponnesische oorlog tussen Athene en Sparta (catastrofale Atheense nederlaag) droeg toe aan deze crisis
      - » De bitterheid waarmee Athene zijn macht liet gelden tegenover andere steden was daar niet vreemd aan
- ⇒ Lees de getuigenis van de geschiedschrijver Thucydides: onderaan pg 133.
- In deze context trok een groep leraars rond van stad tot stad, zij boden hun diensten tegen betaling aan: **De sofisten**.
  - Zij boden een antwoord op de groter geworden behoefte aan vorming, deze was toegenomen omdat de maatschappelijke verhoudingen niet langer vastlagen in een sacrale orde, er kwam iets in de plaats:
    - > Het ontstaan van democratieën waarin burgers voor hun rechten en belangen opkwamen.

- > Dit deden ze op het **politieke forum**: volksvergaderingen en politieke instellingen + voor de rechtbank: waar individuen hun gelijk probeerden te halen tegen anderen
- Wie in die context goed kon spreken, beschikte over een groot voordeel en de sofisten waren zich daar ook bewust van: de kracht van het woord.
- Ze gaven onderwijs in welsprekendheid én ze ontwikkelden ook theorieën over welsprekendheid + reflecteerden over de macht van de *logos*
- Voorbeelden van sofisten: Gorgias & Protagoras
  - > Protagoras poneerde de stelling “*de mens is de maat aan alle dingen, van de dingen die zijn, dat ze zijn, van de dingen die niet zijn, dat ze niet zijn*”
  - » **Moreel en Epistemisch relativisme**
- Informatie van de sofisten: Voornamelijk van de werken van Plato (hun filosofische tegenstander) het is aan hem te wijten dat de termen ‘sofist’ & ‘sofisme’ een pejoratieve bijklank kregen (ongunstige bijklank).

9. SOCRATES (469-399 V.Chr.)

- Geducht tegenstander van de sofisten + start een nieuwe periode in de filosofiegeschiedenis.
    - > Socrates’ belang was zo groot dat alle filosofen die aan hem voorafgingen, de ‘*presocratici*’ werden genoemd.
      - » *Presocratici*: reflectie op de natuur VS *Socrates* en de sofisten: reflectie op de mens en het handelen.
  - Socrates’ probleem/ ‘de Socratische kwestie’
    - Hij heeft zelf geen geschriften nagelaten, we moeten ons richten op de getuigenissen van anderen.
      - > Aristophanes: Komiediedichter die spot dreef met Socrates.
      - > Xenophon: schreef uitvoerig over Socrates.
      - > Plato: schreef in dialogvorm.
      - > Aristoteles: leerling Plato en ook hij had het uitvoerig over Socrates.
    - Voornaamste bron: Plato: Hij schreef alles in dialogvorm dus het is moeilijk te achterhalen wat hij dacht en wat zijn leermeester dacht (literair-filosofische werken).
  - Socrates werd in Athene aangeklaagd en veroordeeld voor goddeloosheid en verderf van de jeugd.
    - Anaxagoras was ook een filosoof die werd aangeklaagd en veroordeeld (hij beweerde dat de zon een gloeiende steen was) Anaxagoras kwam hier met een verbanning vanaf.
    - Socrates werd echter tot de dood met de gifbeker veroordeeld (eerste filosoof om tot de dood gebracht te worden omwille van zijn denkbeelden)
  - Socratische drogredenen:
    - Socrates had een groep jonge mannen verzameld en hij ondermijnde het Epistemisch en moreel gezag van allerlei lieden die aanspraak maakten op een of andere vorm van weten.
      - > Hij vroeg hen steeds ‘Wat is X?’ en vroeg daarmee naar een definitie.
      - > Zolang je iets niet kan definiëren, mag je er ook geen eigenschappen aan toe schrijven = als we iets niet kunnen definiëren, mogen we er ook niet over praten.
      - > Socratische drogreden = een denkfout.
        - » Volgens hedendaagse inzichten is het wel mogelijk om zinvol over iets te praten zonder daarom ook in staat te zijn elk woord dat men gebruikt te definiëren.
      - > Hij bracht omwille van die reden de personen met wie hij sprak in verlegenheid: dit werd hem kwalijk genomen.
- Socrates kreeg meermaals de mogelijkheid om aan die doodstraf te ontsnappen, maar dit deed hij niet. Hij bleef consistent en verdedigde zijn filosofische handelwijze tot het einde*

Ook mogelijkheid om uit de gevangenis te ontsnappen maar uit principe vond hij dat ieder de plicht had de wetten te gehoorzamen
- 1) Verderf van de jeugd: De jonge mannen bewonderden de filosofische bezigheid dat ze geen oog meer hadden voor praktische aangelegenheden + aard van de vragen hadden betrekking op de deugd (voortreffelijkheid van handelen en karakter).
    - > Hierdoor geraakten de traditionele morele opvattingen verder in diskrediet (konden niet argumentatief gelegitimeerd worden): Perceptie ontstaat dat Socrates het relativisme van de sofisten uitdroeg
    - > Ironische is dat hij dat relativisme net bestreed.
  - 2) Goddeloosheid: Socrates respecteerte, volgens Athene, de goden van de stad niet, maar Socrates ontkende dit.
    - > Het is wel zo dat hij een abstracter, filosofischer beeld van de goden huldigde
    - > Hij beweerde dat hij zelfs geregeld aanwijzingen kreeg van iets goddelijks (*daimonion*).

- Socratische methode:
  - Hij vertelde dat zijn gesprekspartners meestal in een toestand van dubbele onwetendheid verkeerden.
    - > Niet alleen wisten ze niet wat ze beweerden te weten, ook wisten ze niet dat ze dat niet wisten.
    - > Het methodisch testen van andermans meningen wordt *elenchos* genoemd.
      - » Socrates was ervan overtuigd dat bepaalde mensen in zichzelf kennis bezitten, alleen zijn zij zich daarvan niet bewust.
      - » Door de juiste vragen te stellen kan men valse opinies verwijderen en de waarheid bloot te leggen (Socratische methode).
      - » Het hebben van de juiste meningen is bepalend voor het voeren van een goed leven: *'Het niet onderzochte leven is het niet waard geleefd te worden'*.
- Ethisch intellectualisme: *'deugd is inzicht'* – Socrates interesseerde zich in het morele.
  - Inzicht in de betekenis van morele begrippen is voor Socrates een voldoende voorwaarde voor handelen conform de in deze begrippen uitgedrukte normen en waarden.
  - Zo is het volgens Socrates niet mogelijk wetens en willens kwade te doen: daarmee ontkent hij het fenomeen *'wilszwakte'*.
    - > Als men echt iets begrijpt, handelt men volgens hem noodzakelijkerwijze volgens dat inzicht.
- Wilszwakte:
  - Gebrek aan zelfbeheersing (*akrasia*): Er wordt een bepaalde handeling uitgevoerd tegen weten in, een handeling die ingaat tegen het inzicht dat een andere handeling beter is.

10. PLATO (428-347)

10.1 Plato's werken.

- Plato was één van de allergrootste filosofen uit de filosoofgeschiedenis net als zijn leerling Aristoteles + de filosofie wordt voor het eerst uitgewerkt tot een systeem waarin verschillende deeldomeinen zo zeer samenhangen dat ze tot een eenheid lijken versmolten te zijn.
- Maar er zijn veel onduidelijkheden rond zijn werken.
  - > Niet duidelijk of er een evolutie in zijn denken zit of het eerder een unitair systeem vormt
- Plato schreef zijn denken in de vorm van dialogen waarin hij allerlei figuren laat opduiken die met elkaar in gesprek gaan om zo naar de waarheid te zoeken.
  - > Op die manier is het moeilijk om zijn eigen doctrines te achterhalen, hij spreekt nooit in eigen naam
  - > De dialoogvorm is geschikt voor een **niet-dogmatische vorm** van filosoferen
  - > De belangrijkste dialogen: *Staat, Meno, Gorgias, Phaedo, Phaedrus, Symposium, Theaetetus, Sofist, Wetten en de Apologie van Socrates* (verdedigingsrede van Socrates)

10.2 De 'Socratische dialogen.'

- Plato ging heel fel schrijven over het onrecht dat Socrates werd aangedaan en ging daarom zijn leermeester verdedigen (zijn filosofie staat ook in het teken van zijn leermeester).
  - > Hij gaf hierbij het strenge intellectualisme op van Socrates maar bleef kennis en inzicht altijd als noodzakelijke voorwaarde voor een voortreffelijk leven beschouwen
  - > Verschil tussen Plato en Socrates:
    - » Socrates was voornamelijk geïnteresseerd in het ethische
    - » Plato stelt ook vragen naar de metafysische fundering van ethische begrippen
- De vroege aporetische dialogen van Plato staan ook volledig in het teken van Socrates
  - > Aporie: de zoektocht is in en impasse verzeild en de gesprekspartners komen er niet uit – het gaat om een onopgelost probleem, zonder uitweg.

10.3 Inhoudelijke innovaties: driedeling van de ziel en ideeënleer.

- Vanaf de dialogen uit de middelste periodes maakt Plato zich gaandeweg enigszins los van Socrates en ontwikkelt eigen theorieën.
- Plato argumenteert dat de ziel verschillende delen heeft, Socrates daarentegen denkt dat de ziel alleen uit het rationele vermogen bestaat.
  - > Plato onderscheidt naast de rede ook het 'vurige, driftige' deel en het begerende deel.
  - > Zo biedt hij een verklaring voor *'akrasia'* waar de begerende deel voorrang krijgt op de rede.

- » Akrasia: bijvoorbeeld de rede zegt dat het beter is om een hapje taart niet te nemen, maar onder invloed van onze begeerte doen we het toch (vaak betrekking tot seksualiteit en eten).
- » Plato verbindt de leer van de driedeling met de 'vier kardinale deugden' waarbij elk zielsdeel een eigen karakteristieke voortreffelijkheid heeft

ZIELSDEEL	KARAKTERISTIEK
REDE	Verstandigheid
VURIGE	Dapperheid
BEGEERTE	Matigheid

- Verder is de ziel ook onsterfelijk en verhuist na de dood naar een ander lichaam (idee Pythagoras).
  - > In de tussenperiode verschijnt de ziel voor het gerecht en beslist men wel leven krijgt afhankelijk van de verdiensten of het gebrek aan deze uit het vorige leven
- Tweede verandering: Plato stelt de vraag naar de ontologische status van datgene wat Socratisch in zijn definitie beoogt
  - In definitie zoeken we namelijk naar essenties
  - Verder is Plato ook doordrongen van de inzichten van Heraclitus en Parmenides
    - > **Heraclitus**: alles in deze wereld is in flux: op die manier kunnen er geen blijvende essenties zijn en het heeft dan ook geen zin om deze te definiëren
    - > **Parmenides**: het 'Zijn' onveranderlijk en eeuwig
    - > Plato's oplossing is radicaal
- Plato's oplossing: Definitie betreffen essenties die niet aan de flux onderworpen zijn: behoren dus tot een ander niveau van de werkelijkheid als de dingen die we met onze zintuigen waarnemen.
  - Hier heeft hij het over de zogezegde Ideeën of Vormen waarvan de zintuigelijk waarneembare dingen flauwe afspiegelingen zijn.
    - > Een idee is alleen maar wat door de inhoud van het begrip uitgedrukt wordt: idee van dapperheid is dapper en niets meer.
    - > Ze is onveranderlijk en volmaakt + staat buiten de tijd > het behoort tot het domein van het 'zijn', niet tot de wereld van het 'worden'.
      - » Echte kennis heet volgens Plato de Idee tot object
  - Het kenvermogen dat zich op de zintuigelijke wereld richt kan hooguit een feilbare opinie (*doxa*) vormen, onze wereld bevat kopieën van de Ideeën en de dingen hebben deel aan de Ideeën.

*Kennis vereist stabiliteit en volmaaktheid → stel dat je in de wereld van verandering iets als grootte meent te ontwaren: alles wat in de zintuigelijke wereld groot is, is in een ander opzicht, in vergelijking met iets anders of voor een andere waarnemer klein. Op grond van deze ervaring kunnen we dus niet tot kennis komen van wat groot-zijn nu eigenlijk betekent. Toch weten we dat grootte bestaat, er moet dus volgens Plato zoets zijn als 'het grote zelf' waarvoor deze relativiteit en onvolmaaktheid niet geldt. Het grote-zelf is uitsluitend groot: niets anders en zeker niet in een of ander opzicht klein
 ⇒ Met andere woorden: objecten van de kennis van deze wereld transcenderen: zintuigen stellen afspiegelingen vast van deze ideale objecten*

- Door participatie ontstaat structuur, orde en een zekere mate van bestendigheid.
- Naast metafoor participatie gebruikt Plato ook nabootsing:
  - > De participerende dingen zijn afbeeldingen van de Ideeën.
    - » Plato zegt zo dus eigenlijk dat de wereld van het worden zich niet in een totale flux bevinden.
    - » Er zijn wel degelijk vast structuren en regelmatigheden.
    - » Moest dit niet het geval zijn, zouden we helemaal niet in staat zijn om ook nog maar iets te kennen
  - > Ook is er een scheppende god, de demiurg, verantwoordelijk voor de participatie aan Ideeën.
  - > Participatie verklaart waarom de empirische waarneembare dingen eigenschappen hebben.
    - » Deze hebben ze omdat ze aan Ideeën participeren en soms aan verscheiden Ideeën tegelijk waardoor ze complex en instabiel zijn.
- Ideeën: zijn ontologisch eenvoudig volgens de klassieke Ideeënleer.
- In latere dialogen bestaat er tussen de Ideeën een zekere dynamiek doordat zij wederzijds aan elkaar participeren
  - > Zo stelt Plato in de *Sofist* dat er bijvoorbeeld een Idee van beweging bestaat, die participeert aan 'Zijn' en 'Identiteit'.
  - > Hij legt zijn personages een leer van de 'hoogste genres' in de mond: Zijn, Identiteit, Verschil, Beweging en Rust.
    - » Tussen deze super-Ideeën bestaan stabiele relaties en zij structureren ook de gehele ideeënwereld

- In sommige dialogen krijgt men de indruk dat de Ideeënwereld en de zintuigelijk waarneembare wereld van de verandering twee volledig gescheiden domeinen zijn: dit ontkent hij in latere werken.

De wereld is een geordend geheel en wordt door de wereldziel gestructureerd

→
Onze kosmos neemt een tussenpositie in tussen de onveranderlijkheid van de Ideeën en de totale flux
→
Daardoor zijn onze werelden gescheiden, maar vast met elkaar verboden, de Ideeën zijn doorheen de ziel in onze wereld werkzaam

- De Ideeën zijn niet *ruimtelijk* gescheiden van de zintuigelijke dingen, alhoewel ze wel degelijk op zichzelf bestaan dus wel degelijk 'gescheiden' zijn.
- Het zijn begrijpelijke structuren van onze wereld
  - > De menselijke ziel is volgens Plato in staat de Ideeën te kennen omdat zij
    - o Fundamenteel met hen verwant is en
    - o De Ideeën heeft kunnen aanschouwen in de tijd die tussen onze aardse geboortes ligt.
- ⇒ **Anamnese** = Deze kennis is latent maar door zintuigelijk contact met de kopieën van de Ideeën worden we aan de Ideeën herinnert.
  - ↳ Men mag niet vergeten dat de mening zonder rechtvaardiging blijft en daarom dus geen kennis kan zijn

10.4 De staat.

- Centrale onderwerp: probleem van de rechtvaardigheid.
- Het amoralisme wordt verdedigd door de figuur *Thrasymachus* die aanvoert dat het niet voordelig is om rechtvaardig te zijn.
  - > Om het tegendeel te bewijzen ontwikkelt Socrates een theorie van de drie delen van de zielen.
  - > Rechtvaardigheid is de harmonieuze relatie van de drie delen en wanneer de toestand van volkomenheid is bereikt leven we in vrede met onszelf, dus zullen we gelukkig zijn.
- Plato poneert dat de zielsdelen analoog (overeenkomstig) zijn aan de klassen van de staat (dit om de aard van de zielsdelen en hun onderlinge relaties beter te kunnen bestuderen: elk deel doet een eigen taak + lagere deelen schikken zich naar de hogere).
- Hij creëert dus een staatsontwerp dat rekening houdt met de realiteit van de menselijke natuur en dat binnen dit kader het best mogelijke zou moeten zijn.
  - > De staat heeft als uiteindelijke doel de moraliteit van het individu te bevorderen door het verstrekken van een morele opvoeding.

ZIELSDEEL	KLASSE	VOORZIENING
Begerende deel	Handwerkers	Voorzien in materiële behoeften
Vurige deel	Wachters	Weren externe gevaren af en bewaren de interne orde
Redelijke deel	Leiding (filosofen)	Leiding

- Om vooruit te komen in de klassen (van wachter naar filosoof) is een lange opleiding vereist en het falen van de morele opvoeding ligt aan het feit dat deze zonder echte kennis van zaken verloopt + op louter meningen gebaseerd is.
  - > En zoals gezien, veronderstelt kennis op haar beurt het bestaan van Ideeën.
  - > Het idee van het Goede is van uitzonderlijk belang en het is de bedoeling dat filosofen na een levenslange opleiding in staat zijn dit Idee te aanschouwen.
    - » Kennis van het goede is een noodzakelijke voorwaarde voor het welsalgen van de staat.
    - » Hierop vertelt Plato een allegorie om dit te verduidelijken.

➤ Allegorie van de zon:

- De positie van het Idee van het Goede en andere Ideeën komen overeen met de positie van de zon in domein van het zichtbare.
  - > Net zoals de zon zichtbaarheid verleent aan anderen, verleent zijn intelligibiteit aan de Ideeën en intellectieve kracht aan de menselijke ziel.
  - > Zoal de zon dingen doet groeien, verleent het Goede het zijn aan de Ideeën.
  - > Het idee van het goede is in macht en waardigheid nog steeds boven het zijn verheven.

- Allegorie van de grot:
  - Ons aards bestaan wordt vergeleken met dat van gevangenen in een grot.
    - > Hun leven lang hebben zij enkel schaduwen van voorwerpen gezien (die door het licht van een vuur geprojecteerd worden op de wand van de grot) → dit is realiteit voor hen.
    - > Op een dag wordt een gevangene losgemaakt en kan deze uit de grot klimmen: zo aanschouwt hij de echte realiteit.
      - » Wanneer hij dit wil meedelen aan de rest, wordt hij niet geloofd.
      - » Dit kan vergeleken worden met de positie van de filosoof → deze heeft Ideeën en het Goede beschouwd maar moet terug afdalen in de grot om zich om het welzijn van de staat te bekommeren
        - ↳ Anderen zien hem echter als een buitenstaander.
  - Omdat wachters en filosofen hun eigenbelang niet boven het collectieve belang zouden plaatsen, stelt Plato een aantal radicale ingrepen voor.
    - > Gemeenschap van goederen, vrouwen en kinderen moeten heersen = een communistische gedachte
    - > Wachters en filosofen worden uitsluitend op hun talenten, vlijt en karakter geselecteerd
    - > Maar Plato's staatsontwerp wordt door velen bekritiseerd omwille van zijn totalitaire karakter

10.5 Een ongeschreven leer?

- Aristoteles vertelt ons over de doctrines die Plato zou hebben verdedigd, maar deze zijn niet terug te vinden in de dialogen.
- De ongeschreven leer van Plato: hij introduceert hierbij 2 principes:
  1. Het Ene
  2. De Onbepaalde Tweeheid: waaruit de hele werkelijkheid (inclusief de Ideeën) afgeleid zijn en de Ideeën geïdentificeerd zijn met ideale getallen.
    - » Morele aanhangers zeggen dat het Ene identiek is met het Idee van het Goede.
- Plato zou dit bewust niet op papier hebben gezet en alleen mondeling te hebben meegedeeld aan zijn vertrouwde leerlingen.
- De hypothese wordt ondersteunt met Plato's zogenaamde Schriftkritiek: het gaat daar om het pedagogisch gebruik van het geschreven woord (gaat daarbij niet om een kritiek op het schrift in het algemeen).
  - > Geschreven teksten zijn alleen maar goed als geheugensteuntje.
  - > Veelvuldig gebruik van geschreven teksten leidt tot een verzwakking van het geheugen en zijn niet geschikt voor het verwerven van inzicht.
    - » Je kan aan een tekst niet vragen om nadere uitleg en een tekst kan zichzelf niet verdedigen
- Plato verkiest voor een mondelinge onderricht en de dialogen zijn polyfonisch: ze laten meerdere stemmen horen en tonen filosofische gesprekken waarin gemeenschappelijk naar waarheid gezocht wordt.
  - > Plato wil dat wij zelfstandig naar waarheid zoeken.
    - » De lezer (of toeschouwer) wordt uitgenodigd om actief deel te nemen aan de discussie en op die manier eigen inzicht te ontwikkelen.
    - » Filosofie bestaat daarom niet in het leren van doctrines, maar in het filosoferen.
    - » Anti-dogmatische communicatievorm.
  - > De meest kritische argumenten tegen de Ideeënhypothese heeft Plato zelf bedacht.
    - » Hij verwierp de hypothese niet maar ze moest voortdurend getoetst, verfijnd en bijgesteld worden

10.6 De ideeënhypothese: afsluitende beschouwing.

- De ideeënhypothese is economisch, omdat één enkele hypothese toelaat velerlei dingen te verklaren:
  1. De ideeën hebben een epistemologische rol omdat ze het noodzakelijk object voor echte kennis vormen
  2. Ze zijn metafysisch onontbeerlijk omdat ze essenties zijn waaraan de dingen kunnen participeren om daaraan enige stabiliteit te ontlenen
  3. Ze bieden een verklaring voor de orde en doelmatigheid van de natuur
  4. Ze funderen de logica van de predicatie doordat ze een oplossing bieden voor het probleem van de universalia
    - » Het feit dat wat over een individu wordt gezegd, algemeen dient te zijn
  5. Tenslotte bieden de ideeën standaards voor het morele handelen

11 ARISTOTELES (384-322)

11.1 Leven en werken.

- Leerling Plato, zijn filosofie was nog systematischer dan die van zijn leermeester.
- Hij schreef 2 soorten teksten:
  1. Exoterische teksten: voor publicatie bestemd
  2. Esoterische: voor eigen gebruik bestemd
    - » Deze waren vaak op een ontoegankelijke manier geschreven (de bedoeling omdat ze niet voor publicatie bestemd was) het ging dan vermoedelijk over notities die hij voor zichzelf of voor zijn lessen had gemaakt
- Binnen Aristoteles' werden kan men enkele groepen onderscheiden:
  1. Werken van de logische aard: **Organon**
    - Categorieën: waar nog een indeling wordt gemaakt in predicaten, die tegelijk ook een ontologische indeling is
    - De interpretatione: dat over de structuur van de zinnen en de logische relaties tussen predicaten gaat
    - De Analytica priora: eerste traktaat van logica en eerste wetenschapstheoretische werk
    - Topica: eerste werk waarin een argumentatieleer ontwikkeld wordt
  2. **Fysica, de anima, metafysica**
    - Fysica: bewegingsleer, 4 oorzaken, plaats, tijd, het continuüm.
    - Anima: leer van de ziel, met name vooral de cognitieve vermogens: waarneming, voorstellingsvermogen, intellect
    - Metafysica: eerste principes, leer van het Zijn en de substantie, actualiteit en potentialiteit, onbewogen beweging, filosofie van de wiskunde
  3. **Ethiek en politieke filosofie**:
    - Nicomachische ethiek, eudemische ethiek, Politica
  4. **Rhetorica, poëtica**
  5. **Biologische werken**
    - Hij bestudeerde de voortplanting, voortbeweging en classificatie van diersoorten
- Hij besteedt veel aandacht aan de empirische wetenschap (dierkunde, politieke wetenschap bijvoorbeeld, atmosferische fenomenen, ...) en verzamelde gedetailleerde en zorgvuldige observaties
  - Hij deed wat andere wetenschappers niet deden: experimenten opzetten
  - Volgens Aristoteles moet men niet alleen bij observatie blijven staat in de wetenschap – men moet ook op zoek gaan naar oorzaken en verklaringen.
- Hij maakte ook de klassieke indeling van de domeinen van de kennis in theoretische, praktische en productieve kennis
  - Productieve kennis: veroorzaakt een effect (geneeskunde veroorzaakt gezondheid) of brengt een product voort (de redekunst brengt een toespraak voort, de kunst van de poëzie een dichtwerk)
  - Praktische kennis: gericht op het handelen
  - Theoretische kennis: kennis van het weten zelf (De beste vorm van kennis is diegene die we om haar zelf nastreven).

11.2 Taal en werkelijkheid: Categorieën en De interpretatione.

- In de leer van Categorieën onderzoekt hij op welke verschillende manieren iets van iets gezegd kan worden.
  - > Wij prediceren iets van iets, zeggen iets van iets wanneer we beweringen doen.
  - > **Substantie**: het type 'zijnde' waarvan al de rest geprediceerd wordt (bijvoorbeeld: mens, Socrates, paard).
    - » De substantie is de *drager* van eigenschappen en het *subject* van de predicatie.
    - » *Wat* geprediceerd wordt, kunnen eigenschappen van allerlei aard zijn en die eigenschappen worden **accidenten** genoemd.
      - ↳ Hij maakt een lijst van 9 accidenten: kwaliteiten ('rood'), kwantiteiten ('tien meter'), relaties ('groter dan X'), plaats, tijd, activiteit, ondergaan, houding en aanhebben
- Hij onderscheidt daarnaast in totaal 10 categorieën, maar deze lijst is nog niet definitief
- Hij onderscheidt ook diverse types van predicatie – 'accidenten' gaan samen in een subject of substraat (bijvoorbeeld: de soep is heet) maar dit geldt niet voor algemene 'types' waaronder dingen vallen.
  - > Dat laatste wordt geassocieerd aan de hand van sortale begrippen > deze begrippen vormen een systeem van genera en species.
    - » Genera en species zijn niet inherent in een subject maar worden er wel van uitgezegd, bijvoorbeeld: Plato is een mens of Plato is een zoogdier.
    - » Genera zijn algemener dan species, zij worden in species onderverdeeld door een specifiek onderscheid, bijvoorbeeld: het specifiek onderscheid 'gewerveld' deelt het genus dieren in, in de species gewervelde en ongewervelde dieren.

- ↳ Species kunne op hun beurt genera zijn voor subspecies.
- ↳ De hoogste genera zijn genera die zelf geen species zijn en de laagste species (*species infima*) zijn de species die nog eens in natuurlijke groepen kan worden onderverdeeld.
- ↳ De laagste species heeft individuen als leden

➤ Alle categorieën drukken en bepaalde zijnswijze uit

- De categorieënleer is namelijk op de aanname gebaseerd dat de werkelijkheid gestructureerd is zoals de logica van de taal
- De tien zijnswijzen die Aristoteles bespreekt kunnen dan nog eens universeel of particulier (individueel) zijn
- Van allen zijnde is de individuele substantie de meest fundamentele → zonder de individuele substantie zouden de ander zijnswijzen maar ook de universele substanties niet kunnen bestaan + het is de enige vorm van ‘zijn’ dat op zichzelf kan bestaan
  - > Het is altijd een dit-hier, een concreet aanwijsbaar ding, dus ook aan een bepaalde aard
  - > Deze aard kunnen we aangeven door te specificeren tot welke species en genus het behoort
  - > Deze substantiële bepalingen zijn onveranderlijk en dat is niet het geval voor accidenten (deze kunnen namelijk wisselen)
    - » Wisselen: al dan niet aanwezig zijn zonder dat daardoor het bestaan van de substantie aangetast wordt

➤ Volgens Aristoteles zijn de meest fundamentele zijnden concrete dingen en niet Platoonse ideeën > Plato heeft een cruciale fout gemaakt:

- Hij heeft het universele verzelfstandigd en behandeld alsof elk universeel zijnde een individu was
- Bovendien verklaren de Platoonse ideeën niets > in plaats van de wereld uit te leggen, heeft Plato haar verdubbeld.
  - > Een analyse van de logica van de taal laat Aristoteles toe de werkelijkheid te beschrijven: hij neemt aan dat alle mensen op de grond. Van hun ervaring van de werkelijkheid dezelfde begrippen verwerven.
  - > Ondanks het feit dat sprekers van verschillende talen andere woorden gebruiken, hebben zij toch dezelfde begrippen.
  - > De begrippen bestaan dus in de ziel en weerspiegelen de zijnden in de wereld.
    - » Gesproken klanken zijn herkenningstekens van de begrippen in de ziel; geschreven tekens zijn herkenningstekens van gesproken klanken

<i>Begrippen in de ziel</i>	Op natuurlijke wijze gerelateerd aan buiten talige zijnden
<i>Gesproken klanken</i>	Conventionele herkenningstekens van begrippen
<i>Geschreven tekens</i>	Conventionele herkenningstekens van gesproken klanken

11.3 Wetenschapsleer: Analytica posteriora.

- Wetenschap zoekt naar oorzaken, zo geven definities de eerste oorzaken en een verdere verklaring zoeken heeft geen zin, omdat de definitie nu eenmaal uitdrukt *wat* iets is.
  - > “De mens is een met rede begaafd dier”, daarmee geef je de essentie aan, vragen waarom de mens een redelijk wezen is, lever daarmee niets op.
    - » Definities bieden op die manier uitgangspunten voor een wetenschap.
    - » Door middel van logische redeneringen (‘syllogismen’ die deductief geldig zijn) wordt hieruit verdere kennis afgeleid.
- Wetenschappelijke redeneringen verbinden een te verklaren fenomeen met zijn oorzaak op zo’n manier dat getoond wordt dat het resultaat op noodzakelijke en onveranderlijke manier uit de oorzaak volgt.
  - > Van toevallige oorzaken daarentegen bestaat geen echte kennis.
    - » Als je een kuil graaft en daarbij toevallig een schat vindt, is geen wetenschappelijke kennis mogelijk.

11.4 De vier oorzaken.

- In de *Physica* (bewegingsleer) onderzoekt Aristoteles natuurlijke dingen: iets is natuurlijk wanneer het in zich in zijn eigen principe van rust en beweging heeft.
  - > Dit is niet alleen een plaats beweging maar ook andere vormen van verandering.
  - > Natuurlijke dingen zijn dieren, maar ook de vier elementen.
    - » Ze streven naar hun natuurlijke plaats en eens ze daar zijn, houden ze op met bewegen

- Om beweging te verklaren moeten we volgens Aristoteles vier types van oorzaken onderscheiden:

Materie	Datgene wat in beweging zet
Vorm	Doel

- De materie blijft constant en de vorm is de toestand die het veranderde object aanneemt aan het einde van de verandering
- Privatie: de afwezigheid van de bepaalde vorm aan het begin van de beweging
- Bewegingen zijn altijd doelgericht en worden door iets in gang gezet – vandaar de nood aan een doelloorzaak en een bewegingsoorzaak of bewerkende oorzaak

11.5 Teleologie.

- Doelgerichtheid van de natuur: van cruciaal belang voor Aristoteles voor een goed begrip ervan.
- Hij is daarmee de grondlegger van de **teleologische natuuropvatting**: de natuur wordt gezien als de ontvouwing van een plan.
  - > Vorm en doel zijn aan elkaar gekoppeld: elk natuurlijk wezen bereikt zijn doel doordat het zijn volmaakte vorm realiseert.
  - > Dit denken is een antropomorf denken.
    - » Natuur wordt begrepen vanuit de manier waarop we zelf functioneren >< Darwin.
    - » Wij maken bijvoorbeeld dingen of voeren bepaalde handelingen uit omdat we daarmee iets beogen.
- Dit wordt teniet gebracht door het Darwinisme die teleologische processen reduceert tot processen van efficiëntie – en meestal zelf mechanistische – oorzakelijkheid.
  - > De snavel van een vogel heeft niet een specifieke vorm voor een bepaald doel, het is een gevolg van natuurlijke selectie: functie maar geen doel.
  - > Waar Aristoteles dacht dat alle natuurlijke soorten eeuwig en onveranderlijk zijn, toont Darwin aan dat dit niet zo is: evolutie en een soort is een voorlopig resultaat van een voorgaande evolutie

11.6 Hylemorfisme.

- = Een ontologische theorie waar materie en vorm centraal staat, ze leveren de bestanddelen voor een ontologische analyse van de dingen uit de zintuigelijk waarneembare wereld.
- Materie is het principe van bepaalbaarheid terwijl vorm het principe van de bepaaldheid is
  - Materie is in wezen potentialiteit
  - Vorm is in wezen actualiteit
    - > Een stuk hout is weliswaar materiaal, maar is slechts daarom hout omdat het een bepaalde formele bepaling heeft → de vorm geeft de materie een bepaalde specificiteit: e materie had ook van een totaal ander type kunnen zijn.
    - > De vorm bepaalt dat verschillende types materie op een complexe manier zijn samengevoegd.
    - > Wat als materie en als vorm geldt, hangt af van het niveau van de analyse (bijvoorbeeld: de men: materie, zijn lichaam en ziel is de vorm. Maar je hebt dan ook nog de hersenen die een bepaalde materie hebben en een bepaalde vorm)
  - Vorm en materie zijn dus functionele termen en Aristoteles neemt wellicht ook een primaire materie aan: de onderste materie die niets meer heeft
    - > Functionele termen: Dit wil zeggen dat hun precieze referentie afhangt van het type en het niveau van de analyse
  - In de metafysica neemt Aristoteles de vraag naar een preciezere bepaling van de substantie: volgens hem moet het de vorm zijn die het meest van al substantie is
    - > Hij combineert de vraag naar het subject van de predicatie met de hylemorfische analyse en onderzoekt wat het meest aanspraak kan maken op de titel primaire substantie: de materie, vorm of de samenstelling van de twee?
  - De vorm verleent namelijk de bepaaldheid die iets maakt tot wat het is, die maakt dat iets drager van eigenschappen kan zijn, die maakt dat iets doorheen de tijd persisteert en die ervoor zorgt dat de dingen kenbaar en definieerbaar zijn.
    - > Het fundament van de dingen ligt dus in hun vorm → hun *eidōs*
  - In een bepaald opzicht is Aristoteles het eens met Plato, die ook het echte, fundamentele zijn in het *eidōs* plaatste (Plato bedoelde hier de Ideeën) maar er is een radicaal verschil:
    - > Plato's Ideeën of Vormen worden geacht zelfstandig te bestaan en universeel te zijn.
    - > Aristoteles beweert dat substanties alleen maar in de individuele materiële dingen bestaan – de substantiële vorm bepaalt dus wat iets is.
      - » Daarmee is Aristoteles net zoals Plato een essentialist.

- Essentialist: hij gelooft in het reële bestaan van essenties, die bovendien in natuurlijke soorten zijn ingedeeld. Deze essenties verlenen daardoor structuur aan de wereld en een essentie kan altijd in een definitie worden gevat, waar idealiter deze definitie uit een combinatie van het genus bestaat met de specifieke differentie.
- Materie is dus een bestanddeel, maar komt nooit op zichzelf, zonder vorm, voor
  - > Als loutere onbepaaldheid kan zij niet in begrippen worden gevat en is zij in feite ondenkbaar
  - > Soort limietbegrip: het is datgene wat overblijft wanneer we alle bepaaldheid wegnemen
- Uitzondering: bewogen bewegers > daarbij kunnen vormen ook niet los van de materie bestaan, maar ze kunnen wel op zichzelf gedacht worden
- Conceptueel afscheidbaar
  - > Wanneer we een voorwerp waarnemen of denken, dematerialiseren we het in feite
  - > In de waarneming ontvangen we de vorm zonder de materie, maar begrijpen de vorm nog altijd als de vorm van iets materieel
- Kennis heeft betrekking op de vorm en niet op de materie omdat in het zuiver intellectueel denken de dematerialisering verder gaat.
  - > Het intellect denkt de vorm op zich, volledig los van het materiële, bovendien denkt het intellect de vorm los van individuele kenmerken.
    - » Dematerialisatie gaat hier gepaard met een des individualisatie.
    - » Kennis heeft betrekking op de vorm en niet op de materie.

11.7 Zielsleer.

- Aristoteles past in zijn werk 'De Anima' de hylemorfische analyse eveneens toe op de zielsleer.
  - > Onder **ziel** verstaat hij het principe van het leven.
  - > Hij definieert ziel als de vorm van een organisch lichaam – door het bezit van een ziel leeft het lichaam ook effectief, het bezit:
    - » Een **eerste actualiteit**: het vermogen om levensfuncties uit te oefenen.
    - » Een **tweede actualiteit**: het effectief uitoefenen van de levensfuncties.
      - ↳ Voorbeeld: verhouding tussen lichaam en ziel is analoog met die tussen het oog en het zicht. Stel dat het lichaam alleen maar bestond uit een oog, dan was de ziel ervan het zicht: niet het effectieve zien.
- De ziel is verschillend voor verschillende vormen van leven, het bezit van een ziel maakt ook dat je tot een bepaalde soort behoort: Er bestaan verschillende gradaties van het *ziel-zijn*:
  1. Planten hebben alleen maar vegetatieve vermogens, met behulp waarvan een organisme zichzelf en zijn soort in stand houdt
  2. Dieren hebben daarnaast ook nog sensitieve vermogens, waardoor ze de wereld waarnemen en allerlei strevingen hebben
  3. Mensen hebben bovenop deze twee nog heit intellect
- Het gaat dus om functionaliteiten, er is geen overleven van de ziel mogelijk
  - Aristoteles zegt echter wel dat het intellect functioneert zonder daarvoor een lichamelijk orgaan nodig te hebben
  - Vraag: wat wordt er met dat intellect als pure actualiteit bedoeld? Goddelijk intellect? Intellect dat bij één bepaalde ziel hoort? Zelfs in die gevallen heeft een intellect een persoonlijke kenmerken
  - Persoonlijke onsterfelijkheid is voor Aristoteles uitgesloten

11.8 Filosofische theologie en kosmologie.

- Aristoteles komt tot de conclusie dat er nog iets moet worden aangenomen dat buiten de natuur staat.
  - > Men kan wel verklaren hoe het ene ding het andere beweegt namelijk doordat het zelf in beweging is), maar voor de verklaring van alle bewegingen gezien als één enkele totaliteit van bewegingen volstaat dit niet.
    - » A wordt bewogen door B, B door C, ... maar er bestaat volgens Aristoteles geen actuele oneindigheid > ook denkt hij de kosmos als begrensd).
    - » Op die manier is er geen uiteindelijke verklaring voor beweging
  - > Plato had dit probleem opgelost: zelfbewegers
- Volgens Aristoteles is dit geen goede verklaring: zelfbeweging is strikt genomen niet mogelijk
  - Het zou betekenen dat 1 en hetzelfde ding in hetzelfde opzicht en als geheel tegelijk bewegend en bewogen is
  - Dit zou betekenen dat het in hetzelfde opzicht en als geheel zowel in actualiteit als in potentie zou moeten zijn

- > Volgens Aristoteles moet men minstens één beweger aannemen die zelf niet in beweging is: de onbewogen beweger
- De onbewogen beweger: men moet minstens één beweger aannemen die zelf niet in beweging is
  - In de *Fysica* besluit hij: het is noodzakelijk dat een onbewogen beweger bestaat, maar wat die dan precies zou kunnen zijn, onderzoekt hij niet
  - In de *Metafysica* doet hij dat wel > het ultieme principe van beweging moet zuivere actualiteit zijn
    - > Het mag geen passiviteit, geen potentialiteit in zich dragen – daarom is het eerste principe van beweging zelf onbewogen
    - > Maar omdat het een principe van beweging is, moet het zelf wel bewegen
  - De onbewogen beweger: pure actualiteit en dus puur vorm, zonder materie + de activiteit die hij uitoefent is de act van het pure denken
    - > Omdat dit soort denken pure actualiteit is, heeft het ook geen potentialiteit tot verandering
  - Denken van het denken = de onbewogen beweger – tijdloos denken (activiteit en object zijn beide denken)
    - > Men mag de onbewogen beweger god noemen (meest perfecte zijnswijze)
- Hoe zet het denken de kosmos dan in beweging? Het denken doet eigenlijk niet som de kosmos te bewegen > het is louter op zichzelf gericht
  - De hemelsferen in de kosmos zetten zich in beweging onder de invloed van de onbewogen beweger: er zijn er evenveel als er hemelsferen zijn
    - > De buitenste hemelsfeer is het eerste bewogene: zoals er een eerste beweger is, moest er namelijk ook een eerste bewogene zijn
  - De onbewogen beweger is goddelijk en dus willen de hemelsferen dit imiteren (ze slagen er niet in)
    - > Ze slagen er wel in het tweede beste te bereiken → onophoudelijke, cirkelvormige bewegingen te maken.
    - > De oneindigheid van de tijd en de deelbaarheid zijn de enige vormen van oneindigheid die denkbaar zijn
      - » Dit is alleen maar mogelijk omdat het geen actuele oneindigheden zijn
- Op deze manier ontwikkelt Aristoteles een **filosofische theologie** vanuit de kosmologie (het is duidelijk dat god nog maar heel weinig te maken heeft met de god of goden uit de traditionele religie)
  - Het gaat hier om een louter filosofisch godsbegrip
  - Het bewijs voor het bestaan van een onbewogen beweger kan dus gelezen worden als een godsbewijs
    - > De vorm van het godsbewijs dat we hier hebben is een kosmologisch of a posteriori godsbewijs
    - > Zulke bewijzen gaan uit van een aspect van de wereld dat moet verklaard worden en dat niet door een element binnen de wereld verklaard kan worden
    - > Men neemt dan aan dat buiten de wereld iets bestaat wat uit veroorzaakt
- A posteriori: ze redeneren van het gevolg naar oorzaak
  - Probleem: ze roepen iets in ter verklaring dat zelf nog onverklaarbaar is en dat wat bewezen wordt niet overeenkomt met wat men wil bewijzen.
    - > Als er al iets bewezen zou worden, zou het alleen maar om het bestaan van een of andere entiteit met een heel abstracte eigenschap gaan.
    - > In feite niet meer dan een mysterieuze causale kracht
    - > Bewijs: ongeldig en berust op onware premissen (typisch voor godsbewijzen)

Hoofdstuk 8: Moderne wijsbegeerte.

---

1. DE MODERNITEIT.

- Historische periode die volgt op de middeleeuwen > begint ruwweg in de 16^e eeuw.
    - > In brede zin loopt de moderniteit nog altijd door (ondanks de zogenaamde postmoderniteit) in engere zin komt het in ongeveer de 18^e eeuw tot zijn einde).
    - > We kunnen een onderscheid maken tussen de premoderne samenleving (oudheid en middeleeuwen) en de moderne samenleving anderszijds.
    - > Maar het is niet zo duidelijk wat onder moderniteit wordt verstaan
  - 16^e eeuw kan gezien worden als een historisch breukmoment: er komen een aantal fundamentele maatschappelijke veranderingen op gang in allerlei maatschappelijke deeldomeinen > maatschappelijk, politiek, cultureel als filosofisch gebied
  - Welke zijn deze veranderingen, ontdekkingen en omwentelingen?
    1. Einde 15^e eeuw: **boekdrukkunst** werd uitgevonden > maakt het mogelijk dat kennis gemakkelijk en snel verspreid kon worden en ook in de bredere lagen van de bevolking → opkomst moderne wetenschap, maar ook opkomst protestantisme, aangezien de brede lagen van de bevolking nu ook zelf de bijbel konden lezen
    2. Talrijke **ontdekkingsreizen**, onder meer ontdekking van Amerika in 1492 > de geopolitieke situatie veranderde radicaal
    3. Wetenschappelijke ontdekkingen (vooral natuurwetenschappen)
      - » Astronomische inzichten: Copernicus en Kepler
      - » Nieuwe bewegingsleer en onderzoek wetmatigheden van de mechanica: Galilei en Newton
    4. Deze nieuwe wetenschap leidt tot een **technologische cultuur** > de mens richt zich minder *naar* de natuur, maar gaat meer in de natuur *ingrijpen*: zoeken van technologische oplossingen voor zijn problemen en drang naar kennis
    5. **Kapitalistische vrijemarkteconomie**: handel wordt vrijer
    6. Op vlak van **religie** is er een **kantelmoment**:
      - » Breuk binnen het Westerse christendom door de opkomst van het protestantisme
      - » Maarten Luther, Johannes Calvijn
      - » Afsplitsing van de Anglicaanse kerk in Engeland
      - » Het protestantisme verspreidde zich over grote delen van Europa, wat leidde tot bloedige godsdienstoorlogen, deze oorlogen kenden een einde door de Vrede van Westfalen: leidde tot een religieuze pacificatie
      - » Uiteindelijk ontstond als gevolg daarvan onze liberale cultuur van religieuze tolerantie
    7. **Politieke omwentelingen**, de politieke structuur van de samenleving verandert > er was een sterke centralisatie van de politieke macht en de uitoefening van de macht werd gecentraliseerd
      - » De eerste natiestaten hadden een absolute monarchie als staatsvorm
      - » Door de toenemende democratisering van de verschillende staten kwam hier een einde aan
      - » Kantelmomenten: Amerikaanse en Franse revolutie
- Deze maatschappelijke ontwikkelingen hebben te maken als een proces van rationalisering: vernieuwd concept van rationaliteit
- Onder de invloed van de moderne wetenschap (mechanica) is er sprake van een mechanisering van het wereldbeeld
  - De natuur wordt niet meer begrepen als een drager van waarden en betekenis, maar het verschijnt nu als een 'betekenisloze' materiële werkelijkheid die geordend is op basis van strakke natuurwetten
    - > Zo krijgt de mens dus ook een veel belangrijkere positie dan vroeger in ons wereldbeeld
    - > Mens = bron van betekenis, kennis en orde
  - De menselijke rede gaat zich vrij voelen om zich op nieuwe domeinen toe te leggen en dit te doen op een andere ongeremdere manier:
    - > De politieke partij wordt het voorwerp van kritische reflectie, de natuur is niet langer een sacraal onaantastbare en voor de menselijke geest ondoordringbaar domein, de mens meet zich de vrijheid toe technologische oplossingen te zoeken voor praktische problemen, ...
    - > Mechanisering van het wereldbeeld > de mechanisering van het wereldbeeld hangt samen met de moderne wending naar het subject

2. DE MECHANISERING VAN HET WERELDBEELD.

- De uitdrukking werd ingevoerd door de Nederlandse historicus **Eduard Jan Dijksterhuis**

- Het mechanistisch wereldbeeld kunnen we begrijpen als we kijken naar de methode van de moderne wetenschap
  - Een van de eerste filosofen die hierover schreef: **Francis Bacon** (1561-1626)
    - > Hij stelt dat wetenschappelijke vooruitgang alleen mogelijk is door onze vooroordelen (*idola*) af te leggen en ons enkel te laten leiden door de *zintuigelijke waarneming* van de natuur zelf
      - » Om te komen tot algemene wetenschappelijke uitspraken volstaat gewoon observeren niet
      - » Bacon was een empirist (alle kennis komt uit de empirische waarneming)
    - > Enkel op basis van zintuigelijke of 'empirische' waarneming kunnen we door een proces van inductie tot algemene uitspraken over de natuurlijke wetmatigheden komen > daarbij is een houding van nederigheid gepast.
    - > Bacon koppelt het betere begrip van de natuur aan onze mogelijkheid de natuur op een technologische manier te manipuleren.
      - » "De natuur wordt alleen overwonnen door haar te gehoorzamen"
      - » Slaat terug op zowel het begrijpen als het technologisch manipuleren van de natuur
        - ↳ De mens kan met behulp van technische middelen gekoppeld aan wetenschappelijk inzicht de natuur naar zijn hand zetten, wat weer tot nieuwe inschattingen leidt → basisgedachten van het 'experiment'

- 'Knowledge is power', Hij onderschat echter de rol van theorievorming in de moderne natuurkunde.
  - Zo ontdekte Galilei dat alle voorwerpen met eenzelfde versnelling naar de aarde vallen, dit is een ontdekking die niet zomaar uit onze waarneming kan afgelezen worden
  - De ontdekking vereist een meer systematische aanpak waarbij hij vertrekt vanuit een wetenschappelijke, theoretische hypothese die hij vervolgens in gecontroleerde omstandigheden met behulp van een experiment kan testen.
    - > Hierbij wordt afgeleid dat het moderne wetenschappelijke experiment een actief karakter vereist dat wordt aangestuurd door een theoretisch kader
    - > Zo een theoretisch kader van de moderne wetenschap heeft bij uitstek een wiskundig karakter
      - » Dit is een vernieuwing: het gebruik van wiskunde om de natuur te begrijpen en te beschrijven

- Het beeld van de natuurlijke werkelijkheid dat naar voren komt uit de newtoniaanse mechanica, verschilt sterk van Aristoteles.
- Het idee van een doelloosheid verdwijnt zo volledig uit de analyse (wetenschap is met andere woorden anti-teleologisch) > ook maakt de kwalitatieve benadering van Aristoteles plaats voor een meer wiskundige en kwantitatieve methode van de moderne wetenschap.
  - > Ook **Darwin** bevestigde het ontbrekend van die doelmatigheid.
  - > De teleologie werd al vlug gebannen uit de natuurkunde, maar dit gebeurde veel later in de biologie → door de evolutietheorie van Darwin.
    - » De natuur evolueert wel degelijk, maar niet op een doelgerichte manier
    - » Evolutie is het gevolg van toevallige genetische mutaties, waardoor de ene meer geschikt is dan de andere om in een bepaalde omgeving te overleven en zich te reproduceren (*survival of the fittest*)

- De mechanisering van het wereldbeeld heeft ook een grote impact gehad op onze visie van de mens binnen de gehele werkelijkheid
- De natuur is slechts een koude en blinde mechaniek waar voor menselijke zingeving geen plaats is: Darwins model brengt een fatale slag aan het klassieke zelfbeeld van de mens, die zich als koning van de schepping beschouwde
  - > De aanwezigheid van de mens is het toevallige resultaat van blinde krachten, hij had er net zo goed niet kunnen zijn
  - > Bovendien stamt de mens af van levensvormen waarvoor hij vroeger vooral minachting voelde
- De wiskundige geordende natuur is ook geen plaats waar God zich in bevindt
  - > **Marx Weber**: spreekt over de "onttovering van de wereld" door de komst van de moderne wetenschap
    - » De natuur wordt gezien als een strak gestructureerde werkelijkheid zonder intrinsieke waarde of betekenis
    - » We kunnen de natuur als middel gebruiken om onze doelen te bereiken, maar wat die doelen zouden moeten zijn, kan zij ons niet langer vertellen
  - > **David Hume**: hij gaat hierop verder door een overgang te maken van een analyse hoe de werkelijkheid is naar hoe de werkelijkheid zou moeten zijn
    - ⇒ Dit wordt echter net als legitiem beschouwd en is een logische denkfout: de '*is/ought fallacy*'

3. DE MODERNE WENDING NAAR HET SUBJECT.

- De mechanisering van het wereldbeeld impliceert het ontstaan van een kloof tussen de doelloze natuur enerzijds en het menselijk subject (de mens) anderzijds.
- De evolutie leidt daarmee tot een soort ontvoogdingsproces voor de mens en voor het menselijk handelen en denken > de mens moet daar zelf zijn verantwoordelijkheid voor nemen.
  - > Door het succes van de wetenschappen wordt de mens zelfbewuster en zijn zelfvertrouwen groeit
- Het menselijk subject krijgt zo op een heel aantal vlakken in de samenleving een meer centrale rol en betekenis
  1. De mens speelt een veel meer centrale en actieve rol bij het verwerven van kennis
  2. Het begin van de technologische cultuur waar de mens de ambitie heeft om de natuurlijke omgeving zelf vorm te geven: beheersers van de natuur, manipulator voor eigen doelstellingen
  3. De legitimiteit van de politieke macht kan uiteindelijk allen nog maar van het volk zelf komen
  4. Transformaties op vlak van individuele zingeving: de religie verliest haar vanzelfsprekendheid dus de mens zal meer verantwoordelijkheid opnemen voor zijn daden
    - » Religieuze zoektocht naar betekenis/protestantisme/secularisering
- De eerste eeuwen van de moderniteit gaat gepaard met een relatief groot optimisme → de nieuwe mogelijkheden van de wetenschap en technologie versterken bij velen het geloof in vooruitgang
- Dit gaat ook bij velen gepaard met een groot geloof in de emancipatorische kracht van de menselijke rede
  - > **Kant** ziet het succes van de menselijke rede als een verlichting: de mens wordt bevrijd van het beperkende wereldbeeld en van de gebondenheid aan de natuur

4. VROEGMODERNE WIJSBEGEERTE: RATIONALISME EN EMPIRISME

- Wat is er tot nu toe: een breuklijn tussen de klassieke traditie van de wijsbegeerte in de oudheid en middeleeuwen >< wijsbegeerte van de moderniteit
- Descartes: geestelijke vader van de rationalistische traditie in de wijsbegeerte
  - > Hij wou komaf maken met de gescleroseerde middeleeuwse discussies en vond het denken zelf (ik denk, dus ik ben) het radicale fundament waarop de nieuwe filosofie kon worden opgebouwd
- Vroege moderniteit was ook de tijd van de opbloeiende natuurwetenschappen > groot vertrouwen in de kracht van de menselijke geest + het berustte op 2 pijlers
  1. De wiskundige methode, waardoor de natuur benaderd werd als een kwantificeerbaar gegeven
  2. Het gebruik maken van observatie en experimenten
    - » Rationalisme en empirisme > 2 grote stromingen
- De twee tendensen ontwikkelden zich tot zelfstandige en concurrerende denkscholen + ze zijn de verre voorloper van de hedendaagse opsplitsing van de filosofie in analytische en continentale wijsbegeerte
- In beide tradities ligt het zwaartepunt bij de **epistemologie**
  - > Centrale vraag: "Wat kunnen we kennen, dat wil zeggen, waarvan kunnen we zeker zijn?"
- Door de opkomst van de moderne wetenschap: domein van de menselijke kennis was aanzienlijk uitgebreid > filosofie stelt de vraag naar de oorsprong en de zekerheid van de nieuwverworven kennis
  - Ok voorheen geloofden de beste geleerden stevast over ware kennis over de natuur en de wereld te beschikken, maar dit bleek een vergissing
  - Hoe kon het dat uitstekende geleerden zo lang geloof konden hechten aan theorieën die uiteindelijk niet bleken te kloppen + wat is het verschil met de moderne wetenschap?
    - > Zij oogsten successen, door o.m. praktische bruikbaarheid van de verworven inzichten maar volstaat dit om zeker te zijn?
    - > En heeft zij haar praktisch en Epistemisch succes te danken aan de methode?
      - » Beide scholen geven antwoorden op deze vragen
      - » **Rationalisme**: legt het fundament van de kennis en de bron van zekerheid in het denken zelf (in het subject)
      - » **Empirisme**: beklemtoont dat alleen empirische waarneming garant staat voor ware kennis

5. HET RATIONALISME VAN RENÉ DESCARTES

- Naar aanleiding van de opkomst van de moderne wetenschap stelt de filosoof zich de vraag naar de oorsprong van de nieuwverworven wetenschappelijke kennis
- Descartes (1596-1650) > behandelt het rationalisme waarbij de mens een centrale rol inneemt
  - > Menselijk denken als maatstaf van kennis: echte kennis gaat terug op heldere en welomlijnde ideeën die we in onze menselijke geest aantreffen
  - > Descartes en wiskunde > wiskunde op 2 niveaus
    - » Ontdekker analytische meetkunde
    - » Wiskunde binnen de filosofie (hierbinnen nog 2 niveaus)
      - ↳ 1) Wiskundige methode 2) Aard van de kennis
    - » Het wiskundig karakter van heldere en welomlijnde ideeën als maatstaf om zekere en onzekere kennis te kunnen onderscheiden
- Fundamentele probleem (kernvraag van zijn denken): hoe kunnen we weten dat onze voorstellingen overeenstemmen met de wereld? Is kennis van de objectieve werkelijkheid mogelijk
  - Context: onttoverde natuur: kloof tussen de mens en de natuur → de mens maakt zelf geen deel uit van de mechanische werkelijkheid > zijn lichaam wel, zijn denken niet
  - Om tot zekere kennis te kunnen komen over de objectieve natuurlijke werkelijkheid moet de kloof tussen subject overbrugd worden
  - Probleem van de brug (zo noemde Descartes het)
  - Oplossing van Descartes:
    - > Zekerheid van het cogito (eerst denken → “ik denk”) > de ontdekking van de absolute zekerheid in het denken zelf.
    - > De rest van het argument is minder geslaagd: vanuit die zekerheid probeert hij vervolgens het bestaan van god te bewijzen, die hij dan gebruikt om daarmee de zekerheid aan te tonen van bepaalde ideeën die zich in het menselijk denken bevinden
  - Alles hangt af van één enkel principe > cogito (ik denk)
    - > Dit is een vorm van rationalisme: vertrouwen in de kracht van de menselijke geest > dit is tegelijk ook de beperking van dit denken
    - > We kunnen alleen maar kennen wat aan de menselijke geest direct gegeven is (uitgangspunt van de kennis)
  - Zoeken naar een eerste zekerheid (die hier in het cogito gevonden wordt)
    - > Ook kenmerkend voor deze filosofie: “hier kan je niet meer aan twijfelen”
    - > Eens je dit punt bereikt hebt, kan je al het andere hieruit afleiden
  - Vandaaruit worden andere zekerheden deductief afgeleid
    - > Descartes wil een onbetwifelbaar punt en dan met deductie al de rest afleiden

5.1 Mathesis universalis.

- Descartes doet al vroeg in de moderniteit een poging om de nieuwe wetenschap van een filosofisch fundament te voorzien en aan te tonen dat we wel degelijk kunnen vertrouwen op de juistheid van onze kennis
- Hij schuift hierbij de *wiskunde als universeel model van zekere kennis* (mathesis universalis)
  - > Het model speelt een dubbele rol:
    1. Het levert de methode voor de totstandkoming van kennis en
    2. Het bepaalt de aard van de verkregen kennis: deze zal namelijk altijd wiskundig van aard zijn
- 1. METHODE > Zoals Descartes uitlegt, is de wiskundige methode tweedelig > zij bestaat uit een analyse en synthese
  - **Analyse:** wetenschappers moeten op zoek gaan naar de meest fundamentele bouwstenen van de werkelijkheid en de fundamentele principes volgens dewelke die bouwstenen met elkaar interageren of met elkaar verbonden zijn
    - > Dit leidt tot de identificatie van de eerste zekerheid of axioma's
  - **Synthese:** we kunnen uit die axioma's dan weer nieuwe en zekere kennis afleiden op basis van deductieve bewijsvoering die leidt tot nieuwe proposities en stellingen
    - > De zekerheid van die proposities is gebaseerd op het feit dat een logische bewijsvoering de zekerheid van de axioma's overbrengt naar de proposities die daaruit afgeleid worden.
- 2. AARD VAN DE KENNIS IS FUNDAMENTEEL WISKUNDIG > We kunnen volgens Descartes de wereld alleen maar correct beschrijven als we de wiskundige taal hanteren
  - Het heeft tot gevolg dat zekere kennis van de wereld altijd een wiskundig karakter zal hebben
  - We kunnen de werkelijkheid alleen maar beschrijven en begrijpen voor zover de werkelijkheid zich in een wiskundige taal laat beschrijven

- > Ook onderscheid hij primaire van secundaire eigenschappen (zie voorbeeld pagina 192 boek)
- > Secundaire eigenschappen zijn veranderlijk en ontsnappen aan een goede wetenschappelijke analyse > de eigenlijke natuur van de materiële dingen ligt in hun ruimtelijke uitgebreidheid, een kenmerk dat kwantificeerbaar is en geometrisch beschreven kan worden
- Zowel de aard van de kennis als de aard van de wereld zijn wiskundig van aard

5.2 Twijfels en de ontdekking van het cognito.

- In Descartes' *Médiations métaphysiques* wil hij de wiskundige methode toepassen binnen de filosofie zelf
- Het is de taak van de filosofie om de moderne wetenschap van een stevig fundament te voorzien en het is daartoe ook nodig dat de filosofie zelf op een onwrikbaar fundament staat: filosofie moet tot zekere kennis in staat zijn en zo kunnen we door haar zeker zijn dat wij zekere kennis over de wereld bezitten.
  - > In de eerste analytische fase gaat hij op zoek naar een eerste en absoluut onbetwifelbaar uitgangspunt
    - » Op basis van die eerste zekerheid kan dan (in de synthetische fase) de rest van zijn metafysische theorie op wiskundig zekere wijze afgeleid worden
    - » Om tot die eerste zekerheid te komen gebruikt hij de methodisch twijfel → alle mogelijke vormen van kennis waarover maar de minste twijfel mogelijk zou kunnen zijn, verwerpen = uitgangspunt van zijn denken
  - > Meer specifiek kijkt Descartes naar drie vormen van kennis en verwerpt hij ze alle drie:
    1. De filosofische traditie waarbij opvattingen over de natuur als fout werden aangetoond door de moderne wetenschap
    2. De zintuigelijke waarneming
    3. De wiskunde
- Er zou immers een *malin génie* kunnen bestaan die mij doet geloven dat twee plus twee vier is, terwijl het eigenlijk vijf zou moeten zijn
- De methodische twijfel van Descartes leidt dus tot een radicale twijfel waarbij al onze zekerheden tussen haakjes wordt gezet
  - > Descartes komt uiteindelijk zelf met een beroemde oplossing: ook al kan ik aan alles twijfelen, aan de twijfel zelf kan niet getwijfeld worden
  - > Als je twijfelt aan die twijfel, dan ben je nog altijd aan het twijfelen en daarom is de twijfel zelf onbetwifelbaar
    - » Twijfel is echter duidelijk een soort mentale activiteit, een activiteit van het denken
    - » Dus als je twijfelt dan denk ik en aangezien ik enkel kan denken als ik ook echt besta, is het duidelijk dat ik besta (*Cogito ergo sum* > ik denk dus ik besta)

5.3 Descartes over god en de wereld.

- Descartes brengt de zekerheid van het cogito in verband met het feit dat het bestaan van het cogito een 'helder en welomlijnd idee' is > ze kunnen niet bedrieglijk zijn want dit is onverenigbaar met het bestaan van een goede god
- Hij herhaalt in deze context dat alleen ideeën met een transparant (en dus wiskundig) karakter de basis kunnen vormen van zekere kennis.
  - > We moeten op zoek gaan naar bijkomende ideeën die in ons denken aanwezig zijn om te kunne aantonen dat we over andere zaken dan alleen ons eigen bestaan zeker kunnen zijn
  - > Om te kunne bewijzen dat er effectief een externe wereld bestaat, doet Descartes in zijn argumentatie een beroep op het bestaan van god
    - » Hij vertrekt vanuit het idee van volmaaktheid om het bestaan van god te bewijzen
- Dit idee is volgens hem een helder en welomlijnd idee die aanwezig is in ons denken → het idee is van onze geboorte in ons denken aanwezig in tegenstelling tot duistere en verwarde ideeën die afkomstig zijn uit de zintuigelijke waarneming.
  - > Uit het bestaan van dat idee van volmaaktheid kan op twee manieren het bestaan van god afgeleid kan worden
    1. Het *a posteriori* godsbewijs > op zoek gaan naar de oorzaak van de idee van het volmaakte in ons denken.
      - ↳ Het causaliteitsprincipe impliceert dat de oorzaak van iets minstens even groot moet zijn als het gevolg dat erdoor veroorzaakt wordt
      - ↳ Aangezien ons denken niet volmaakt is, kan ons menselijke denken niet de oorzaak van de idee van het volmaakte zijn
      - ↳ Alleen het volmaakte zelf kan de idee van het volmaakte veroorzaken en aangezien dit idee bestaat, moet de oorzaak ervan ook bestaan → dit volmaakte is god

2. Het *a priori* of *ontologisch godsbewijs* > gaat ervan uit dat iets dat bestaat meer volmaakt is dan iets wat niet bestaat.
  - ↳ Het idee van het volmaakte kan dan ook enkel het idee van het volmaakte zijn als het een idee is van iets dat echt bestaat

- Het bestaan van god is dus bewezen en aangezien god volmaakt is, is god ook waarachtigheid en dus geen bedrieger
  - Hij zou dan niet toelaten dat de heldere ideeën die wij hebben, niet met de werkelijkheid zouden overeenstemmen
  - De wiskundige kennis wordt gegarandeerd door de waarachtigheid van god
  - De kennis van de externe wereld, mogen we dus voor waar aannemen tenminste voor zover het kennis betreft die zich laat beschrijven in heldere en wiskundige ideeën

5.4 Descartes' invloed.

- Descartes' ideaal van de *wiskundige, zekere methode* heeft een diepe indruk nagelaten
- Het idee die we van het lichamelijke hebben is dat van iets dat ruimtelijk uitgebreid is, terwijl de geest wordt gezien als denkend
  - > Hij gebruikte ook het scholastische concept van de substantie om het cogito nader te omschrijven
    - » Het subject is een denkende substantie
    - » Hij neemt ook aan dat er een ander soort substantie is, de uitgebreide substantie = de lichamen die gekenmerkt zijn door uitgebreidheid in ruimte
    - » Beide types hebben tegengestelde kenmerken die elkaar uitsluiten (dualistisch)
  - > **Dualisme:** het denken wordt streng gescheiden van het lichamelijke
  - > Het dualisme werd een groot probleem: hoe kunnen lichaam en geest met elkaar interageren? Hoe communiceert de geest met het lichaam?
- Dualisme is een uiting van het probleem van de *brug* en dit probleem zal een groot deel van de filosofische discussie in de moderniteit bepalen
  - Descartes: kloof tussen het cogito en diens inhouden enerzijds en de wereld anderzijds
  - Zij oplossing of overbrugging kende veel zwaktes, vandaar dat het probleem de filosofie lange tijd bleef beheersen
- Descartes legt het ankerpunt van zijn filosofische systeem in het *subject*: zal ook het geval zijn voor de discussie tijdens de eeuwen die volgen: rationalisme, empirisme en idealisme
  - Het primaat van de filosofie ligt nu in de *epistemologie*
    - > Dat wordt de eerste discipline van waaruit zo goed als alle filosofische problemen worden benaderd
  - Filosofisch fundamentalisme in geval van rationalisten en empiristen, dat hebben de twee stromingen gemeen

6 **EMPIRISME: JOHN LOCK (1632-1704)**

- Hij stelt dat onze geest bij de geboorte een onbeschreven blad is zonder inhoud (Tabula Rasa) > de geest wordt gevuld door ervaring, waardoor ideeën of voorstellingen in onze geest binnenkomen en individuen verschillen van elkaar omdat de ervaring voor iedereen verschillend is.
- Er zijn 2 soorten ervaring:
  - 1) *Uitwendige zintuiglijke ervaring*: we krijgen bewust informatie over de buitenwereld
  - 2) *De inwendige reflectie*: we worden ons bewust van mentale processen
- Door de zintuiglijke waarneming nemen we geen 'substanties' of 'dingen' waar, maar wel kwaliteiten en deze zijn tweërlei van aard:
  - De primaire kwaliteiten die meet- en telbaar zijn (massa, grootte, ...) en secundaire kwaliteiten die niet meet- en telbaar zijn (kleur, smaak, ...)
- De ideeën of voorstellingen die door toedoen van de waarneming onmiddellijk gegeven zijn, zijn elementaire of enkelvoudige ideeën
  - Enkelvoudige ideeën zijn de elementen, bouwstenen of fundamente van onze kennis → ook Locke gaat op zoek naar een fundament van de kennis en vindt dit in elementaire ideeën (invloed van het wiskundige paradigma)
  - De zintuiglijke waarnemingen bieden geen absolute zekerheid maar wanneer onze overtuigingen op enkelvoudige ideeën steunen, is er een grotere waarschijnlijkheid dat ze waar zijn
  - Verder is er een onderscheid tussen enkelvoudige ideeën (2 soorten ideeën)
    - > Er is een direct verband tussen de waarneming en de eigenschap in kwestie en complexe ideeën die door het verstand door combinatie van enkelvoudige ideeën worden gevormd
    - > Complexe ideeën zijn minder zeker omdat ze geen directe tegenhanger hebben in ervaring

- » Voorbeeld: een de waarneming van een sinaasappel = rood, oranje en zuur > wat we waarnemen is niet het ding 'sinaasappel' maar wel de genoemde primaire en secundaire kwaliteiten
- » 'Sinaasappel' is een complexe idee die we op basis van herhaalde waarneming van telkens dezelfde combinatie en kwaliteiten vormen

- Die kwaliteiten komen dus in bundels voor, er moet iets meer zijn dan deze bundels volgens Locke
  - iets moet deze bundels samenhouden: de drager van zulke eigenschappen wordt substraat genoemd
  - Een substraat is iets abstract: het kan zelf geen eigenschappen hebben waarvan het de drager is

7 EMPIRISME: DAVID HUME.

- Hij radicaliseert het empirisme zodanig dat hij bijna zover gaat daaruit sceptische conclusies te trekken > probleem: dat we enerzijds een geest hebben met zijn voorstellingen en anderzijds een realiteit daarbuiten aannemen zonder dat we ooit weten dat die realiteit daarbuiten ok is zoals we op basis van onze impressies geloven
- Hume wil in geen geval een scepticus worden zoals Descartes die in zijn radicaalste moment zelfs de buitenwereld in twijfel trekt
  - > Hume wil de buitenwereld niet in twijfel trekken - het ligt in onze natuur het bestaan van lichamen, eigenschappen en causaliteit aan te nemen
  - > Soms wordt er gezegd dat er in feite twee Humes bestaan: Hume de scepticus en Hume de naturalist
    - » Het filosofische en het kritische denken wordt zeer sceptisch ondernomen maar het alledaagse denken wordt daarentegen gedetermineerd door de menselijke natuur.
- Er bestaat een spontane neiging om te geloven dat de wereld en de eigen geest bestaan er dat er oorzakelijke verbanden bestaan tussen gebeurtenissen én dat we over morele kwesties kunne oordelen
  - De natuur biedt hier een uitweg voor het sceptische:
    - > De natuur laat niet toe dat we in ons handelen en het denken sceptisch gaan worden
    - > Tevens ontwerpt Hume de **theorie van kennisverwerving**:
      - » Alle kennis berust op indrukken (uitzonderlijk wiskunde), uit indrukken ontstaan Ideeën of voorstellingen
      - » Om te kunnen controleren of de voorstellingen gelijk zijn aan de werkelijkheid zou men moeten vergelijken maar om te kunnen vergelijken moet er een beroep gedaan worden op voorstellingen en van deze vorstelling is niemand zeker of ze overeenstemmen = cirkelredenering (oncontroleerbaar)
      - » Ook ontwikkelt hij een argument tegen het geloof in mirakels
        - ↳ Het is gebaseerd op het feit dat er altijd een betere, natuurlijke verklaring is dan de aanwijzingen die op een mirakel lijken te wijzen
        - ↳ Ook veroorzaken religies kwaad volgens Hume

8 EMPIRISME: GEORGE BERKELEY (1685-1753).

- Hij ontkent het bestaan van materiële substanties en stelt dat vertrouwde voorwerpen alleen maar voorstellingen of ideeën zijn in de geest van de waarnemer en bijgevolg alleen maar kunnen bestaan omdat ze worden waargenomen
- Hij is een vertegenwoordiger van het idealisme
  - > Aangezien hij beweert dat alleen de geest en zijn inhoud bestaat
  - > Bestaan betekent dus zoals gezegd waargenomen worden of zelf geest zijn
  - > Tegen het materialisme brengt hij dus in dat er geen materiële dingen bestaan, enkel het immateriële bestaat

*Wij nemen gewone voorwerpen waar (heuvels, tafels, ...
Wij nemen alleen maar voorstellingen (ideas) waar*

Dus zijn gewone voorwerpen voorstellingen

9 HET TRANSCENDENTALISME VAN IMMANUEL KANT (1724-1804).

- Het rationalisme en het empirisme botsen beiden op fundamentele problemen
  - > Het *rationalisme* neemt het menselijk denken als referentiepunt aar kan vervolgens niet goed uitleggen waarom de ideeën voortkomen uit de menselijke rede, overeen zouden stemmen met de werkelijkheid
    - » Descartes lost dit op door beroep te doen op god
  - > Het *empirisme* neemt de zintuiglijke waarneming als criterium voor zekere kennis, maar kan daardoor nooit zekere uitspraken doen over zaken die de strikte waarneming overstijgen
    - » Hume beargumenteerd ook dat strikt empirisme leidt tot verregaand scepticisme

- Een alternatieve benadering is transcendentiaal: daarmee wordt de benadering bedoeld die op zoek gaat naar de noodzakelijke mogelijkheidsvoorwaarden voor het bereiken van zekere kennis
  - > Bij Kant zullen die mogelijkheidsvoorwaarden gevonden worden in de vormen en categorieën van het menselijke verstand

➤ Synthetische oordelen a priori

- Kant was geschandaliseerd door het scepticisme van Hume en vond het zin filosofische opdracht om uit te leggen waarom en hoe de mens wel degelijk in staat is om zekere kennis te verwerven over de werkelijkheid
- Hij onderscheidt drie verschillende vormen van oordelen die elk verschillende vormen van kennis bevatten:
  - 1) Analytische oordelen: oordelen die waar zijn op basis van de betekenis van de termen die in het oordeel voorkomen
    - » Bijvoorbeeld: alle cirkels zijn rond
    - » Deze oordelen zijn ook a priori oordelen, dat wil zeggen dat ze kunnen oordelef dergelijke oordelen waar zijn zonder een beroep te doen op onze zintuigen
  - 2) Synthetische oordelen a posteriori: dit zijn oordelen waarvan de waarheid niet enkel afhangt van de betekenis van de termen die in het oordeel voorkomen, maar waarbij we een beroep moeten doen op de zintuiglijke waarneming
    - » Bijvoorbeeld: de tafel is bruin, de deur staat open
  - 3) Synthetische oordelen a priori: het gaat om oordelen die meer zeggen dan wat al besloten ligt in de definities van gebruikte termen
    - » Tegelijkertijd zijn het oordelen die eventueel wel deels aansluiten bij onze zintuiglijke waarnemingen maar deze ook overstijgen en daardoor a priori waar zijn
    - » Bijvoorbeeld: vijf plus drie is acht, alle gras is groen of bijvoorbeeld de natuurwetten
- Vooral de derde wordt aanzien als problematisch omdat zij niet zonder meer uit de waarneming zelf afgeleid kunnen worden en ook niet louter waar zijn op de betekenis van de gebruikte termen
- Oplossing = copernicaanse omwenteling (in ons begrip van het menselijke kenvermogen)
  - > Het is volgens Kant niet het denken dat zich naar de werkelijkheid moet richten (zoals rationalisten en de empiristen het stelden) maar de werkelijkheid die zich moet richten naar het denken
  - > Volgens Kants transcendentalisme is het menselijke denken een soort verwerkingsmachine die enerzijds nood heeft aan zintuiglijke kennis, maar deze indrukken anderzijds op een actieve manier vorm moet geven om zo tot objectieve kennis te kunnen komen

➤ Het menselijk kenvermogen en de mogelijkheid van objectieve kennis

- Kants theorie over de manier waarop het subject de kenbare werkelijkheid vormgeeft = vrij technisch en werkt met fijne onderscheidingen
- Het kenvermogen bestaat volgens Kant uit twee delen:
  - > De zintuiglijke waarneming en het verstand
    - » De zintuiglijke waarneming geeft de empirische indrukken vorm
    - » Het verstand zet die indrukken met behulp van de categorieën van het verstand om in objectieve oordelen

➤ Transcendentale esthetiek

- In transcendentale esthetiek bestudeert Kant onze zintuiglijke waarneming: dit wordt gekenmerkt door ruimtelijkheid (als vormen van de waarneming) en tijdelijkheid
- Dat wil zeggen dat elke waarneming steeds een waarneming is van iets dat we in de ruimte en in de tijd situeren
  - > Terwijl we die ruimte en die tijd zelf natuurlijk niet rechtstreeks waarnemen of ervaren
  - > Ruimte en tijd zijn dus vormen van de waarneming die het menselijk subject zelf aan de verschijnselen toevoegt
    - » Elke waarneming is een waarneming in tijd en ruimte omdat wij zelf bij het waarnemen die waargenomen verschijnselen op noodzakelijke wijze in de ruimte en in de tijd situeren
    - » Het feit dat wij de vormen van ruimte en tijd zelf a priori toevoegen aan onze waarneming betekent ook dat de kennis van ruimte en tijd voor ons a priori toegankelijk zijn
      - ↳ Want tijd en ruimte als basisuitrusting van het waarnemende subject
- Er is iets buiten het waarneembare subject (Kant is geen idealist) maar dat is iets op zich dat niet waarneembaar is omdat het slechts samen met de vormen van de waarneming kan worden waargenomen (tijd & ruimte)

➤ Transcendentale analytiek.

- In de transcendentale analytiek bestudeert Kant het menselijk verstand dat de zintuiglijke waarnemingen verder ordent en zo komt tot objectieve voordelen

- > Het verstand doet dat op basis van 12 in het verstand ingebouwde categorieën > drie van kwantiteit, drie van kwaliteit, drie van relatie en drie van modaliteit
    - » Kwaliteit: realiteit, negatie, beperking
    - » Kwantiteit: eenheid, veelheid, totaliteit
    - » Relatie: substantie-accident, oorzaak-gevolg, wisselwerking
    - » Modaliteit: mogelijkheid-onmogelijkheid, bestaan-niet bestaan, noodzaak-toeval
  - Door het verstand worden de waarnemingen kennisobjecten, het kennend subject is actief (contrast met de aristotelische traditie)
  - Die categorieën zijn in ons denken ingebakken waarnemingen leiden enkel tot kennis als die waarnemingen zich ook inpassen in ons categoriaal denksysteem
    - > “Gedachten zonder inhoud zijn leeg; waarnemingen zonder begrippen (categorieën) zijn blind”
      - » Voorbeeld (1): een voorwerp als een appel
      - » Voorbeeld (2): causaliteit
  - Ook is het zo dat alle vormen van kennis die een bepaald subject vergaart, gesynthetiseerd worden als telkens kenacten van één enkel subject
    - > In ons kennen is namelijk ieder van ons zich ervan bewust dat zij of hij het is die kent
    - > “Transcendentale eenheid van de apperceptie”
  - Metafoor van de bril stelt dat de vormen van de waarneming en de categorieën van het verstand een soort bril zijn waarmee we naar de werkelijkheid kijken > die bril zorgt er onder meer voor dat we zintuigelijke waarnemingen alleen kunnen zien als de waarnemingen afkomstig zijn van objecten die op causale wijze met elkaar interageren.
- **Transcendentale dialectiek**
- Kants theorie vormt uiteindelijk een soort synthese die de tegenstellingen tussen rationalisme en empirisme overstijgt en die daarbij ook de problemen van beiden tracht op te lossen
  - Deze synthese komt er uiteindelijk op neer dat objectieve kennis enkel mogelijk is op basis van de combinatie van enerzijds zintuigelijke waarneming en anderzijds het menselijk verstand dat die waarneming op noodzakelijkerwijze een bepaalde vorm geeft
    - > Zonder die waarneming blijft ons verstand leeg en blijft de werkelijkheid een externe werkelijkheid die we niet kunnen kennen.
- **Problemen met Kants theorie**
- Er zijn twee grote problemen met Kants theorie
    - 1) Hij probeert het probleem van de brug op te lossen door ervoor te zorgen dat ons verstand zichzelf denkpatronen oplegt aan de werkelijkheid om zo de overeenstemming tussen denken en de realiteit af te dwingen.
      - » De bril waarmee we naar de werkelijkheid kijken, zorgt ervoor dat de werkelijkheid zoals die aan ons verschijnt (*fenomenale werkelijkheid*) noodzakelijkerwijs de structuur heeft die ons denken aan haar oplegt
      - » Het probleem van Kant is dat hij degelijk soms spreekt over de werkelijkheid zoals die op zichzelf bestaat (*nouminale werkelijkheid*) > die werkelijkheid kunnen wij echter niet kennen
      - » Dat ding is onbekend voor ons
    - 2) Kant meende dat met zijn transcendentale analyse had aangetoond dat de newtoniaanse mechanica noodzakelijk waar was
      - » De juistheid van de mechanica volgde immers uit de structuur van de categorieën
      - » Ondertussen heeft Einstein ons geleerd dat er wel degelijk problemen zijn met de newtoniaanse mechanica, die vergissing wijst op een fundamenteel probleem met betrekking tot zijn analyse van de categorieën
      - » Kant heeft gelijk dat we de werkelijkheid altijd benaderen vanuit een bepaald conceptueel kader waarbij we de werkelijkheid dwinen op zich aan te passen aan dat conceptueel kader
      - » Maar misschien is ons verstand flexibeler en dynamischer dan Kant dacht, misschien kunnen wij van bril wisselen of nieuwe brillen aanmaken.